

ตามทางพุทธกิจ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

มงคลวารอายุ ๙๖ ปี

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๓

ตามทางพุทธกิจ

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-8357-34-1

พิมพ์ครั้งแรก - สิงหาคม ๒๕๓๑ ๗,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๔ - ตุลาคม ๒๕๕๓ ๑,๕๐๐ เล่ม

- มงคลวารอายุ ๗๖ ปี คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ๑,๐๐๐ เล่ม

- ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน ๕๐๐ เล่ม

แบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

ข้อมูล: คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ (ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร-ทำเล่ม พ.ศ. ๒๕๒๘)

คุณพุทธชาติ แผนสมบุญ และเพื่อนๆ (นำลงฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ พ.ศ. ๒๕๕๓)

พิมพ์ที่

บันทึกของผู้เขียน

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

เรื่องต่างๆ ที่รวบรวมตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่เป็น ธรรมกถาที่ข้าพเจ้าได้แสดง ณ พุทธสังฆเวชนิยสถาน และสถานที่ สำคัญทางพระพุทธศาสนาบางแห่ง เมื่อครั้งเดินทางจาริกไปประเทศ อินเดีย ระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ อย่างไรก็ตาม มีเรื่องที่บรรยายภาย หลังในประเทศไทยอยู่ด้วย ๒ เรื่อง คือ คำบรรยายทบทวนสรุปการเดินทาง และเรื่องอินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล ซึ่งได้นำมาตีพิมพ์ไว้ ด้วย เพราะเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากการเดินทางครั้งนั้น

เฉพาะเรื่องสุดท้าย คือ อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล หรืออินเดียแดนเทวดานั้น เป็นธรรมกถาซึ่งแสดงที่ชุมนุมพุทธธรรม ศิริราช เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๒๘ คือหลังจากกลับจากประเทศ อินเดียแล้วประมาณ ๓ เดือน มีเนื้อหาบางส่วนซ้ำซ้อนกับธรรมกถา ครั้งก่อนๆ บ้าง เพราะเป็นการเล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ เรื่องเดียวกันแก่ที่ประชุมต่างแห่ง ต่างกลุ่มผู้ฟังกัน แม้ธรรมกถาเรื่อง ต้นๆ บางเรื่องก็มีความบางตอนซ้ำกัน เนื่องจากต้องการเน้นย้ำบ้าง โยงเรื่องให้เชื่อมถึงกันบ้าง ขยายความเรื่องให้เชื่อมถึงกันบ้าง ขยาย ความเรื่องเดิมให้ชัดเจนยิ่งขึ้นบ้าง

การเดินทางในประเทศอินเดีย ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก พระครู ปลัดทวี กิตติปัญโญ แห่งมหาวิทยาลัยพาราณสี เป็นผู้จัดเตรียมราย การและอำนวยความสะดวกโดยตลอด และในการกล่าวธรรมกถา ณ ที่บางแห่ง ท่านพระครูฯ ก็ได้เป็นผู้กล่าวเกริ่นนำอาราธนาด้วย โดย

เฉพาะที่ธัมเมกขสถูป สารนาถ คำเกริ่นนำนิมนต์มีเนื้อความยาวเป็นพิเศษ ผู้จัดพิมพ์เห็นว่ามีความน่าสนใจ จึงขออนุญาตพิมพ์ไว้ด้วย

อนึ่ง ธรรมกถาและการสนทนากับนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยพาราณสีนับว่าเป็นเรื่องพิเศษ มีเนื้อหาต่างจากเรื่องอื่นๆ หลายอย่าง โดยเฉพาะมีเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์พระศาสนาในประเทศไทยแทรกเข้ามา เช่น เรื่อง พ.ร.บ. เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ และกรณีคริสต์จักรมีแผนการไม่ดีไม่งามต่อพระพุทธศาสนา อาจทำให้รู้สึกไม่กลมกลืน พึงทำความเข้าใจว่า นักศึกษาไทยที่อยู่ในต่างแดนย่อมให้ความสนใจและมีความห่วงใยต่อสภาพการณ์ในประเทศที่เป็นบ้านเกิดของตน และพึงถือว่าเป็นเรื่องแทรกเข้ามาที่มีประโยชน์และเสริมรสของหนังสือไปอีกแห่งหนึ่ง

หนังสือนี้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นมา ด้วยแรงฉันทะและความเสียสละของคุณพินิตา อังจันทร์เพ็ญ เริ่มจากการลอกความจากแถบบันทึกเสียง การเตรียมการเบื้องต้น เช่น จัดทำอาร์ตเวิร์ค ตลอดจนประสานงานทั่วไป โดยได้รับความร่วมศรัทธาจากคุณสมชัย พิกสุวรรณ ช่วยเก็บศัพท์ทำดัชนี และคุณบรรณนาท ไชยพาน ช่วยออกแบบปก ส่วนงานขั้นสุดท้ายก่อนส่งโรงพิมพ์ รวมทั้งการเรียงพิมพ์ความต้นเล่มและดัชนี ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ Macintosh สำเร็จด้วยความเสียสละของพระมหาอินศร จินฺตาปญฺโญ

ในการตีพิมพ์ คุณชูเกียรติ อุทกะพันธุ์ ผู้จัดการบริษัทอมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด พร้อมด้วยพนักงานชาวโรงพิมพ์อมรินทร์ ได้ให้ความร่วมมือเอาใจใส่ดำเนินการด้วยความมีน้ำใจยิ่ง

ขออนุโมทนาขอบคุณทุกท่านที่ได้เอ่ยนามข้างต้น ซึ่งได้ช่วยให้การพิมพ์หนังสือตามทางพุทธกิจนี้สำเร็จเรียบร้อยมาด้วยดี

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

สารบัญ

อนุโมทนา	(๑)
บันทึกของผู้เขียน	(๔)

ตามทางพุทธกิจ ๑

๑. ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้	๑
๒. บทยอดเขาศิขณภูฏ	๘
๓. ปฐมเทศนาที่สารนาถ	๑๔
ธรรมกถาว่าด้วยปฐมเทศนา	๑๘
๔. กุสินารา ที่ปรีณิพพาน	๓๘
๕. รูปกายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น	๕๐
๖. หัวใจพระพุทธศาสนา	๗๒
๗. บทเรียนจากอดีต	๑๐๖
- ทวนสรุปการเดินทาง	๑๐๗
- ภาพชีวิตในพุทธกาล	๑๑๘
- พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล	๑๒๙
- เหตุให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย	๑๔๐
- คติจากอนิจจัง	๑๕๒
๘. อินเดีย แดนเทวดา	๑๕๘
- อินเดียที่ไม่เหมือนเดิม อินเดียที่เหมือนเดิม	๑๖๓
- อินเดียแค่เช่นเทวดา มาไทยได้แกมสุรา	๑๖๗
- คำประกาศศิสรภาพของมนุษย์ แห่งองค์พุทธะ	๑๗๐
- ทำที่แบบพุทธต่อเทวดา	๑๗๒
ภาคผนวก: คำปรารภ	๑๘๑

ตามทางพุทธกิจ

๑

ไต่ถามโพธิ์ตรัสรู้

ขอเจริญพรโยมซึ่งได้มีศรัทธาร่วมเดินทางมานมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา บัดนี้คณะก็ได้มาถึงสถานที่ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เป็นสังเวชนียสถานแห่งหนึ่งในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ สังเวชนียสถาน ๔ นั้น ก็คือ

๑. สถานที่ประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ลุมพินีวัน หรือสวนลุมพินี
๒. สถานที่ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ สถานที่นี้
๓. สถานที่ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักรแสดงปฐมเทศนา ปัจจุบันนี้เรียกว่า สารนาถ ซึ่งคณะจะได้เดินทางไปนมัสการต่อไป
๔. สถานที่ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งก็อยู่ในเส้นทาง มีกำหนดการว่าจะไปนมัสการเช่นเดียวกัน

บัดนี้คณะได้มาอยู่ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นที่ตรัสรู้ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา

นับปัจจุบันได้แผ่ไพศาลไปทั่วโลก มีประชากรจำนวนมากมานับถือเป็นพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนเกินร้อยล้านคน แต่สถิตินี้ต่างกันไปบ้าง เป็นสามร้อยล้านบ้างก็มี ร้อยห้าสิบล้านบ้างก็มี ก็นับว่าเป็นจำนวนมากมาย อยู่กระจายกันไปทั่วโลก ประชากรในพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น กล่าวได้ว่า เริ่มต้นไปจากจุดสำคัญ ณ ที่นี้คือ เริ่มจากการตรัสรู้หรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วแผ่ขยายเพิ่มจำนวนออกไป

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศถึงปัจจุบันนี้ เรามีพระไตรปิฎกเป็นหลักฐาน เป็นคัมภีร์สำคัญที่ชาวพุทธยึดถือเป็นหลักทั่วโลก พระไตรปิฎกที่พิมพ์เป็นภาษาไทยก็มีจำนวน ๔๕ เล่ม หรือนับกันมาแต่โบราณก็มีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ทั้งหมดนั้นก็เริ่มจุดเริ่มต้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ภายใต้อุโบสถริมมหาโพธิ์นี้

เพราะฉะนั้น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เราทั้งหลายกำลังมานั่งกันอยู่นี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนา นับว่าเราทั้งหลายได้มาสู่สถานที่ที่มีความสำคัญอย่างสูงสุดของศาสนาที่เราเคารพนับถือ

โยมแต่ละท่านได้สละทุนทรัพย์เป็นอันมาก จุดมุ่งหมายก็เพื่อจะได้มานมัสการสถานที่สำคัญนี้ ได้มาเคารพพระพุทธเจ้า เคารพพระรัตนตรัย เราทั้งหลายเป็นพุทธศาสนิกชน ได้เคารพบูชาพระรัตนตรัยกันตลอดมา จะเรียกว่าตั้งแต่เกิดก็ได้ จนกระทั่งบัดนี้ แต่บัดนี้เราได้มาเคารพพระพุทธเจ้าถึงสถานที่ที่พระองค์ได้อุบัติขึ้น คือ อุบัติจากความเป็นสิทธิ์ตถราชกุมาร หรือเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นปุถุชน กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะ

ฉะนั้น จึงควรแก่การปลาบปลื้มปีติยินดีที่เราได้มาสู่สถานที่สำคัญนี้แล้ว มาสู่จุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาแล้ว มาสู่จุดศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง

เมื่อได้มาสู่สถานที่นี้แล้วโดยทางกาย ก็ขอให้ใจของเราได้มารวมด้วย กายของเราได้มาสู่สถานที่นี้ก็ได้รับรยากาศอันร่มรื่นมีความชื่นบานร่มเย็นสดใสทางกาย ในทางจิตใจเราก็ควรจะมี ความเบิกบานผ่องใสเช่นเดียวกัน ซึ่งอันนั้น จะเป็นบุญเป็นกุศล เพราะเมื่อเรามีจิตใจเบิกบานผ่องใสแล้ว นอกจากจะทำให้ชีวิตมีความสดชื่นเบิกบานทั้งกายทั้งใจครบถ้วนทุกประการแล้ว ก็เป็น การปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เพราะว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักธรรมที่เป็นหัวใจ เป็นหลักกลาง หรือ เป็นข้อสรุปของพระพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า หัวใจของพระพุทธ ศาสนา ๓ ประการ คือ

๑. สัพพปาปสฺส อภินิ การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง
๒. กุสลสฺสุปสมฺปทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม
๓. สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ในสามประการนี้ บางอย่างก็เป็นข้อปฏิบัติทั่วไปภายนอก และเป็นเรื่องที่อาศัยการดูแลความเป็นไปในระยะเวลายาวนาน แต่ข้อสำคัญที่เป็นแก่นก็คือจิตใจของเรา จิตใจของเราที่ว่าก็ต้องมีความชุ่มชื้นเบิกบานผ่องใส นี่เป็นศูนย์กลางของชีวิต จิตใจชุ่มชื้นเบิกบานแจ่มใสแล้ว จะแสดงออกมาทางกาย วาจา ออกมาในชีวิตความประพฤติ การดำเนินชีวิตทั้งหมด

ที่นี่ การทำจิตใจของเราให้ผ่อนคลายนั้น สามารถทำได้ทุกขณะทุกเวลา โดยเฉพาะเวลานี้เป็นโอกาสที่สมควรอย่างยิ่งที่จะทำจิตใจให้แจ่มชื่นเบิกบานแจ่มใส จิตที่แจ่มชื่นเบิกบานแจ่มใส นอกจากอาศัยศีลความประพฤติที่ดีงามเป็นปกติเรียบร้อย บริสุทธิ์หมดจดตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายนอกแล้ว ก็อาศัยการทำจิตใจให้สงบ มีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

บัดนี้ เรามาอยู่ในสถานที่อันสงบร่มรื่น มีจิตใจยึดเหนี่ยว มุ่งแน่วไปด้วยความเคารพบูชาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นข้อที่ควรจะช่วยทำให้จิตใจของเรามีความผ่อนคลายเบิกบานได้ ซึ่งนับเป็นกุศลธรรมอันสำคัญ

ถ้าเรานึกย้อนกลับไปในอดีตเมื่อสมัยสองพันห้าร้อยกว่าปีมาแล้ว ครั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ณ บริเวณนี้

ตามข้อความที่ท่านได้เล่าไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ออกบรพพา เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ สละราชสมบัติ ออกมาทรงผนวช พระองค์เสด็จดำเนินเดินทางมาโดยลำดับ ได้ศึกษารวมในสำนักของอาจารย์อาฬารดาบส กาลามโคตร ออกจากสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้ว ก็มาถึงสำนักอุททกดาบส รามบุตร ศึกษาใน ๒ สำนักนี้จนจบฉนสมาบัติ ๘ ประการ พระองค์ก็ยังทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงค้นคว้าเพียรพยายามด้วยพระองค์เอง ในที่สุดก็ได้เสด็จมายังสถานที่นี้ เรียกว่าตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

มีความบรรยายไว้ในพระไตรปิฎกแสดงถึงบรรยากาศอันสดชื่นว่า มีหมู่ไม้เขียวชอุ่มรื่นรมย์ใจ หาดทรายชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เรียบสะอาด มีน้ำไหลใสกระจ่าง ท่าที่ลงอาบน้ำก็ราบโล่งดูงามตา ความในพระไตรปิฎกนี้เอาตามภาพไม่ได้ดูมาโดยเฉพาะ แต่ก็เป็นที่น่าองนี้

เมื่อพระองค์ได้ทรงเห็นสถานที่อันเป็นที่น่ารื่นรมย์ดังที่กล่าวแล้ว เป็นที่ควรแก่การบำเพ็ญเพียร จึงได้ตัดสินใจที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้ ณ ที่นี้ ต่อจากนั้นพระองค์ก็เสด็จประทับเริ่มต้นด้วยบำเพ็ญทุกรกิริยา จนกระทั่งเห็นว่ามีช่องทางที่ถูกต้อง จึงทรงเปลี่ยนดำเนินวิธีใหม่ ที่เราเรียกว่าบำเพ็ญเพียรทางใจ ทรงดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทา จนกระทั่งในที่สุดก็ได้ตรัสรู้อนุตรตสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อเพ็ญเดือนวิสาขะ หรือวันเพ็ญเดือน ๖ เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา นี้แหละคือจุดเริ่มต้น

ถ้าเรานึกถึงความเดิมในประวัติศาสตร์ นำมาเทียบกับสถานที่ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยทำจิตใจให้ย้อนไปในอดีตตามความที่ท่านบรรยายไว้ ก็จะทำให้เห็นว่าสถานที่นี้เคยเป็นที่น่ารื่นรมย์เป็นที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร มีความสงบวิเวก แต่สิ่งที่เป็นวัตถุเป็นสภาพแวดล้อมภายนอกนั้น ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แม้ว่าสภาพที่เป็นอยู่บัดนี้ อาจจะไม่รุ่มรื่น ไม่สงบสงัดอย่างในอดีต แต่ก็ขอให้เราทำจิตใจเหมือนกับว่าได้ดำรงอยู่ในที่ต่อพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าทำความรู้สึกได้อย่างนี้ ก็จะเกิดความปีติยินดี เพราะได้มาอยู่ ณ ที่ที่พระองค์ตรัสรู้

เหมือนกับมาเฝ้าต่อพระพักตร์ของพระองค์แล้ว เมื่อทำได้แบบนี้ จิตใจก็จะสงบเป็นทางแห่งสมาธิ

ท่านกล่าวว่า เมื่อจิตใจปลาบปลืมเอิบอิมยินดีมีปีติแล้ว จิตใจนั้นก็จะผ่อนคลาย สงบ เกิดปีติสัทธา เมื่อเกิดปีติสัทธา จิตใจผ่อนคลายสงบแล้ว ก็เกิดสมาธิ จิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ และเมื่อใช้จิตที่เป็นสมาธินั้นพิจารณา ก็จะเกิดปัญญารู้แจ้งความจริงต่อไป แต่ในเบื้องต้นขอให้เกิดความสุข ความสงบทางจิตใจนี้ก่อน ต่อแต่นั้น เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาก็จะเห็นอย่างที่ว่าเมื่อกล่าว สภาวะแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมาถึงบัดนี้ ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดาของสังขารทั้งหลาย

ความเปลี่ยนแปลงของสังขารนี้ ก็เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักที่เรียกว่า **ไตรลักษณ์** ได้แก่ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความที่คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตา ความมิใช่ตัวตน เมื่อพิจารณาได้แบบนี้ ก็จะมองเห็นสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อรู้แจ้งเข้าใจความจริงเหล่านี้แล้ว ก็จะทำให้จิตใจเป็นอิสระ นอกจากได้ความสงบ ความสุขปีติเอิบอิมยินทางจิตใจแล้ว ก็ได้รู้เท่าทันธรรมดาของสังขารทั้งหลายเกิดปัญญาอีกด้วย

เพราะฉะนั้น ในการมา ณ สถานที่แห่งนี้นี้ เราสามารถเจริญไตรสิกขาได้ครบบริบูรณ์ ถ้าหากมีความเพียรพยายาม ในด้านศีล เราก็ชำระกายวาจาให้บริสุทธิ์ เป็นที่แน่นอนว่าญาติโยมมาในสถานที่นี้ย่อมมีจิตใจประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วย

ความเคารพเลื่อมใส มีปสาทะ มีความตั้งใจดีอยู่แล้ว จึงเป็นการ
 แน่แน่นอนว่าจะได้ดำรงกายวาจาให้อยู่ในศีล และเมื่อปฏิบัติตาม
 หลักดั่งที่อาตมภาพได้กล่าวมา ทำจิตใจให้อิ่มเอิบผ่องใส เริ่มแต่มี
 ปีติ ความปลาบปลื้มใจ จนกระทั่งถึงจิตใจสงบแน่วแน่นมั่นคง ก็คือ
 ได้เจริญสมาธิไปด้วย และเมื่อรู้เข้าใจความจริง พิจารณาเห็น
 ธรรมชาติของสังขาร ก็เกิดปัญญาอีกอย่างหนึ่ง จึงได้ทั้งศีล ทั้ง
 สมาธิ ทั้งปัญญา หรือถ้าจะกล่าวถึงข้อปฏิบัติที่เป็นด้านจิตใจโดย
 เฉพาะ ในตอนนี้ก็จะได้ทั้งส่วนที่เป็นสมถะและส่วนที่เป็นวิปัสสนา
 เป็นเครื่องพัฒนาหรือเจริญจิตใจของตนเองให้ก้าวหน้าไปในพระ
 ธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น ในวาระนี้ ก็เป็นโอกาสอันดีงามแล้ว ที่เราทั้ง
 หลายได้มาพร้อมกัน ณ สถานที่อันเป็นที่เคารพบูชา เป็นที่ตั้งแห่ง
 ความเลื่อมใส และเมื่อได้เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ด้วยดีแล้ว
 เตรียมจิตใจให้พร้อมแล้ว ต่อแต่นี้ไปเพื่อให้เป็นทางแห่งบุญ แห่ง
 กุศลมากขึ้น เป็นการเพิ่มพูน ‘สัคคัมคคะ’ ‘โมกขมัคคะ’ คือทาง
 แห่งสวรรค์ ทางแห่งพระนิพพาน ด้วยการดำเนินตามปฏิบัติที่เป็น
 เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อาตมภาพก็ขอเชิญชวนญาติโยมทุก
 ท่านได้มาร่วมกันปฏิบัติตามคำสั่งสอนในส่วนของการเจริญจิตต-
 ภาวนา การเจริญจิตใจให้ก้าวหน้าไปในคุณธรรม มีสมาธิ เป็นต้น
 และในปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา คือความรู้เข้าใจความจริง

ดังนั้น ต่อแต่นี้ไปก็ขอเชิญโยมได้นั่งทำจิตตภาวนา
 บำเพ็ญสมาธิกันชั่วเวลาหนึ่ง ขอกำหนดไว้ ๑ ชั่วโมง

บนยอดเขาคิชฌกูฏ

ขอเจริญพรโยมทุกท่าน บัดนี้คณะได้เดินทางยาวไกล ขึ้น
ภูเขามาจนถึงพระคันทกฐิบบนยอดเขาคิชฌกูฏสมใจแล้ว

พูดได้ว่าเราได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับของพระองค์
และเราก็ได้กระทำสักการะบูชา สวดมนต์น้อมรำลึกถึงพระคุณ
ของพระองค์ ทำจิตใจสงบผ่องใสเป็นบุญเป็นกุศลยิ่งขึ้น เมื่อได้มา
เฝ้าพระพุทธเจ้าในลักษณะเช่นนี้ อาตมภาพก็อยากจะกล่าวถึง
การเฝ้านี้ให้เห็นความหมายกว้างขวางออกไป

ตามปกติ การเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น ก็ต้องมีพระกายของ
พระพุทธเจ้าอยู่ แต่ตามหลักที่ท่านกล่าวไว้ กายของพระพุทธเจ้ามี
๒ อย่างคือ *รูปกาย* กับ *ธรรมกาย* นี้เป็นคำสอนที่แสดงไว้ใน
เถรวาท คือ นิกายที่เรานับถือกันอยู่ ส่วนทางมหายานท่านแบ่ง
กายเป็น ๓ มี *ธรรมกาย* *สัมโภคกาย* และ *นิรมาณกาย*

ในที่นี้ จะกล่าวถึงคำสอนฝ่ายนิกายเถรวาท ที่แสดงเรื่อง
รูปกาย กับ ธรรมกาย

เรามาถึงที่พระคันทกฐิบบนเขาคิชฌกูฏ ณ ที่นี้ ก็คือมา ณ ที่
ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นที่เคยมีพระรูปกายของพระองค์
ปรากฏ ทรงดำเนินมาประทับในที่นี้ เสด็จลงจากที่ประทับนี้ไป
บำเพ็ญพุทธกิจข้างล่างในสถานที่ต่างๆ แล้ว เสด็จกลับขึ้นมา

ประทับพักผ่อน และทรงกระทำกรรมปฏิสันถารแก่ผู้ที่ขึ้นมาเฝ้า อันนั้นเป็นด้านรูปกาย แต่บัดนี้รูปกายของพระองค์ไม่ปรากฏให้เราเห็น เพราะได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เวลาก็ล่วงมาถึง ๒,๕๐๐ ปีเศษ

เพราะฉะนั้น แม้เราจะมาถึงภูมิของพระองค์ เราจะเฝ้าพระรูปกายของพระองค์อย่างที่จะให้เห็นเป็นชั้นที่ ๕ ครบถ้วนบริบูรณ์ เป็นร่างกายชัดๆ ก็ไม่ได้ ส่วนที่เราจะเฝ้าได้นั้นก็คือพระธรรมกาย

ธรรมกาย ก็คือ กายที่เป็นธรรม

คำว่า 'กาย' นั้นแปลว่าประชุม หรือกองก็ได้ เวลาเราพูดถึงรูปกาย รูปกายก็คือประชุมแห่งรูป ได้แก่ ธาตุ ๔ ประชุมกันเข้าปรากฏให้เราเห็นได้ สัมผัสถูกต้องได้

ส่วน *ธรรมกาย* ก็หมายถึงประชุมแห่งธรรม หรือกองแห่งธรรม พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์มีรูปกาย แต่รูปกายอย่างเดียวก็เป็นเพียงเจ้าชายสิทธัตถะ ต่อเมื่อพระองค์มีพระธรรมกายเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ จึงได้เป็นพระพุทธรเจ้า

เมื่อเป็นพระพุทธรเจ้า พระองค์ก็กลายเป็นที่ประชุมแห่งธรรมะด้วย ที่ประชุมแห่งธรรมะ หมายความว่า ธรรมะนั้นปรากฏอยู่ที่องค์ของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อพระองค์ตรัสธรรมะ ธรรมะนั้นก็พร่างพรูออกมาจากพระโอษฐ์ ทำให้พระกายของพระองค์ที่ปรากฏกลายเป็นแดนหลังออกมาซึ่งธรรม ทำให้สรรพสัตว์ได้สัมผัสธรรม และพระสาวกก็ได้เล่าเรียนคำสอนและตรัสรู้ตาม พวกกันประจักษ์แจ้งธรรมกาย จึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ธรรมกาย

นั้นเราสามารถเฝ้าได้และสามารถทำให้ปรากฏขึ้นในใจของเรา

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระนาง และเป็นพระมารดาเลี้ยงของพุทธเจ้า ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุณีรูปแรก และพระองค์ก็เป็นพระเถรีบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันตเถรี ในตอนที่ จะปริณิพพาน พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ไปทูลลาพระพุทธรูปแล้ว ก็ตรัสข้อความมากมาย

ตอนหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธรูปว่า “รูปร่างของพระองค์ หม่อมฉันได้เลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นมา แต่ธรรมกายของหม่อมฉัน พระองค์นี้แหละได้ทำให้เจริญเติบโต หม่อมฉันเป็นพระมารดาของพระองค์ พระองค์ก็เป็นพระบิดาของหม่อมฉัน”

พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ประกาศให้ปรากฏแล้วว่า ด้วยธรรมกายนั่นเอง จึงทำให้พระพุทธรูปซึ่งเป็นโอสเลียงของพระองค์ กลายเป็นบิดาของพระองค์ เพราะเป็นผู้ที่ทำให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเติบโตขึ้นด้วยพระธรรมกาย

ธรรมกายนั่นคืออะไร ที่ได้เติบโตขึ้นในพระนางปชาบดีโคตมีก็คือ ประชุมแห่งธรรมะ ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่โลกุตตรธรรม ๙ ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หรือหมายถึงความรู้ในอริยสัจ ๔ ผู้ใดได้เจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็ย่อมได้ตรัสรู้อริยสัจ ๔ และนั่นก็คือทำให้ธรรมกายเกิดขึ้นในตน ได้ทำให้ธรรมกายเจริญเพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนบริบูรณ์

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการมีอะไรบ้าง ก็มีสัมมัตตปธาน ๔, สติปัฏฐาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พลละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘ ประการ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนี้ ผู้ใดได้

เจริญขึ้นมาสำเร็จผล ก็เท่ากับว่าได้เจริญธรรมกายขึ้นในตนเอง

เมื่อได้มาในสถานที่นี้ อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เราก็สามารถจะเจริญธรรมกายให้ปรากฏขึ้นในจิตของตนเอง แต่ความจริงนั้น แม้ไม่ได้มาในที่นี้ ก็สามารถเจริญธรรมกายได้เหมือนกัน หมายความว่า สามารถเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ในใจของตน ด้วยการเจริญธรรมกาย

อย่างไรก็ตาม การได้มาในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงอาศัยใช้สอยอย่างพระคันธกุฎีนี้ ก็เป็นเครื่องเจริญศรัทธา ให้จิตใจมีความสงบ มีความเลื่อมใส มีปีติเอิบอิมปลาบปลื้มมากยิ่งขึ้น จึงเป็นทางทำให้เจริญธรรมกายง่ายยิ่งขึ้นด้วย นี่เป็นตัวอย่างอย่างง่าย ๆ เพราะว่าศรัทธานั้นก็เป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ที่เรียกว่าเป็นธรรมกาย กล่าวคือ ศรัทธาอยู่ในอินทรีย์ ๕ และอินทรีย์ ๕ ก็อยู่ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ นั้นแหละ

อินทรีย์ ๕ ก็มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ศรัทธาเป็นองค์ธรรมข้อที่ ๑ ในอินทรีย์ ๕ เพียงว่าโยมมีศรัทธาเกิดขึ้น ก็เป็นอันว่าได้เริ่มเจริญธรรมกายข้อ ๑ แล้ว หรือว่าถ้ามีปีติเกิดขึ้น มีความปลาบปลื้มใจ ก็อยู่ในโพชฌงค์ โพชฌงค์ ๗ นั้น เป็นส่วนหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมกายด้วย หรือมีจิตสงบเกิดขึ้น อย่างเรามานั่งในที่นี้ สวดมนต์บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วนั่งทำจิตสงบ ทางกายก็สงบเพราะได้บรรยากาศเจียบสงบ เมื่อกายเจียบสงบแล้ว ก็พลอยทำให้จิตใจสงบด้วย อาตมภาพเข้าใจว่าโยมที่นั่งในที่นี้ ก็คงมีจิตใจสงบ มีความปลาบปลื้มใจเกิดขึ้นไม่น้อยทีเดียว ความมีจิตใจสงบ

นั่นก็อยู่ในธรรมกายเหมือนกัน จึงเป็นโอกาสช่วยให้เราจะได้เจริญโพธิปักขิยธรรมนี้มากบ้างน้อยบ้าง ซื่อบ้างได้บำเพ็ญธรรมกายหรือเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเป็นส่วนพระธรรมกาย

บัดนี้ เราได้เข้ามาอยู่ในสถานที่นี้ มาถึงที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงปรากฏรูปกาย ถ้าสามารถเจริญธรรมกายอย่างที่อาตมาภาพได้กล่าวมาแล้วด้วย ก็เท่ากับว่าได้ทั้ง ๒ อย่าง ได้เข้าเฝ้าเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าทั้งโดยทางรูปกายและธรรมกาย

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเข้ามาเฝ้าใกล้ชิดในส่วนที่เคยเป็นที่ปรากฏของพระรูปกายแล้ว ทำจิตใจให้มีศรัทธาปสาทะ มีความสงบปลาบปลื้ม เป็นต้น ก็หวังได้ว่าจะทำให้มีกำลังกาย กำลังใจในการที่จะเจริญธรรมกายให้มากขึ้นไปอีก ไม่ใช่เฉพาะเจริญได้ในที่นี้เท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนว่า เมื่อกลับไปจากที่นี้แล้ว จะเจริญธรรมกายให้เจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไปจนกว่าจะไพบูลย์

เป็นอันว่า ในวันนี้ เราได้มาในสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยใช้สอย ซึ่งสถานที่ที่พระองค์เคยใช้สอยนี้ ท่านบอกว่าเป็นเจดีย์ชนิดหนึ่ง เจดีย์ก็เหมือนกับคำว่าอนุสาวรีย์ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า เจดีย์อย่างนี้เรียกว่า พุทธเจดีย์ แปลว่า เจดีย์เกี่ยวกับองค์พระพุทธรูปเจ้า มี ๔ อย่าง คือ

ธาคูเจดีย์ เจดีย์บรรจุพระธาคู

ธรรมเจดีย์ เจดีย์บรรจุพระธรรม

ปริโภคเจดีย์ เจดีย์คือสถานที่พระองค์เคยใช้สอย หรือบรรจุสิ่งทีพระพุทธรูปเจ้าใช้สอย

อุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์คือสิ่งที่สร้างอุทิศต่อองค์พระพุทธรูปเจ้าได้แก่ พระพุทธรูป

พระคัมภีร์นี้ก็จัดเข้าในเจดีย์ลำดับที่สาม คือ บริโภคเจดีย์ หมายถึง สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย เคยอยู่อาศัย

วันนี้เราได้มาในที่ที่เป็นพุทธเจดีย์ และได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย ทั้งโดยการเข้ามาใกล้ชิดในที่สถิตแห่งพระรูปกายของพระองค์ ทั้งโดยการพยายามทำใจของเราให้เฝ้าพระธรรมกายของพระองค์ ขออานิสงส์จงเพิ่มพูนด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัย เพื่อให้ทุกท่านเจริญด้วยธรรมกายยิ่งๆ ขึ้นไป ทั้งในบัดนี้และในเบื้องหน้าตลอดกาลนาน เทอญ

ปฐมเทศนาที่สารนาถ

พระครูปลัดทวี กิตฺติปัญโญ* กล่าวนำ

กราบเรียนพระเดชพระคุณที่เคารพ เจริญพรแต่ญาติโยมทุกท่าน ขณะนี้เป็นวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ คณะของเราได้เดินทางแสวงบุญมาถึงดินแดนประกาศสัมมาธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก สถานที่แห่งนี้ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า 'สารนาถ' สารนาถ และอิสิปตนมฤคทายวันนั้น ก็มีความหมายคล้ายคลึงกัน

พระสฤปใหญ่ตรงหน้าเรา^๑ สร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีชื่อเรียกว่า 'ธัมเมกขสฤป' ธัมม-อิกข-สฤป ธัมเมกขสฤป แปลว่า สถานที่บุคคลเห็นธรรม

ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด **ปัญจวัคคีย์** ทั้ง ๕ คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ที่เราเรียกว่า 'ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร' เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๘ ก่อน พ.ศ. ๑ ไป ๔๕ ปี

ณ สถานที่แห่งนี้ อาตมาจะกล่าวโดยย่อว่ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกบ้าง

* มัคคุเทศก์ประจำการเดินทางในครั้งนี้ ขณะนั้นกำลังทำปริญญาเอกสาขาศาสนาและปรัชญา ที่มหาวิทยาลัยแห่งเมืองพาราณสี

๑. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก
๒. พระอรหันตสาวกเกิดขึ้นครั้งแรกที่สถานที่แห่งนี้
๓. พระสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในไตรสรณาคมน์ก็ได้เกิดขึ้นครั้งแรก ณ สถานที่แห่งนี้
๔. ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ทรงได้สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ๖๐ รูป เป็นรุ่นแรก
๕. ณ สถานที่แห่งนี้ ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษา เป็นพรรษาแรก หรือปีแรก คือหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ได้อยู่จำกาลฝน ณ สถานที่แห่งนี้ แม้ในพระวินัยจะไม่ได้บ่งชี้ว่าพระองค์อยู่จำพรรษาที่นี่ แต่ในฤดูฝนปีนั้น พระองค์ประทับอยู่ที่นี้

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ครั้งแรกเกิดขึ้นในพรรษานั้นอีก คือ พระยสหรือพระยสะ ซึ่งเป็นบุตรของนางสุชาดา ได้เดินออกมาจากปราสาท ซึ่งไม่ไกลจากที่นี่ อยู่ทางขวามือของเรา ใกล้เมืองพาราณสี ห่างเพียง ๔-๕ กม. เดียวนี้ก็ยังอยู่ เกิดความขัดข้องวุ่นวายในจิตใจ จึงได้เดินทางมายังป่าที่นี่

ถ้าเราย้อนนึกไปในสมัยนั้น ป่าอิสิฯ เป็นป่าหวงห้ามของพระเจ้าพาราณสี เป็นที่อยู่ของเนื้อคือกวาง และเป็นที่อยู่ของพวกฤษีหรือพวกนักพรตซึ่งมีมาก่อนพระพุทธศาสนาจะอุบัติเกิดขึ้น และ ณ สถานที่แห่งนี้พระองค์ได้โปรดพระยสจนได้บรรลुพระอรหัตตผล

เท่านั้นยังไม่พอ บิดา มารดาและภรรยาของพระยสก็ได้มาฟังธรรมด้วย เพราะฉะนั้น อุบาสกคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่นี่ อุบาสิกาคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิข นี้ก็เช่นกัน คือมารดาและภรรยาเก่าของพระยส

อุบาสกผู้ถึงรัตนะสองอย่างแรก ซึ่งประกาศนับถือที่บริเวณพุทธคยาในสัปดาห์สุดท้ายที่พระพุทธรองค์เสวยวิมุตติสุขอยู่ ได้แก่ ตปุสสะ และภัลลิกะ พานิชทั้งสองได้ถึงรัตนะสอง คือ พุทธรัตนะและธรรมรัตนะ ที่ต้นราชายตนะ แต่ทว่าอุบาสก อุบาสิกาผู้ถึงรัตนะสามได้เกิดขึ้น ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแห่งนี้

แค่นี้ยังไม่พอ พระยสยังมีสหายที่รักใคร่กันมาก คือ กิมพิละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ สหายทั้ง ๔ นี้ก็ได้มาฟังธรรม และได้มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธานุศาสนาดด้วย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธานุเจ้าทรงบวชให้เอง ๔ คนนี้

แล้วยังไม่พอ ยังมีสหายอีก ๕๐ คนเดินตามสหายทั้ง ๔ มาฟังธรรมด้วย พระพุทธรองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุปฺพพิกกา และอริยสัจธรรมในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อาตมภาพใคร่ขออาราธนาพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชาวงมุนีได้แสดงโดยย่อถึงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอนุปฺพพิกกาบ้างพอสมควร

เพราะฉะนั้น ที่ตรงนี้อาตมานึกเอาเองว่ามีอะไรแรกๆ อยู่ประมาณ ๑๐ แรก แรกสุดท้ายคือ พระพุทธรองค์ทรงส่งพระธรรมทูตชุดแรกออกจากที่นี่ ดังที่ตรัสว่า

“จรต ภิกขเว ... ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ไปเพื่อประกาศสังฆธรรมอันไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด”

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแรกที่ส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศศาสนา ถึง ๖๐ องค์ ได้แก่ ปัญจวัคคีย์ ๕ สหายพระยส ๕๔ พระยสอีก ๑ รวมเป็น ๖๐ เมื่อรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น ๖๑ พระพุทธองค์ตรัสสั่งไม่ให้ไปในสถานที่เดียวกัน ให้ไปทางละองค์เดียวเท่านั้น เพราะพระสาวกมีน้อย เพราะฉะนั้นสถานที่แห่งนี้มีความสำคัญยิ่ง เป็นที่ศาสนธรรม สังฆธรรม และบรมธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้หมุนไป เป็นไปอย่างล้อเกวียน หรืออย่างกงจักรหมุนไปในจิตใจของเวไนยสัตว์ ผู้มีกิเลสอันเบาบาง ผู้มีตัณหาหยาบๆ ทิฐิมานะอันน้อย ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุมรรคที่พระพุทธองค์ทรงแสดง

อาตมภาพได้กล่าวเพียงย่อเยื้อง เพื่อแนะนำให้ผู้รู้จักสถานที่สำหรับญาติโยมที่มาใหม่ แต่ธรรมะที่ลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพดั่งที่พระพุทธองค์และองค์อรหันต์ได้แสดงในครั้งพุทธกาลนั้น เราจะได้ฟังจากพระเดชพระคุณโดยย่อเท่าที่เวลาจะอำนวย กระผมในนามของญาติโยม ขออาราธนาครับ

ธรรมกว่าด้วยปฐมเทศนา

ขอเจริญพร วันนี้คณะได้เดินทางมาถึงพุทธสังเวชนียสถานลำดับที่ ๓ ในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว จุดมุ่งหมายสำคัญของคณะเดินทางนั้นก็มุ่งที่จะนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การมาถึงสถานที่นี้จึงเป็นการบรรลุเป้าหมายอย่างหนึ่ง หรือเป็นที่แห่งหนึ่งที่ทำให้บรรลุความประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้

เมื่อได้ทำการที่สมความมุ่งหมายความสมหวัง คนเราก็ย่อมมีจิตใจปลื้มปิติยินดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข โดยเฉพาะเป็นสถานที่ที่เราตั้งความมุ่งหวังในทางที่เป็นกุศล

อาศัยความมีศรัทธาในพระศาสนา มีกุศลเจตนา ความปลื้มปิติยินดีที่เกิดขึ้น จึงเป็นปิติอันประกอบด้วยธรรม หรือเป็นปิติในธรรม เรียกว่า ธรรมปิติ ยิ่งถ้าได้เจริญธรรมข้ออื่นๆ ให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนด้วย เช่น สมภาณี ปัญญา เป็นต้น ก็จะทำให้ความปิติในธรรมนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ คือความเจริญออกงามในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปอีก พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“ธมฺมปิติ สุขํ เสติ” แปลว่า ผู้มีใจในธรรมย่อมนอนเป็นสุข หรือว่าอยู่เป็นสุข นอกจากอยู่เป็นสุขแล้วยังได้เจริญธรรมข้ออื่นๆ ยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย อย่างที่ท่านบอกว่า เมื่อเกิดปิติมีความอิ่มใจแล้วก็มีปัสสัทธิ คือความสงบกายสงบใจ เมื่อมีปัสสัทธิ ก็มีสุข เมื่อมีความสุข ความสบายในใจของตน ต่อจากนั้นก็เกิดสมภาณีได้โดยง่าย

ว่าเฉพาะสถานที่สำคัญแห่งนี้ เป็นสังเวชนียสถานแห่งที่ ๓ คือสถานที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระภิกษุเบญจวัคคีย์ เป็นการแสดงธรรมครั้งแรก และในบรรดาพระเบญจวัคคีย์นั้น องค์หัวหน้าคือพระอัญญาโกณฑัญญะ ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา จึงถือกันว่าได้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อประดิษฐานพระสงฆ์ขึ้นในพระศาสนา ก็ทำให้พระรัตนตรัยครบถ้วนบริบูรณ์

ในเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของวันนี้ และข้อความที่ว่าๆ ไปนั้น ท่านพระครูทวีก็ได้กล่าวนำไว้แล้ว ขอให้โยมรำลึกถึงที่สุดคือความรู้ที่ได้สดับมา ซึ่งญาติโยมก็ได้อ่านได้ฟังมาเป็นอันมากแล้ว เพียงแต่ว่ามาทบทวนความรู้กันอีกครั้งหนึ่ง

องค์พระสถูปที่ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้านี้ มีชื่อ ว่า ธัมเมกขสถูป มีความหมายดังที่ท่านพระครูทวีได้อธิบายไปแล้ว ธัมเมกขสถูป มาจากคำว่า *ธัมม+อิกข* แปลง *อิ* เป็น *เอ* เป็น *เอกข* *อิกข* แปลงว่า เห็น แปลงเป็น *เอกข* ก็แปลว่า ผู้เห็น หรือการเห็น สถูปก็คือสถูป แปลอย่างภาษาปัจจุบันก็เป็นทำนองอนุสาวรีย์ หมายถึงสิ่งที่ได้ก่อปูนขึ้นไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้รำลึกถึง โดยปกติจะบรรจุพระธาตุ หรือสิ่งสำคัญเข้าไว้ด้วย เพื่อเป็นอนุสรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ธัมเมกขสถูปนี้ก็เป็นสถูป หรือสิ่งก่อสร้างที่ได้กระทำขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ได้เห็นธรรม หรือเป็นเครื่องรำลึกถึงการเห็นธรรม ซึ่งในที่นี้ หมายถึงการเห็นธรรมครั้งแรก คือการที่พระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเดิมชื่อเพียงว่า โกณฑัญญะ ได้ฟังพระธรรมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม มีใจความว่า

“ขงกัญจิ สมุทฺถมมํ สพฺพนตํ นิโรธมมํ
 สิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วน
 มีความดับไปเป็นธรรมดา”

พระโกณฑัญญะได้มองเห็นเข้าใจธรรมะนี้ ซึ่งเป็นความ
 หมายโดยย่อของคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด หรือถ้าจะกล่าว
 โดยเฉพาะ ก็คือความหมายโดยย่อของหลักปฏิจจสมุปาทนนั้นเอง
 เพราะเป็นหลักแสดงเรื่องเหตุเรื่องผล ความเป็นไปตามเหตุตาม
 ผล เพราะเหตุที่พระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เข้าใจธรรมะ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุให้พระพุทธรองค์ทรงเปล่ง
 อุทานในตอนท้ายของปฐมเทศนาที่ว่า

“อัญญาสิ วต โภ โกณฑฺยฺโอบุ อัญญาสิ วต โภ โกณฑฺยฺโอบุ”
 “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ”

คำว่า อัญญาสิ ที่แปลว่า ได้รู้แล้วนี้ ก็ได้มาประกอบเข้ากับ
 ชื่อของพระโกณฑัญญะ ทำให้พระโกณฑัญญะได้มีชื่อเพิ่มต่อข้าง
 หน้าว่า อัญญาโกณฑัญญะ ถ้าจะแปลก็เป็นทำนองว่า อัญญา
 โกณฑัญญะผู้ได้รู้แล้ว หรือรู้ทั่ว เข้าใจทั่วถึงธรรมะแล้ว

ในพระไตรปิฎกฉบับสิงห์ อักษรพม่า และอักษรโรมัน
 ของฝรั่งที่พิมพ์กัน เขาเรียกพระอัญญาโกณฑัญญะว่า อัญญาต-
 โกณฑัญญะ มีเพี้ยนกันไปนิดหน่อย ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน
 แต่ว่าประกอบรูปศัพท์ไวยากรณ์บริบูรณ์ อัญญาต แปลว่า ผู้ได้รู้
 แล้ว จึงเรียกว่า อัญญาตโกณฑัญญะ ของเราเรียกเพียง อัญญา-
 โกณฑัญญะ นี่คือการเกิดขึ้นของปฐมสาวก และการเกิดขึ้นของ
 พระรัตนตรัยที่ครบ ๓ อย่างบริบูรณ์

ที่นี้ พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในวันนี้เรียกว่า ปฐมเทศนา ตามอาการที่ว่าได้แสดงเป็นครั้งแรก แต่ตัวหลักธรรมที่แสดงนั้นมีชื่อเรียกเป็นพระสูตรโดยเฉพาะ เรียกว่า *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป มาจากคำว่า *ธัมม*+*จักก* กับ *ปวัตตน* ปวัตตน แปลว่า การทำให้เป็นไป หรือแปลว่าหมุน *ธัมมจักก* ก็แปลว่า วงล้อแห่งธรรม ยังวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไป ก็คือ หมุนวงล้อธรรม

ท่านเปรียบธรรมะของพระพุทธเจ้าเหมือนวงล้อที่จะหมุนคือวิ่งแล่นออกไป แพร่หลายออกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ พระพุทธเจ้าได้ทรงหมุนวงล้อแห่งธรรมให้เคลื่อนไปจากที่นี้เป็นจุดเริ่มต้น ต่อจากนี้ธรรมะก็แพร่หลายขยายออกไป ทำให้เกิดประโยชน์ เกิดศีล เกิดสมาธิ เกิดปัญญา เกิดวิมุตติแก่คนทั้งหลายอย่างกว้างขวาง

อีกนัยหนึ่ง ท่านบอกว่า '*ธัมมจักก*' แปลว่า อาณาจักรแห่งธรรม เพราะคำว่า '*จักร*' นอกจากแปลว่า วงล้อ แล้ว จะแปลว่าดินแดนที่ล้อได้หมุนไปถึงก็ได้ อย่างสมัยปัจจุบันนี้ เรามีคำว่า "อาณาจักร" ก็แปลว่า ที่ที่วงล้อแห่งอำนาจได้หมุนไปถึง อาณาจักรก็เข้าใจกันในภาษาไทย พูดแล้วรู้ทันทีว่าหมายถึงอะไร อย่างพุทธจักร ในความหมายนี้เป็นดินแดนที่ล้อหมุนไปถึง เพราะในสมัยโบราณ สิ่งที่เป็นเครื่องหมายของความเจริญที่สำคัญก็คือล้อ เพราะว่าล้อเป็นตัวนำพาหนะ หรือเป็นตัวนำที่ทำให้เกิดยานพาหนะ และก็เกิดการเคลื่อนที่ได้อย่างรวดเร็ว

กษัตริย์สมัยโบราณ เมื่อเกิดมีลัทธิมีรถขึ้นมาแล้ว ก็ทำให้สามารถแผ่ขยายอำนาจไปได้อย่างกว้างขวาง และดินแดนที่ลัทธิหมุนไปถึง ก็เรียกว่า “อาณาจักร”

ที่นี้ ทางโลกเขามีอาณาจักร ดินแดนที่อาณา คือ อำนาจ หรืออาชญาแผ่ไปถึง อำนาจแผ่ไปถึงอาจจะมี ความทุกข์ ความเดือดร้อน มีการบังคับขู่เข็ญที่เรียกว่าอาชญา แต่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วมิได้ทรงแผ่อำนาจที่เป็นไปพร้อมด้วยความเบียดเบียน หรือความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน พระองค์แผ่ความสุขความร่มเย็นด้วยอำนาจธรรมะให้เป็นที่ไปอย่างแพร่หลายกว้างขวาง ธรรมะแพร่ไปถึงไหน ความสุข ความร่มเย็นก็แผ่ไปถึงนั้น แล้วดินแดนที่ธรรมะแผ่ไปถึงนี้ เราก็เรียกว่า ธรรมจักร เหมือนให้เป็นที่คู่กับ อาณาจักร

เพราะฉะนั้น *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร* จึงแปลอีกอย่างหนึ่งว่า พระสูตรว่าด้วยการยังดินแดนแห่งธรรมให้เป็นที่ไป หมายความว่า เป็นการประดิษฐานอาณาจักรแห่งธรรม ก็เลยแปลกัน ๒ อย่าง แต่ความหมายแรก ก็คือ พระสูตรแห่งการหมุนวงล้อแห่งธรรม ยังธรรมะให้เริ่มเคลื่อนที่ออกไป ธรรมะที่พระพุทธเจ้าเริ่มหมุนให้เคลื่อนที่ไป ก็ต้องเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา

จะกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นตัวธรรมจักร คือเนื้อหาของพระสูตรนี้ก่อน ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเริ่มต้นด้วยคำว่า

“เทวเม ภิกขเว อนุตา ปพฺพชิตน น เสวิตฺตพา”

แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ อันบรรพชิตไม่ควรเสพ”

แล้วก็ตรัสบรรยายต่อไปว่า คือ **กามสุขัลลิกานุโยค** การหมกมุ่นสยบอยู่ในกามสุขทั้งหลายอย่างหนึ่ง และ **อัตตกิลมณานุโยค** การหมกมุ่นในการทำตนเองให้ลำบาก หรือการทรมานตนอย่างหนึ่ง ๒ อย่างนี้บรรพชิตควรหลีกเลี่ยง

พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงหลีกเลี่ยง ไม่เข้าไปข้องแวะการดำเนินชีวิตหรือปฏิบัติที่เอียงสุดโต่ง ๒ อย่างนี้แล้ว ทรงดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

ทางสายกลาง นั้น ก็คือ มรรคามีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จนกระทั่งจบด้วยสัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ อันนี้เป็นหลักแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสในปฐมเทศนา

ขอให้สังเกตว่า พระพุทธเจ้าเริ่มด้วยข้อปฏิบัติที่แยกพระพุทธานุศาสน์ออกจากความประพฤติ หรือการดำเนินวิธีปฏิบัติของนักบวชสมัยนั้น หรือความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้น ซึ่งมี ๒ อย่าง ที่ล้วนแต่เป็นสุดโต่ง คือ คนทั่วไปพวกหนึ่งนั้นดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความหมกมุ่นมัวเมาในความสุขสำราญในกาม รูป รส กลิ่น เสียง โสภณวัตถุ แล้วอีกพวกหนึ่งก็สละกามสุขนี้ออกไปบำเพ็ญพรตอยู่ตามป่าตามเขา เป็นต้น ทำตบะ ทรมานตนเองอย่างยิ่งยวด มีบรรยายไว้มากมาย เช่น อย่างพวกฤๅษีโยคีที่ไปอดอาหาร กลั้นลมหายใจ นอนบนหนาม อาบน้ำในฤดูหนาว อะไรต่างๆ มากมาย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทดลองมาแล้ว

ปฏิบัติการดำเนินชีวิตของคนสมัยนั้นเป็นไปใน ๒ รูปแบบนี้มาก คนพวกนั้นเข้าใจว่าการดำเนินชีวิตอย่างนั้นดีที่สุดแล้ว

ทำให้ชีวิตมีความหมาย มีความสุขที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ทรงได้ผ่านมาด้วยการดำเนินชีวิตของพระองค์เองและก็ทรงตระหนักแล้วว่า มิใช่ชีวิตที่ดั่งงามที่จะให้ประสบการณ์ความสุขอย่างแท้จริง

กามสุขัลลิกานุโยคนั้น พระองค์เองเคยได้ประสบมาแล้ว เพราะว่าพระองค์เป็นโอรสกษัตริย์ อยู่ในรั้วในวัง ได้รับการปรนเปรออย่างยิ่งมาตลอดในชีวิตช่วงต้น ๒๙ ปี ครั้นเสด็จออกบรรพชาแล้ว ก็ได้ทรงทดลองข้อปฏิบัติของนักบวชต่างๆ ถึงกับทรงบำเพ็ญตบะทุกรูปแบบ บำเพ็ญทุกรกิริยาอีกถึง ๖ ปี เป็นด้านอัตตทิลมถานุโยค เป็นอันว่าพระองค์ได้ทดลอง และดำเนินตามวิธีปฏิบัติของคนในยุคสมัยนั้นมาครบถ้วน

ในที่สุดก็ได้ทรงเห็นว่ามิใช่ทางที่ถูกต้อง จึงได้ทรงบำเพ็ญในมรรคาใหม่ที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ ที่เรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** หรือทางสายกลาง และได้ตรัสรู้

เมื่อได้ตรัสรู้เช่นนี้แล้ว พอมาแสดงธรรมครั้งแรกก็ทรงนำเอาข้อปฏิบัตินี้มาชี้แจง แยกให้พระเบญจวัคคีย์ซึ่งเป็นคนชุดแรกที่พระองค์เห็นว่าจะสามารถเข้าใจธรรมะได้ ได้รู้ได้เข้าใจสิ่งนี้ด้วย

เพราะฉะนั้น จุดเริ่มแรก ก็คือ แยกให้เห็นความแตกต่างของข้อปฏิบัติว่า ข้อปฏิบัติใดทำแล้วผิดพลาดไม่ถูกต้อง จะได้ละเลิกเสีย แล้วดำเนินในทางที่ถูกต้องต่อไป เพราะฉะนั้น จุดเริ่มต้นอยู่ที่นี้

เมื่อพระองค์ได้แยกให้เห็นข้อปฏิบัติอันเป็นปฏิปทาหรือทางดำเนินที่ถูกต้องแล้ว ก็ตรัสเข้าสู่เนื้อหาธรรมะ คือตรัสถึง

อริยสัจ ๔ ประการว่า คนเราที่มุ่งหมายดำเนินชีวิตปฏิบัติไปต่าง ๆ นั้น จุดเป้าสำคัญก็มุ่งเข้าสู่สัจธรรม โดยเข้าใจว่าทำอย่างนั้น ๆ แล้ว จะเข้าถึงความจริงแท้ ชีวิตจะมีความสุขแท้จริง จะมีชีวิตที่สมบูรณ์ ทุกอย่างจะดีงามแท้ทุกประการ ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์ยากเดือดร้อนอีกต่อไป แต่ด้วยวิธีการปฏิบัติที่ผิด ก็ไม่สามารถบรรลุสัจธรรมและไปยึดเอาอะไรต่างๆ ที่ไม่ถูกต้องเป็นสัจธรรม พระองค์จึงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรมคืออะไร

ทรงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรม ได้แก่ อริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วพระองค์ก็ชี้ให้เห็นว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แต่ละอย่างนั้นมีความหมายเป็นอย่างไร ให้เห็นถึงทุกข์ที่เป็นตัวปัญหา คือปัญหาชีวิตของมนุษย์ หรือปัญหาของมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์ที่เกิดมาดิ้นรนกระทำกร่างต่างๆ นั้น ก็เพื่อแก้ปัญหานั้น เพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อประสบความสุข นี่เป็นจุดเริ่มต้น

ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ตัวทุกข์ หรือตัวปัญหานั้นคืออะไรกันแน่ ถ้าจับจุดตัวปัญหา ตัวทุกข์ผิดแล้ว ต่อจากนั้นก็จับเหตุผิด ตั้งจุดหมายผิด จับทางปฏิบัติ จับอะไรต่ออะไรผิดไปหมด เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ปัญหาของเราคืออะไรกันแน่

เมื่อเข้าใจชัดเจนแล้ว ก็ต้องสืบสาวหาสาเหตุว่ามันเกิดจากอะไร ต่อจากนั้น พระองค์ก็แสดงให้เห็นว่า เหตุของทุกข์ที่เรียกว่าสมุทัยนั้น ได้แก่ ตัณหา หรือสืบค้นออกไปตามแนวปฏิจจสมุปบาท ก็จะไปลงที่อวิชชา

และต่อจากนั้นก็ทรงแสดงให้เห็นว่า เป้าหมายของชีวิตคืออะไร ก็แสดงนิโรธ การดับทุกข์ การไม่มีทุกข์เกิดขึ้น ความพ้นจาก

ทุกข์ ความเป็นอิสระ ได้แก่ พระนิพพาน เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นจุดหมาย และเห็นว่าทุกข์หรือปัญหานั้นแก้ไขได้ เมื่อแก้ปัญหานั้นได้แล้วจะดีอย่างไร

เมื่อเห็นที่หมายที่จะไป ที่จะนำไปให้ถึงแล้ว คนก็มีจุดมุ่งไปสู่เป้าหมายนั้น แล้วก็ต้องแสวงหาวิธีปฏิบัติ หรือทางดำเนินให้เข้าถึง เมื่อถึงตอนนั้นพระองค์ก็แสดงว่า *มัชฌิมาปฏิปทา* หรือ มรรคามีองค์ ๘ ประการ ดังที่ได้ตรัสแล้วข้างต้นนั้นแหละ เป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์หรือเป้าหมายที่ต้องการนี้

ตอนนี้ก็กลับไปบรรจบกับมัชฌิมาปฏิปทาที่พระองค์ตรัสไว้ตอนแรกว่า ให้แยกออกจากข้อปฏิบัติที่เรียกว่าทางสุดโต่ง ๒ อย่าง เป็นอันว่าข้อปฏิบัติที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาที่ตรัสตอนต้นนั้นแหละ คือทางดำเนินให้เข้าสู่จุดมุ่งหมายซึ่งจะบรรลุถึงสังขารมุตติ ดังที่ได้ตรัสตอนหลังในอริยสัจ ๔ ประการ นี้ก็เป็นใจความโดยย่อ

การตรัสเรื่องอัมมจักกข เรื่องอริยสัจ ๔ ประการ และเรื่องมัชฌิมาปฏิปทานั้น เราต้องมองดูบรรยากาศสมัยนั้น โดยเทียบกับความเชื่อถือของคนในสมัยนั้นแล้ว จึงจะเข้าใจถึงความอัศจรรย์ คือต้องเข้าใจถึงพื้นเพที่เรียกว่าภูมิหลังของคน และความเชื่อถือในสมัยนั้นด้วย จึงจะเห็นความอัศจรรย์มากจนกระทั่งเป็นอย่างที่ท่านกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสปฐมเทศนาจบแล้ว แผ่นดินก็สะท้านสะเทือนหวั่นไหวไปหมด เสียงกล่าวกระหน่ำนองเลื่องลือตั้งแต่ภูมมเทวดา คือเทวดาชั้นพื้นดินนี้ไปจนถึงพรหมโลกชั้นสูงสุด เพราะเป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงความเชื่อถืออะไรต่างๆ ที่คนนับ

ถือกันมา ซึ่งอาตมภาพอยากจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ตอนนี้จะยกไว้ก่อน

ทีนี้ หันมาดูตอนหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เทศนาเรื่องนี้ไปแล้ว ได้เกิดพระสาวกขึ้นแล้ว ต่อจากนั้นพระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ได้พระสาวกองค์อื่นๆ มาเพิ่มอย่างที่ท่านพระครูทวีได้เล่าถึงพระยส เป็นต้น

ในการแสดงธรรมต่อๆ มานั้น ครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ได้มีธรรมเทศนาอื่นๆ แทรกเข้ามาด้วย คือเรื่องอนุปฺพุทฺธิกา ซึ่งในพระธรรมเทศนาที่เรียกว่า *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร* นั้น ให้สังเกตว่าทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตรัสอนุปฺพุทฺธิกา แต่พอถึงครั้งต่อๆ มา ทำไมถึงตรัสอนุปฺพุทฺธิกาด้วย มีทาน *ศีล สັคคะ กามาทีนวะ เนกขัมมานิสังสะ* เมื่อตรัสอนุปฺพุทฺธิกาจบแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการ

อนุปฺพุทฺธิกา มี ๕ อย่าง คือ

๑. ทาน การให้ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันในทางวัตถุสิ่งของ ต่อจากนั้นก็
๒. ศีล ความประพฤติเรียบร้อยถูกต้องดีงาม เว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในรูปแบบต่างๆ การอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ในสังคมนี้
๓. สັคคะ สวรรค์ คือสภาพที่มีความสุข ความมีอารมณ์เลิศ มีรูป รส กลิ่น เสียง โสภณวัตถุ สิ่งสัมผัสสกายที่เลอเลิศ เมื่อบำเพ็ญทานแล้ว ดำเนินชีวิตตามแนวของศีล มีความประพฤติดี ก็ได้ประสบผลดี สังคมก็มีความสุข เรียบร้อยดีงามอยู่ร่วมกันเป็นสุข คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

แบ่งปันกัน ช่วยเหลือกัน ทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นบุญกุศล ก็ได้ประสบผลอันดี คือ สักคะ มีความสุข นี่ก็เป็นผลดีที่พึงปรารถนาน่าชื่นชม

๔. ต่อจากนั้นพระองค์ก็ได้แสดงว่า แม้แต่สิ่งที่คนพอใจ เป็นอารมณ์ที่เลิศดีงามเป็นสวรรค์ มันก็ยังมีโทษ มีข้อบกพร่องทำให้เกิดทุกข์ได้ จึงทรงชี้สูงขึ้นไปอีกว่า สักคะนั้นก็ยังมีโทษมีปัญหา เพราะจิตใจยังไม่หลุดพ้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสให้เห็นโทษเรียกว่า กามาทีนวะ แปลว่า โทษของกาม เป็นข้อ ๔

๕. ต่อจากกามาทีนวะแล้ว จะทำอย่างไร ในเมื่อกามยังมีโทษ มีข้อบกพร่อง มีความทุกข์ปะปนระคนอยู่ พอผู้ฟังมองเห็นโทษชัดเจนดีแล้ว พระองค์ก็ทรงชี้ทางออกว่ามีอยู่ โดยปลีกออกไปจากกาม สละความโลภความอยากได้ใคร่เอา ละเสียจากชีวิตและความคิดที่ฟุ้งฟ่วนวายอยู่กับเรื่องที่จะได้ จะเอา จะหาวัตถุหาอะไรๆ ที่เป็นเครื่องปรนเปรอบำรุงบำเรอความสุขของตน ปลีกกาย ปลีกใจ ทำตัวให้เป็นอิสระออกไปเสีย เรียกว่า เนกขัมมะ จากนั้นก็แสดงคุณ หรืออานิสงส์แห่งเนกขัมมะนั้นเป็นข้อสุดท้าย เรียกว่า เนกขัมมานิสังสะ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงชี้เรื่องการดำเนินชีวิตที่ดีงามของมนุษย์ ผลดีที่จะพึงประสบ แต่ยังมีโทษ มีข้อบกพร่องที่คนจะต้องเกี่ยวข้องกับระคนอยู่ ความทุกข์ที่ยังปะปนอยู่กับความสุขของคนทั้ง

หลายอย่างนั้นๆ และชี้ทางออกให้แล้ว พระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ

พระองค์นำเอาอนุปฺพพิกถามาเป็นธรรมะสำหรับปูพื้น ท่านบอกว่า การแสดงอนุปฺพพิกถาก็เหมือนกับการเอาผ้ามาซักฟอกให้สะอาด พร้อมทั้งจะรับน้ำย้อม คือ อริยสัจ ๔ ประการ

ตอนนี้ก็มาถึงจุดที่ว่า ทำไมในปฐมเทศนาพระพุทธเจ้าแสดงอริยสัจ ๔ ขึ้นสู่สมาธิมาปฏิบัติเลย เข้าถึงอริยสัจ ๔ ประการทันที แต่กับพวกพระยสและท่านผู้อื่น เช่น บิดาของพระยส มารดาของพระยส ภรรยาของพระยส พระพุทธเจ้าแสดงอนุปฺพพิกถาก่อน

อันนี้เราก็เห็นได้ง่ายว่า ท่านเบญจวัคคีย์เป็นนักบวชอยู่แล้ว สละชีวิตในทางโลกมาแล้ว มาบำเพ็ญข้อปฏิบัติ เช่น การบำเพ็ญทุกรกิริยา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องโทษของกามก่อนแล้ว จึงมาบวช แต่ว่ายังปฏิบัติไม่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าก็ชี้เลยว่าข้อปฏิบัติใดผิดหรือถูก และเข้าสู่หลักสัจธรรมทันที แต่สำหรับคนทั่วไปที่ยังครองเรือนนั้น จะต้องทำความเข้าใจเบื้องต้นเสียก่อน เริ่มตั้งแต่การครองชีวิตที่ดั่งงามเรื่อยมา ผลดีผลเสียของชีวิตในทางโลก เมื่อเข้าใจดีแล้วจึงแสดงอริยสัจทีหลัง

อันนี้ก็เป็นที่เข้าใจความโดยย่อ ของพระธรรมเทศนาในระยะต้นๆ ที่พระพุทธเจ้าแสดงในบริเวณสถานที่นี้

อาตมภาพอยากจะพูดถึงเรื่องความแตกต่างของพระพุทธศาสนาจากลัทธิศาสนาอื่นๆ ดังที่ปรากฏในอริยสัจกับปวัตตนสูตร

แต่ก่อนจะพูดเรื่องนั้น อยากจะเลยไปพูดถึงสถานที่ด้วยสักหน่อย เพราะจะได้ความรู้ที่เกี่ยวข้องให้แกคิดแก่เราในบางแง่บางด้าน

สถานที่นี้เรียกชื่ออย่างเดิมว่า *อิสิปตนมิกทายวัน* หรือ *มฤคทายวัน* ปัจจุบันเรียกว่า *สราณาท* เดียวจะเห็นว่าชื่อเดิมกับชื่อใหม่นี้มาบรรจบกันอย่างไร

อิสิปตนะ นั้นแปลว่า ที่ตกของฤๅษี *อิสิ* แปลว่า ฤๅษี *ปตนะ* แปลว่า เป็นที่ตก ท่านเล่าว่า ฤๅษีมีฤทธิ์ เดินทางไปไหนก็เหาะ ผู้คนพากันเห็นว่าฤๅษีเหาะมาจากไหนๆ ก็มาตกกันที่นี่หมด ก็เลยเรียกที่นี่ว่า ที่ฤๅษีตก หรือ *อิสิปตนะ* ทำไมฤๅษีจึงมาตกที่นี่ ความจริงไม่ใช่ท่านตกหรอก แต่ท่านมาเหาะลง คือที่นี่เป็นที่ชุมนุมของฤๅษี ฤๅษีพากันมาประชุมในที่นี้ เพราะฉะนั้นท่านมาจากไหนๆ ก็มาเหาะลงที่นี่ มาประชุมกันที่นี่ ที่นี่ก็เป็นแหล่งของฤๅษีเลยทีเดียว ฤๅษีพากันมาประชุม ณ ที่นี้ คนธรรมดาาก็เห็นว่าเป็นที่ฤๅษีมาตกลง

อนึ่ง ฤๅษีนั้นตามปกติจะอยู่กันในป่าหิมพานต์ ฤๅษีเหล่านั้นจะมาในถิ่นผู้คนหรือมนุษย์ทั่วไปเป็นครั้งคราว เมื่อจะมาก็เหาะมา เมื่อจะกลับไปก็เหาะไป ที่นี่ เมื่อจะเหาะมา ก็มาลงที่ป่าแห่งนี้ เมื่อจะกลับไป ก็มาเหาะขึ้นจากที่ป่านี้ หรือจะแปลว่าชุมนุมทางพระฤๅษีก็ได้

คำว่า *ปตนะ* หรือ ตก บางทีแปลว่าที่ประชุมก็ได้ อย่างคำว่า *สันนิบาต* ในคำว่า *สันนิบาตชาติ* *สันนิบาต* อะไรต่างๆ ก็แปลว่าที่ประชุม *สันนิบาต* นั้นความจริงก็มาจากคำว่า *ตกพร้อม* *นิบาต* แปลว่า *ตกลง* *สั* ร่วมกันหรือพร้อมกัน คือรวมกัน มาประชุมกันนั้น

เอง เพราะฉะนั้น ป่า อธิปไตย ก็แปลว่า ที่ชุมนุมของฤๅษีก็ได้ ที่ที่ฤๅษี มาหาะลงก็ได้

มฤคทายวัน หรือมิตทายวัน แปลว่า ป่าเป็นที่พระราชทาน อภัยแก่เนื้อ เนื้อในที่นี้ไม่ได้แปลว่าเนื้อสัตว์ที่เรากิน เนื้อเป็นสัตว์ ชนิดหนึ่ง หมายความว่า กวางเนื้อ คือ สัตว์จำพวกกวางอะไรพวกนี้

แปลรวมกันว่า เป็นสถานที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ และ เป็นที่ประชุมของฤๅษีด้วย

เป็นที่พระราชทานอภัยแก่เนื้อ หมายความว่า พวกกวาง เนื้อมาอยู่ในบริเวณนี้จะไม่ถูกทำอันตราย ไม่ถูกฆ่า จึงมีความหมายเป็นสถานที่ที่มีความร่มเย็น มีความสงบ เพราะว่าทั้งในความหมายว่าชุมนุมทางพระฤๅษี ฤๅษีเป็นนักบวช เป็นผู้บำเพ็ญพรต ภาวนาถือศีล ก็เป็นที่ร่มเย็น มีเมตตา มีกรุณา ดังนั้น บรรยากาศ ของสถานที่ก็ต้องมีความรื่นรมย์

อันนี้ก็ไปสัมพันธ์กับชื่อปัจจุบันที่เรียกว่า 'สวนนาค' สวน นาคนั้นท่านบอกว่ามาจากคำว่า สวรรังคนาค สวรรังคะ แปลว่า เนื้อ เหมือนกัน คือกวางเนื้อนี้แหละ เป็นอีกศัพท์หนึ่ง นาค ก็แปลว่า ที่ ฟึ่ง ที่ฟึ่งของเนื้อ ถ้าแปลอย่างง่าย ๆ ก็หมายความว่า สถานที่นี้เป็น ที่ฟึ่งของเนื้อ กวางเนื้อมาอยู่ที่นี่ไม่มีอันตราย แต่ว่ายังมีเรื่องเบื่อง หลังมามากกว่านั้นอีก

เรื่องนี้มาในชาดก การพระราชทานอภัยแก่เนื้อเป็นเรื่อง ของพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีเรื่องเล่ามาในชาดก (ชาดกที่ ๑๒ เรื่อง นิโครธมิตชาดก) ถึงเหตุที่ทำให้พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานอภัย แก่เนื้อ

กล่าวไปถึงความหลังเมื่อพระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์
 อุกบติเป็นเนื้อหัวหน้าฝูง สมัยนั้นพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสี
 เสวยเนื้อเป็นประจำ โดยพ่อครัวจะต้องนำเนื้อในป่าบริเวณนี้ไปฆ่า
 ปิ้งอาหารถวายทุกวัน พวกเนื้อเลยมาตกลงกันว่า ในเมื่อทางวัง
 จะต้องนำเนื้อไปฆ่าถวายพระราชาทูทุกวันแล้วจะทำอย่างไรดี ก็เลย
 มาตกลงจัดลำดับกันเหมือนคล้ายๆ เป็นเวร แต่เวรนี้ไม่มีการหมุน
 กลับให้ต้องมาทำเวรใหม่ คือตายแล้วก็ผ่านไปเลย ก็จัดลำดับกัน
 เรียงรอไปเรื่อยๆ ถึงวาระของเนื้อตัวไหน ก็เป็นอันว่าไปสุ่เชียง แล้ว
 ก็ตายไป ตัวอื่นก็เข้าลำดับต่อไป

วันหนึ่งมาถึงวาระของแม่เนื้อที่มีครรภ์ใกล้จะคลอด พระ
 โพธิสัตว์ทราบเรื่อง มีความสงสารแม่เนื้อนี้มาก ก็สละชีวิตของตน
 ขอลงลำดับแทน เมื่อพระโพธิสัตว์เข้าสู่ลำดับที่เขาจะต้องเอาไป
 ฆ่า ด้วยความเสียสละนี้ เรื่องก็ไปถึงพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดิน
 ได้ทรงทราบ ทำให้พญาเนื้อได้เข้าเฝ้า และได้แสดงธรรมแก่
 พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินเห็นความเสียสละของพญาเนื้อ
 แล้วก็ได้ฟังธรรมะคำสอนของพระโพธิสัตว์ด้วย ก็ทำให้พระองค์
 เกิดความกรุณาขึ้นมา แทนที่จะฆ่าเนื้อ ก็เกิดความสังเวชพระทัย
 เกิดความกรุณามาก

ในที่สุดก็เลยพระราชทานอภัยแก่เนื้อทั้งหมด เป็นเหตุให้
 บริเวณนี้เป็นที่อาศัยของเนื้อโดยไม่ถูกเบียดเบียน โดยพระ
 โพธิสัตว์เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ฝูงเนื้อได้รับการอภัยโทษ มีความ
 ปลอดภัย จึงเรียกกันว่า มิคทายวัน แปลว่า ที่พระราชทานอภัยแก่
 เนื้อ นี่ก็เป็นเรื่องราวหนึ่งที่มาในพระพุทธศาสนา ชาดกที่เล่าเรื่อง

แสดงให้เห็นคุณธรรม ความเสียสละ ความดีงามต่างๆ ที่เรียกว่า บารมี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมา เรื่องราวในพระพุทธศาสนา จะแสดงถึงการบำเพ็ญคุณธรรมอย่างนี้เสมอ

อาตมภาพวนกลับไปนึกถึงเมื่อวานนี้ ที่ได้ฟังนิทานทาง ฝ่ายฮินดูที่พระครูทิวาท่านเล่าให้คณะเดินทางฟังในรถ ก็มีข้อสังเกต อย่างหนึ่ง โยมจะเห็นว่า นิทานทางฝ่ายฮินดูนั้น เต็มไปด้วยเรื่องของกิเลส เรื่องของความโกรธ ความโลภ ความหลง ความหึงหวง ริษยาเบียดเบียนกัน อะไรต่างๆ มากมาย ส่วนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาจะแสดงถึงการบำเพ็ญคุณธรรมความเสียสละ การให้อภัยแก่กันและกัน ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อะไรต่างๆ มากมาย ซึ่งแสดงถึงคติความคิดที่ต่างกันออกไป

นอกจากเรื่องของกิเลสแล้ว ก็ไปสัมพันธ์กับเรื่องฤทธิ์ เรื่องปาฏิหาริย์ ในทางนิทานของฮินดูจะเห็นว่า เทพเจ้าต่างๆ นั้นมีฤทธิ์มากมาย แต่ฤทธิ์นั้นจะเห็นว่าเอามาใช้สนองกิเลส คือฤทธิ์ที่แสดงเพื่อสนองความโลภบ้าง จะเอาโน่นเอานี้ เอาให้ได้มาด้วยกำลังฤทธิ์ หรือว่าโกรธคนนั้นคนนี้ก็ใช้ฤทธิ์ไปทำลายเขา เช่นฆ่าเบียดเบียนเขา เช่น พระอิศวรหมกมุ่นในกามคุณจนมุสาวาทหลงกลวงพระฤๅษีบ้าง ฤๅษีโกรธ สาปพระอิศวรบ้าง พระอิศวรหึงหวงพระคумаจนฆ่าลูกตัวเองบ้าง สารพัดล้วนแต่เรื่องโลภ โกรธ หลงทั้งสิ้น

ในทางพระพุทธศาสนานั้นตรงข้าม จะไม่ค่อยพูดถึงเรื่องฤทธิ์เลย เพราะเอาธรรมะนี่เองมาเป็นฤทธิ์ เอากำลังคุณธรรมที่เราได้บำเพ็ญเป็นตัวฤทธิ์ ถ้าหากจะมีฤทธิ์เข้ามา ก็ประกอบกับคุณธรรม แต่เห็นว่าใช้น้อย เพราะว่าธรรมะเป็นฤทธิ์ในตัวเอง เรียกว่า **ธรรมฤทธิ์**

แม้ในหลักการของพระพุทธศาสนาทั่วไป ก็ไม่สรรเสริญเรื่องฤทธิ์ ฤทธิ์จะต้องเข้ามาเป็นเครื่องประกอบคำสอนที่มีเหตุมีผลดีงาม หรือการบำเพ็ญคุณธรรม เพราะฤทธิ์นั้นมักจะเป็นเรื่องของกาไร้อำนาจ และอำนาจนั้นก็มักจะเกี่ยวข้องกับกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยเฉพาะโลภะ โทสะ แสดงมาก

ในคติพุทธศาสนา ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเรื่องฤทธิ์ ไม่สนับสนุนกาไร้อฤทธิ์ ชอบให้ยอมกันด้วยเหตุผล ด้วยคุณธรรม ความดี นอกจากว่าพระพุทธเจ้าจะต้องไปปราบคนมีฤทธิ์ จะปราบคนมัวเมาในฤทธิ์มาก พระองค์จึงจะเอาฤทธิ์ไปปราบ อย่างพวกอูรุเวลกัสสปะชฎิล ตอนนั้นเชื่อในฤทธิ์ของเทพเจ้า ฤทธิ์ของพญานาคอะไรต่างๆ พระพุทธเจ้าจึงต้องปราบด้วยฤทธิ์เสียก่อน ให้พวกที่เชื่อในฤทธิ์ยอมรับแล้ว พระองค์ก็ไม่ติดอยู่ในฤทธิ์นั้น ไม่ถือว่าเรื่องฤทธิ์สำคัญ พอเขายอมแล้ว พระองค์ก็จะแสดงธรรมต่อไป คือเลยจากเรื่องฤทธิ์ไปอีกทีหนึ่ง นี่เป็นข้อที่ควรพิจารณาตามหลักการของพระพุทธศาสนา

อาตมภาพพูดถึงเรื่องนี้ขึ้นมา ก็อยากจะให้เป็นคิดว่า เรื่องของฤทธิ์เป็นเรื่องที่ต้องระวัง เพราะว่ามันเอนเอียงไปสู่การสนองกิเลส ความโลภ ความโกรธได้ง่าย ทีนี้ ในอินเดียจะผิดหรือจะถูกอย่างไรก็แล้วแต่ แต่เรามามองให้ได้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้พบเห็นเท่าที่ได้สังเกตปัจจุบัน และดูประวัติที่เป็นมาในอดีต เห็นว่าชอบผลิตผลิตมัวเมาด้วยเรื่องเหล่านี้ตลอดมา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งคุณธรรม และความมีเหตุมีผล แม้แต่ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงแต่

เรื่องเหตุเรื่องผล เรื่องการที่จะเข้าถึงสังฆธรรมดับทุกข์แก้ปัญหาด้วยความรู้ความเข้าใจ ด้วยการบำเพ็ญคุณธรรม การแก้ปัญหาด้วยปัญญา ไม่ใช่เอาเรื่องฤทธิ์เรื่องปาฏิหาริย์มาใช้ ซึ่งมันต่างกับคติความเชื่อของคนในสมัยนั้นหรือนักบวชสมัยนั้น ที่เชื่อในเรื่องฤทธิ์เรื่องปาฏิหาริย์อะไรต่างๆ ที่จะให้มันเกิดขึ้นได้ผลด้วยอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ แต่พระพุทธเจ้าเอาเหตุเอาผลเข้ามาแทน

นอกจากนี้ คนในสมัยนั้น เมื่อมีเรื่องเกี่ยวกับฤทธิ์ ก็นับถือโยงไปถึงพวกเทพเจ้าต่างๆ พวกนี้ยกย่องสรรเสริญบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายที่ว่ามีฤทธิ์มีอำนาจมากสูงส่ง คอยหวังพึ่งให้เทพเจ้าเหล่านั้นบันดาล

แต่พระพุทธเจ้าทรงตั้งความสนใจลงมาสู่เรื่องของมนุษย์ อริยสังข์เป็นเรื่องของมนุษย์ มนุษย์เราสามารถแก้ไขปัญหา แก้ไขความทุกข์ด้วยสติปัญญาของเรา ไม่ต้องไปรอเทพเจ้าบันดาล ไม่ต้องไปรอพระศิวะ พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์นิรมิตให้เรา ไม่ต้องรอไปบูชาัญญวิงวอนให้พระองค์บันดาลให้ มนุษย์เราแก้ได้ นี่มันเปลี่ยนจากความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น

สมัยนั้นคนอยู่ในอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เชื่อพระเวท เชื่อพระพรหม เชื่อการบูชาัญญ เป็นความเชื่อที่สำคัญเหนียวแน่นมาก พระเจ้าแผ่นดินจะแสวงหาอำนาจอะไร ก็ต้องบูชาัญญ ชาวบ้านก็บูชาัญญเล็กๆ ลงมาตามลำดับ เช่นสรวงกันไปต่างๆ พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า คนเรานี้แหละใช้สติปัญญาบำเพ็ญคุณธรรมแก้ปัญหาก็ได้ นี่ก็จะเป็นไปตามหลักอริยสังข์ เป็นการเปลี่ยนพลิกมาหมด ดึงจากเทพเจ้ามาสู่มนุษย์

แล้วมนุษย์นี้ ถ้าบำเพ็ญคุณธรรมประพฤติดี ผีก็กลัวนอบนอม
ตนแล้ว พัฒนาตนเอง ก็จะเป็นผู้ประเสริฐจนกระทั่งเราถือว่า
มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของผู้ฝึกตนแล้ว
เป็นผู้ประเสริฐสุด แม้แต่เทพเทวาพระพรหมก็ต้องบูชา

แทนที่มนุษย์จะต้องไปมัวบูชาพระพรหม ตอนนี้อย่างไร
พระพรหมต้องมาบูชาพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมนุษย์ นี่มันพลิกกลับ
หมด ทำไมฟ้าดินจะไม่สั่นสะเทือน เพราะความเชื่อของคนในสมัย
นั้นมันถูกปฏิบัติไปหมดเลย ด้วยพระธรรมเทศนา

ถ้าเรารู้ภูมิหลัง เราจะเห็นความอัศจรรย์ คนต้องใจเข้จันกัน
ไป แม้แต่เทพเจ้าก็ต้องหวั่นไหวหมด พระพรหมก็ต้องหวั่นไหว ถูก
หั่นบัลลังก์เลย ถูกทำลายที่นั่งแล้ว สะเทือนสะท้านสั่นคลอนหมด
เลย เคยยิ่งใหญ่อย่างไร ก็ถูกลดลงมาหมด มนุษย์แก้ปัญหาค้นหาตัวเอง
ได้ แต่ต้องใช้สติปัญญา

ที่นี้ เรามาพิจารณาเรื่องราวความแตกต่างระหว่างพุทธ
ศาสนากับศาสนาฮินดู ในเมื่อคนอินเดียไม่มันอยู่ในคุณธรรม ไม่
เชื่อการบำเพ็ญคุณธรรมของมนุษย์ ไม่เชื่อในความมีเหตุมีผลสติ
ปัญญามนุษย์ มุ่งอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เชื่อในเทพเจ้าการดล
บันดาลต่างๆ และคอยรอหวังพึ่งอำนาจอนันให้เทพเจ้าดลบันดาลให้
อาตมภาพก็เชื่อว่าอินเดียก็ไม่เหมาะกับพุทธธรรม และไม่สามารถ
รองรับพุทธศาสนาไว้ได้

เดี๋ยวนี้เราก็เห็นได้ว่า หลังจากพระพุทธศาสนาได้สิ้นไป
จากอินเดียแล้ว ความเชื่อเรื่องศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้า การดลบันดาล ยิ่ง
หนักขึ้นทุกที นี่ก็เป็นสภาพของอินเดียที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไกล

ออกไปจากแนวทางพุทธศาสนา และทำให้เขาเป็นอย่างไรก็ได้ เห็นมาด้วยกันตลอดทาง เขาเชื่ออะไรอย่างไร และเขาเป็นอย่างไร ก็ให้พิจารณาดู อันนี้พูดขึ้นมาเพื่อให้เกิดความไม่ประมาทด้วย

เราอย่าประมาทว่าอินเดียยอมรับพุทธศาสนาไม่ได้ แล้ว ไทยเรารองรับได้ ไทยเราก็ไม่แน่นอนว่าจะรองรับได้ตลอดไป ถ้าหากว่าไม่สามารถยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาไว้ได้ เรายังหันไปหวังความสำเร็จจากฤทธิ์ จากปาฏิหาริย์ ความเชื่อการดลบันดาลอยู่ ปล่อยยให้โลกะ โทสะ แสดงฤทธิ์อำนาจ ไม่เข้าพุทธศาสนาก็อาจค่อยๆ เสื่อมสูญไปจากจิตใจ เมืองไทยก็จะไม่สามารถรองรับพระพุทธศาสนาไว้ได้เหมือนกัน

นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งที่เราจะได้จากเรื่องนี้ด้วย นอกจากความเจริญศรัทธา ความมีจิตใจเบิกบานผ่องใสแล้ว ก็ได้ความเข้าใจเหตุเข้าใจผล หลักการคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย

อาตมภาพก็ขออนุโมทนาโยมที่ได้มาในสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา นี้ อย่างน้อยเราก็ได้มีความสงบทางด้านกาย บรรยากาศก็สงบแล้ว จิตใจของเราก็พลอยมีความผ่องใส มีความสดชื่นเบิกบานเป็นกุศลอย่างมาก นับเป็นผลในทางจิตตภาวนา อีกทั้งก็ได้เจริญปัญญาภาวนา ด้วยการสดับคำสอนและคำอธิบายธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก็ขอให้กุศลที่เกิดจากการนี้ จงเป็นเครื่องเอื้ออำนวยผลให้โยมทุกท่านเจริญในธรรมะคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งขึ้นไป และจงประสบจตุรพิธพร บรรลุความสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม ทุกท่าน ตลอดกาลทุกเมื่อ เทอญ

กุสินารา ที่ปรินิพพาน

เจริญพร อาตมภาพจะขอโอกาสกล่าวธรรมกถาสั้นๆ ในระยะเวลาสำคัญที่เราได้เดินทางมาถึง และได้นมัสการสังเวชนียสถานลำดับสุดท้ายในบรรดาสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง

เราเดินทางมาถึงที่นี่จะค่ำมืดแล้ว เวลาจำกัด และโยมก็อาจจะอ่อนเพลียร่างกาย เนื่องจากได้ตรากตรำในการเดินทาง ควรแก่การพักผ่อน จึงจะกล่าวธรรมกถาเป็นแง่คิดแต่เพียงสั้นๆ

ถ้าพิจารณาดูถึงสังเวชนียสถานที่คณะได้เดินทางมาแล้ว ซึ่งมีทั้งหมด ๓ แห่ง นับเฉพาะที่มีในรายการก็ครบถ้วน ณ แห่งนี้ขอให้สังเกตว่า ที่เราเดินทางมานั้น เป็นไปตามลำดับกาลในพุทธประวัติ คือ เริ่มด้วยสถานที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา จากนั้นก็เดินทางต่อมายังสถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา 'ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร' ซึ่งปัจจุบันเราเรียกกันว่า สารนาถ หรือในพระบาลีเรียก ปาอิสิปตนมิตทายวัน แล้วบัดนี้ก็มาถึงสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นบรรจบครบสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง หรือ ๓ แห่งในรายการที่คณะได้เดินทางมา

สถานที่ดับขันธปรินิพพานนี้ เป็นที่ระลึกถึงการดำเนินพระพุททธิกิจของพระพุทธเจ้ามาถึงวาระสุดท้าย เป็นการสิ้นสุดพระชนมชีพของพระองค์ เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการปรินิพพานนั้นมักกล่าวไว้

อย่างค่อนข้างพิสดารในพระสูตรฯ หนึ่ง ที่เรียกว่า มหาปรินิพพานสูตร หรือแปลว่าพระสูตรว่าด้วยการเสด็จดับขันธปรินิพพาน หรือการปรินิพพานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งหมายถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์โดยสรุปเริ่มมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่เมืองเวสาลี หลังจากออกพรรษาแล้ว พระองค์ได้เสด็จพุทธดำเนินมาตามลำดับ มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการที่ได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร คือ ประกาศความตกลงพระทัยที่จะปรินิพพานที่ป่าาลเจดีย์ในวันเพ็ญเดือน ๓ ซึ่งก็ไปประจวบกับวันที่เราเรียกว่า มาฆบูชา ด้วย คือตรงกับวันที่ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในตอนต้นพุทธกาล แต่ตอนนี้เป็นปลายพุทธกาล ก่อนปรินิพพาน ๓ เดือน จากนั้นก็เสด็จมาโดยลำดับจนกระทั่งถึงที่นี่ แล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้สาละ หรือในเมืองไทยเรามักจะแปลกันว่า ไม้รังคู่ที่ สาละโนทยาน ก็คือสวนป่าไม้สาละซึ่งเป็นพระราชอุทยานของกษัตริย์แคว้นมัลละ เป็นอันว่า สถานที่นี้เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในดินแดนของอาณาจักรของกษัตริย์มัลละ

พระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ หรือวันวิสาขปุรณมี ซึ่งเราจัดเข้าเป็นเหตุการณ์หนึ่งในบรรดาเหตุการณ์สำคัญ ๓ อย่างในวันที่เรียกว่า วิสาขบูชา นี่เป็นการกล่าวโดยสรุป

มีเรื่องราวที่ควรจะยกมาเน้นเป็นพิเศษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าด้านพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ มีเหตุการณ์หลายตอนในระยะสุดท้ายเมื่อจวนเจียนจะปรินิพพาน กล่าวเฉพาะวันปรินิพพาน ก็มีเหตุการณ์หลายอย่างที่แสดงให้เห็น

ถึงพระทัยของพระพุทธเจ้าซึ่งประกอบด้วยความกรุณาอันยิ่งใหญ่ ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มุ่งแต่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง เช่นว่า

เมื่อเสด็จมาถึงถิ่นของนายจุนทะ นายจุนทะก็มารับพระพุทธเจ้าที่นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ที่ตามเสด็จให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของเขา เขาได้ถวายอาหารที่เรียกว่า **สุกรมัทวะ** ซึ่งแปลกันว่า เนื้อสุกรอ่อนบาง ประชาชนบางพวกแปลว่า เป็นเห็ดชนิดหนึ่งมีพิษบ้าง

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าอาหารนั้นย่อยยาก จะเป็นโทษแก่ร่างกาย แต่พระองค์ทรงทราบว่าพระองค์ก็จะปรินิพพานอยู่แล้ว นายจุนทะก็มีความปรารถนาดี พระองค์มีพระประสงค์จะฉลองศรัทธานายจุนทะ และอีกประการหนึ่งอาหารนั้น ถ้าพระองค์ไม่ฉัน พระสงฆ์องค์อื่นก็ต้องฉัน แล้วจะได้รับความลำบากเดือดร้อนเพื่อตัดปัญหา พระองค์จึงตรัสบอกให้นำสุกรมัทวะมาถวายเฉพาะพระองค์ ส่วนพระองค์อื่นไม่ต้องฉัน พระองค์ฉันแทนหมด สำหรับองค์อื่นก็ให้ถวายอาหารอื่นไป พระองค์ได้ฉันสุกรมัทวะนั้นเสร็จแล้ว ที่เหลือก็ให้ฝังดินเสีย และด้วยสุกรมัทวะนี้ก็เป็นเหตุให้พระองค์ซึ่งประชวรอยู่แล้ว ประชวรหนักยิ่งขึ้น

ในวันนั้น ได้มีการประชวรอย่างรุนแรงจนจะปรินิพพานหลายหนก่อนที่จะเดินทางมาถึงศาลาโนทยาน แต่พระองค์ก็มีขันติธรรม ใช้กำลังสติสมาธิระงับทุกขเวทนาไว้ ทำให้โรคภัยไข้เจ็บระงับไปชั่วคราว เสด็จพระดำเนินต่อไป และในระหว่างที่เสด็จพุทธดำเนินมานั้น ก็ยังทรงห่วงถึงนายจุนทะ เกรงว่านายจุนทะจะ

เกิดความเดือดร้อนใจว่าอาหารของเขาเป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้า
 ปรีณิพพาน แล้วเขาจะไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงตรัสสั่ง
 พระอานนท์ซึ่งติดตามเฝ้าพยาบาลพระองค์อยู่ ให้ละพระองค์ไว้
 กลับไปปลอบใจนายจุนทะว่า อาหารที่เขาถวายแก่พระพุทธรูปเจ้า
 นั้นเป็นอาหารครั้งสำคัญใน ๒ วาระที่มีผลานิสงส์ยิ่งใหญ่ที่สุด
 โอกาสครั้งสำคัญนั้นก็คือโอกาสที่จะตรัสรู้ครั้งหนึ่ง และโอกาสที่
 จะเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งหนึ่ง

อาหารที่ถวายเมื่อตอนจะตรัสรู้ ก็คือ อาหารที่นางสุชาดา
 ถวาย และที่จะปรีณิพพานก็คืออาหารที่นายจุนทะถวายนี่เอง ถือ
 ว่าเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญ เพราะถ้ามองในแง่ประวัติศาสตร์พุทธ
 ศาสนา ก็ถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในประวัติการณ์ของพระ
 พุทธศาสนา ซึ่งทุกคนในหมู่ชาวพุทธจะต้องจดจำ

พระองค์ได้ตรัสสั่งให้ปลอบใจนายจุนทะให้เขาเห็นว่าเป็น
 การถวายอาหารครั้งสำคัญในพุทธประวัติ ให้เขามีจิตยินดีปลอบ
 ปลื้มใจ และพระอานนท์ก็ได้ปฏิบัติตามพระพุทธรูปบัญชา เรื่องนี้ก็
 แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างมาก ที่ทรงคำนึงถึง
 ประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่าห่วงพระองค์เอง

หลังจากนั้นก็เสด็จพุทธดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงป่าไม้
 สาละ ทั้ๆ มีทุกขเวทนาอย่างนั้นแล้ว ได้ประทับบวรรมที่เรียกว่า
 อนุฐานไสยา แปลว่าการนอนที่จะไม่ลุกขึ้นอีก คือการนอนครั้ง
 สุดท้ายในชีวิต เมื่อเสด็จบวรรมแล้ว พระองค์ก็ยังคงตรัสแสดงธรรม
 แก่พระสงฆ์ต่อไปเรื่อยๆ

ตอนนั้นก็มีความในพุทธประวัติเล่าถึงปริพาชกคนหนึ่ง ชื่อ นายสุภัททะ ได้ข่าวว่าพระพุทธรเจ้าจะปรินิพพาน และตัวเองก็มีปัญหาข้อสงสัยอยากจะถาม เกรงว่าจะไม่มีโอกาสถามต่อไปอีก จึงเข้ามาจะขอลถามปัญหากับพระพุทธรเจ้า

ขณะนั้นพระสงฆ์กำลังแวดล้อมพระพุทธรองค์อยู่ โดยเฉพาะพระอานนท์ก็ต้องเป็นผู้จัดเรื่องว่าใครควรจะเข้าเฝ้าได้หรือไม่ได้ หรือควรจะทำอะไรในเวลานั้นๆ เมื่อนายสุภัททะเข้ามาขอลถามปัญหา พระอานนท์ก็เกรงว่าจะเป็นการทำให้พระพุทธรเจ้าลำบาก พระวรกายซึ่งทรงประจวบระชนกอยู่แล้ว จึงห้ามไม่ให้เข้าเฝ้า เขาก็ขอร้องว่าเขามีโอกาสครั้งสุดท้ายนี้เท่านั้น ปัญหาที่จะถามก็เป็นปัญหาสำคัญในชีวิตของเขา จึงขอลโอกาส พุดกันไปพุดกันมาเลย กลายเป็นทำนองถกเถียง ก็ขอร้องจะยื่นคະยอกันอยู่ที่ตรงนั่นเอง จนเสียงนั้นเข้าไปถึงพระพุทธรเจ้า

ทรงทราบความ ก็ตรัสอนุญาตให้สุภัททปริพาชกเข้าไปขอลถามปัญหา บอกพระอานนท์ให้ปล่อยเขาเข้ามา นี่ก็แสดงว่าพระองค์ไม่ได้ทรงห่วงใยพระวรกายของพระองค์เอง ทรงคำนึงถึงแต่ประโยชน์ที่จะได้กับผู้อื่น สุภัททะก็ได้มีโอกาสเข้าไปขอลถามปัญหากับพระพุทธรเจ้า แล้วพระพุทธรเจ้าก็ทรงตอบอธิบายชี้แจงให้สุภัททปริพาชกสิ้นความสงสัย

ปรากฏว่าสุภัททปริพาชกนี้ได้เข้าถึงธรรมะ แล้วก็ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา เป็นพระสาวกที่ทันเห็นพระพุทธรเจ้า เป็นองค์สุดท้าย เรียกว่าเป็น 'ปัจฉิมสักขีสาวก' และเป็นพระอรหันต์ด้วย ก็จำกันมาว่า 'สุภัททะเป็นปัจฉิมสักขีสาวก' พระสาวกทันเห็นพระพุทธรเจ้าองค์สุดท้าย นี้ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแก่พระสงฆ์ต่อไปอีก ได้ตรัสแสดงธรรมะต่างๆ ตอนท้ายได้ตรัสถามว่า ในพระสงฆ์ที่มาชุมนุมอยู่ ณ สถานที่ปรินิพพาน องค์ไหนมีข้อสงสัยอะไรบ้าง แม้แต่เล็กน้อยก็ขอให้ถาม เพราะยังมีโอกาสในตอนสุดท้าย ก็ปรากฏว่าในพระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีใครได้มีข้อสงสัย เพราะว่าเป็นพระอริยบุคคลทั้งสิ้น

ในที่สุด เมื่อไม่มีพระสงฆ์องค์ใดถามปัญหา พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสปัจฉิมวาจา หรือพระวาจาครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าอย่างที่เราจำกันแม่นยำว่า

“วชฺชมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”

แปลว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”

แต่ก่อนหน้าที่จะตรัสปัจฉิมวาจานี้ ก็มีพุทธพจน์ที่สำคัญด้วย จะเรียกว่าเป็นการสั่งเสียก็ได้ คือพระองค์ทรงคำนึงถึงว่า เมื่อพระองค์ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระสาวกทั้งหลายโดยเฉพาะผู้ที่ เป็นปุถุชน ก็อาจจะนึกว่าบัดนี้พระบรมศาสดาสิ้นไปแล้ว ใครจะเป็นผู้นำต่อไป พระองค์จึงตรัสให้หลักไว้ เพื่อให้สาวกทั้งหลายมีเครื่องยึดเหนี่ยว มีแนวทางที่ทำให้เกิดความมั่นใจ ไม่เกิดความลังเลสงสัยโดยตรัสว่า

“มมจฺเจยน...” ในเวลาที่เราล่วงลับไปแล้ว ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแลจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

หมายความว่า พระองค์ไม่ได้ทรงตั้งบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่ให้ถือว่าพระธรรมวินัยนั้นแหละ หรือหลักธรรมที่พระองค์ได้แสดงไว้ วินัยที่พระองค์ได้บัญญัติไว้นั้นแหละ เป็นศาสดาแทนพระองค์ ในพระพุทธานุศาสนาก็ถือหลักนี้สืบต่อกันมา

ส่วนพุทธปัจฉิมวาจา^{นั้น} ก็เป็นคำเตือนสำคัญที่เราจะต้องใช้เป็นเครื่องเร่งเร้าในการบำเพ็ญข้อปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักความไม่ประมาท หรือ *อัปมาทธรรม* นั้นเอง

อัปมาทธรรม นั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อยๆ ว่าเป็นธรรมที่มีความสำคัญมาก พระองค์เปรียบเทียบความไม่ประมาทเหมือนกับ รอยเท้าข้างที่ว่า รอยเท้าทั้งหลายทั้งปวงบรรดามีของสัตว์บก ก็ย่อมประชุมลงได้ไม่ใหญ่เกินกว่ารอยเท้าข้าง ฉนฺได ธรรมทั้งหลายทั้งปวงก็เช่นเดียวกัน ย่อมประชุมลงในความไม่ประมาท เพราะเมื่อมีความไม่ประมาทแล้ว ก็จึงมีการบำเพ็ญธรรมทั้งหลายได้ ธรรมทั้งหลายข้ออื่นๆ นั้น ถ้าหากว่าเรามีความประมาท คือ เมาละเลยไม่ปฏิบัติเสียอย่างเดียว มันก็ไม่เกิดผล ไม่มีประโยชน์ มีแต่ชื่อมีก็เหมือนไม่มี

ความประมาท^{นั้น} ก็คือ ความละเลยไม่ใส่ใจ ทอดทิ้ง ถ้าประมาทเสียแล้ว ธรรมทั้งหลายแม้จะมีคุณค่า มีประโยชน์อย่างไร เราจะรู้จะเข้าใจมัน ก็ไม่เกิดผลอะไรขึ้นมา แต่ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว เราก็ไม่ละเลย ไม่ทอดทิ้ง เอาใจใส่ เพียรพยายามปฏิบัติ สิ่งใดที่ควรเว้นก็ต้องพยายามตั้งใจงดเว้น สิ่งใดที่ควรจะทำควรจะทำ ประพฤติ เราก็พยายามตั้งใจเร่งประพฤติปฏิบัติ โดยมีสติ

ระมัดระวังกระตุ้นเตือนตนอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น พระพุทธ
พจน์ครั้งสุดท้ายนี้ ก็เป็นการย้ำเรื่อง *อัปปรมาทธรรม* นี้อีกครั้งหนึ่ง

เราหวนมาพิจารณาถึงว่า สังฆเวชนียสถานนั้น ก็เป็นสถานที่
ที่ๆ มีความหมายดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เป็นที่ตั้งแห่งความ
สังเวช *ความสังเวช* นั่นก็คือ ทำให้เกิดความสลัดใจได้คิด ได้คิด
อย่างไร เช่น พิจารณาถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าให้เห็นใน
แง่หนึ่งว่า

พระพุทธเจ้า ทั้งที่ทรงเป็นพระบรมศาสดา เป็นศาสดาเอก
ของโลก เป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่พระองค์
ก็ทรงมีพระวรกายที่ประกอบด้วยขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นสังขาร และสังขาร
ทั้งหลายนั้นก็ย่อมเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือเป็นของไม่เที่ยง
คงทนอยู่ไม่ได้ และมีเฝ้าตัวตน สังขารนั้นก็มีความเสื่อมสิ้นไปเป็น
ธรรมดา แม้พระองค์จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระวรกายของ
พระองค์ก็เป็นไปตามหลักธรรมดาหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติอัน
นี้ จึงได้เสื่อมสิ้นไป

เราทั้งหลายที่ดำเนินชีวิตกันอยู่นี้ เมื่อจะดำเนินตามคำ
สอนของพระองค์ ก็ควรเข้าใจถึงหลักการที่ว่านี้ และเมื่อเข้าใจแล้ว
ก็จะได้มีความไม่ประมาทนั่นเอง หมายความว่า เมื่อได้พิจารณา
ถึงความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่มีความเปลี่ยนแปลง มีความเกิด
ขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมไป สลายไปอย่างนี้แล้ว ตราบใดที่ชีวิตยังดำรงอยู่
ก็จะได้เร่งรีบทำสิ่งที่ดีงาม ทำกิจที่ควรทำ เมื่อคำนึงถึงธรรมคำ
สอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จะได้ตั้งใจรีบชวนชวายุปฏิบัติ
เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในธรรมนั้นยิ่งขึ้นไป

นี่เป็นโอกาสอันสำคัญที่เราทั้งหลายได้มานั่งอยู่ ณ สถานที่ที่เสด็จดับขันธปรินิพพานอันเป็นจุดสุดท้าย เป็นที่อวสานของพระวรกายของพระพุทธเจ้า เป็นสถานที่สำคัญที่จะให้เกิดความสังเวช แล้วจะได้เป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดความไม่ประมาทในการที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมสืบต่อไป นี่เป็นแง่คิดในด้านหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งก็คือ บัดนี้เราได้มาถึงสถานที่ปรินิพพาน เป็นแห่งสุดท้าย ในระหว่างที่เดินทางมาโดยลำดับ เราได้เห็นสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของพุทธสังเวชนียสถาน

สภาพแวดล้อมอันเป็นที่ตั้งของพุทธสังเวชนียสถานนี้ ก็คือดินแดนที่เรียกกันว่าประเทศอินเดียในปัจจุบัน โยมทุกท่านก็ได้เห็นมาแล้วว่าสภาพปัจจุบันของประเทศอินเดียเป็นอย่างไร เท่าที่อาตมภาพได้ฟังนั้น เข้าใจว่าหลายท่านมีความรู้สึกไม่ค่อยดีนักต่อประเทศอินเดียในสภาพปัจจุบัน

ในด้านหนึ่ง คือทางเศรษฐกิจ ก็มีความรู้สึกว่าเป็นสถานที่ที่มีความแร้นแค้นยากจน สภาพภูมิประเทศก็แห้งแล้ง ไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่น่าอยู่ ไม่น่าดู ประชาชนทั้งหลายก็มีหน้าตาเหี่ยวแห้ง ความเป็นอยู่ ถ้าจะเรียกด้วยคำรุนแรงก็ว่าสกปรก อะไรทำนองนี้ ซึ่งบางทีก็ถึงกับเป็นเรื่องน่ารังเกียจ เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจห้ามกันไม่ได้ เพียงแต่ว่าจะพูดออกมาหรือไม่ บางท่านก็เกิดความรู้สึกย้อนระลึกถึงเมืองไทย ซึ่งเมื่ออยู่ก็มองเห็นด้านไหนไม่ดี ด้านนี้ไม่น่าพอใจ แต่เมื่อได้มาสัมผัสอินเดียแล้ว ถึงกับอุทานออกมาหลายครั้งว่า ได้เห็นอินเดียแล้ว ทำให้รักเมืองไทยขึ้นอีกเป็นกอง

ถ้าพิจารณาในแง่นี้ มาคำนึงถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้มาอุปบัติในดินแดนนี้ ในสมัยพุทธกาลอาจจะเป็นได้ว่า

ดินแดนทางชมพูทวีปยังมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอาจมีความเป็นอยู่ดีกว่านี้ก็ได้ เราก็ไม่ได้เห็นชัดเจน ถึงแม้ในปัจจุบันเองอินเดียก็อาจมีหลายอย่างที่เป็นข้อดี แต่เอาละพูดให้ตรงตามความรู้สึกของโยมเท่าที่ได้มองเห็น เท่าที่กระทบความรู้สึกแต่ต้นมา พูดกันในแง่ที่ว่าอินเดียนี้ไม่ดี ไม่น่ารื่นรมย์ เป็นสถานที่ที่มีสิ่งอันน่ารังเกียจหลายอย่าง หลายท่านคงไม่อยากจะอยู่เป็นต้น พิสูจน์ด้วยความรู้สึกเช่นนี้

ถ้าเรานำเอาความรู้สึกที่ว่านั้นมาพิจารณาเทียบเคียงว่าเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้น เรามาพิจารณาถึงการดำเนินพระชนมชีพของพระองค์ รวมทั้งพระปฏิบัติ พระจริยาวัตรต่างๆ ก็จะมีข้อคิดอันหนึ่งเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าเองก็ได้ตรัสไว้ว่า

พระองค์นั้นเหมือนกับดอกบัว ดอกบัวนั้นเกิดขึ้นในโคลนตม ในสิ่งสกปรก แต่แล้วดอกบัวนั้นก็งามบริสุทธิ์ ส่งกลิ่นหอมอันน่ารื่นรมย์ใจ ทำให้เกิดความสุขความสบายใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และผู้ที่ได้ดมได้สูดกลิ่นของดอกไม้มันั้น พระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน พระองค์เสด็จอุบัติในท่ามกลางประชาชาวโลกซึ่งเป็นปญฺุชนประกอบด้วยกิเลสมีโลภะ โทสะ โมหะ แต่พระองค์ไม่ติดในโลภะ ไม่ติดในกิเลสเหล่านั้น พระองค์บริสุทธิ์หมดจดผ่องใส เบิกบาน นำสันติและประโยชน์สุขมาให้แก่ประชาชนทั่วไป

ถ้าเรามองดูพระชนมชีพของพระองค์ พระองค์ก็ได้ดำเนินปฏิปทามาเช่นนั้น และพระองค์ก็ได้นำคนที่ยังประกอบด้วยโลภะ โทสะ โมหะ นั้น ให้เข้าใจคำสอน รู้เข้าใจชีวิตและโลกตามเป็นจริง ช่วยให้เขาได้ถอนตนออกมาจากกิเลสเหล่านั้น ทำให้เป็นผู้เบิกบานผ่องใส มีความสุขด้วย

ทีนี้ ถ้ามองพระพุทธานุศาสนานเป็นส่วนรวม ก็อาจจะได้แง่คิด เป็นเหมือนว่า พระพุทธานุศาสนาเกิดขึ้นในดินแดนที่ไม่น่ารื่นรมย์ ไม่น่าพึงใจ เสร็จแล้วก็ไปเบิกบานในที่อื่น ทำให้เกิดความรื่นรมย์ใจ แม้ความสุขความรื่นรมย์ใจนั้นให้กว้างขวางออกไปในโลก ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาความสุข ความเบิกบาน ความรื่นรมย์อันนี้ไว้

ถ้ามองในแง่นี้แล้ว จะต้องคิด ต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า ความรื่นรมย์หรือความเบิกบานมันบังเกิดใจ ความผ่องใสมันบังเกิด ขึ้นได้อย่างไร จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการประพฤติปฏิบัติตาม หลักคำสอนของพระพุทธานุเจ้า การบำเพ็ญตามพุทธานุจริยาวัตรของ พระองค์

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายจะต้องเข้าใจธรรมะคำสั่งสอน ของพระองค์ให้ชัดแจ้ง แล้วก็ศึกษาพุทธานุจริยา แล้วบำเพ็ญให้ถูกต้องตามหลักของพระองค์ อันประกอบด้วยพระพุทธานุคุณ มีพระ ปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ อีกทั้งพระวิสุทธิคุณด้วย คือพระคุณทั้ง ๒ ที่เป็นหลักได้แก่ พระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ พร้อมทั้งพระ คุณอีกอย่างหนึ่งที่เข้ามาประกอบเป็น ๓ กล่าวคือ พระวิสุทธิคุณ อันเป็นหลักสำหรับชาวพุทธจะประพฤติปฏิบัติตาม

ประเทศอินเดียที่หลายท่านรู้สึกว่าจะไม่น่ารื่นรมย์ ไม่น่าอยู่นี่ มิได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธานุเจ้า จึงเป็นได้เพียงดินแดนที่ พระพุทธานุศาสนาเกิดขึ้น เสมือนโคลนตมซึ่งเป็นที่เกิดของดอกบัว

ถ้าหากว่าเราได้บำเพ็ญตามพุทธานุจริยา และเข้าใจคำสอน ของพระองค์ให้ถ่องแท้ ประพฤติปฏิบัติตามกันทั่วไปแล้ว ก็จะได้ ผลคือความสุข ความเบิกบาน พระพุทธานุศาสนาก็จะไปเบิกบานอยู่

ในสถานที่เราได้อาศัย คือในประเทศไทย ประเทศไทยก็คงจะมีความรุ่งเรืองเบิกบานเช่นนั้น ถ้าหากว่าจะดำรงอยู่ในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อไป

แต่ถ้าหากว่าเราไม่สามารถบำเพ็ญ หรือดำเนินตามพุทธจริยา ไม่เข้าใจคำสอนของพระองค์ และไม่ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น สภาพตรงข้ามอันไม่น่าพึงใจก็จะเกิดขึ้น คือเมืองไทยก็อาจจะกลายเป็นเช่นเดียวกับประเทศอินเดียที่หลายท่านไม่ชอบใจอยู่ในบัดนี้ เพราะฉะนั้น ก็เป็นข้อคิดที่ว่า พวกเราทั้งหลายจะต้องช่วยกันศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจถ่องแท้ แล้วดำเนินตามพุทธจริยาวัตรให้ถูกต้องตามจริง

นี่ก็เป็นข้อคิดบางประการที่อาตมภาพนำมากล่าวในที่นี้ และที่พูดถึงประเทศอินเดียในทางไม่ดีบ้างนั้น ก็มีใช้จะกล่าวหาว่า ประเทศอินเดียเลวทราม เป็นแต่เมื่อความรู้สึกที่ไม่ดีเกิดขึ้นแล้ว ก็ฉวยเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเจริญธรรม แต่สรุปว่าจะต้องคำนึงถึงพุทธปรัชญิมหาจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นครั้งสุดท้ายว่า ให้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็จะมีผลความเจริญก้าวหน้าองงามในพระธรรม คำสอนของพระองค์ยิ่งขึ้นไป แล้วก็จะได้ประสบอันสูงสุดคือความสุข ความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยทั่วกัน

ในวันนี้อาตมภาพก็เห็นว่าได้กล่าวธรรมกถามาพอสมควร แก่เวลา ฟร่งนี้เข้าเรายังมีเวลาที่จะได้ไปนมัสการสถานที่ในเขตนี้ ส่วนที่เรียกว่า 'มกุฏพันธเจดีย์' ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระอันอยู่ในที่ใกล้ ก็คงจะมีเวลาพูดคุยในเรื่องธรรมะกันต่อไปอีก

รูปกายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น

ขอเจริญพรโยมคณะผู้เดินทางนมัสการสังเวชนียสถาน พุทธสังเวชนียสถานที่คณะนั่งอยู่ในบัดนี้ ก็เป็นสถานที่สำคัญสืบเนื่องมาจากสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งคณะได้ไปนมัสการเมื่อเย็น และได้สวดมนต์ทำวัตรจนถึงตอนค่ำวานนี้ ในเวลาที่เดินทางมาถึงใหม่ ๆ

ที่ว่าสถานที่นี้เป็นสถานที่สำคัญ สืบเนื่องมาจากสถานที่ปรินิพพานนั้น ก็เพราะว่าเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ คือเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว หลังจากนั้นบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายพระ และฝ่ายคฤหัสถ์ ก็ได้เตรียมการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ

ฝ่ายพระนั้น ในสถานที่ปรินิพพาน ตามประวัติที่ว่า พระอนรุทธเถระเป็นประธาน และมีพระผู้ใหญ่อื่น เช่น พระอานนทเถระ เป็นต้น ในฝ่ายคฤหัสถ์นั้นก็ ได้แก่ กษัตริย์มัลละทั้งหลาย ผู้เป็นเจ้าของ เจ้าแคว้นดินแดนแห่งนี้ ท่านเหล่านั้นก็ได้ปรึกษากัน ทายคฤหัสถ์คือเจ้าเมืองมัลละทั้งหลายก็เป็นเจ้าการเป็นผู้ดำเนินการ โดยอาศัยพระเถระ เช่น พระอนรุทธเป็นที่ปรึกษาว่าจะทำอย่างนั้นได้ไหม อย่างนี้ได้ไหม เราจำกันมาตามที่ได้เล่าเรียนพุทธประวัติ เท่าที่พอจับความได้สั้น ๆ ก็ว่า

พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ สาละวันทยาน ดังที่ได้กล่าวแล้ว อยู่นอกประตูเมืองด้านหนึ่ง เมื่อจะถวายพระเพลิงก็ได้นำมาอีกด้านหนึ่ง คือ ณ สถานที่นี้ แต่ก่อนที่จะนำมาสู่สถานที่นี้ ซึ่งเรียกว่า มกุฏพันธเจดีย์ ก็ได้นำพุทธสรีระ หรือพระบรมศพนั้นผ่านเข้าประตูเมืองก่อน ทำเป็นขบวนแห่ผ่านเข้าทางประตูเมืองด้านเหนือ ผ่านกลางพระนครออกมาทางประตูเมืองอีกด้านหนึ่ง แล้วก็มายังสถานที่นี้ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของตัวเมือง กุสินารา

ตอนนั้นเป็นเวลาทีปรินิพพานได้ ๗ วันแล้ว ก็ตกลงกันว่า จะถวายพระเพลิง ทางกษัตริย์มัลละ ซึ่งเป็นเจ้าการก็ถวายพระเกียรติ โดยกษัตริย์มัลละที่เป็นประมุข ๔ พระองค์ได้เป็นผู้จุดเพลิงถวายพุทธสรีระ แต่ว่าจุดไม่ติด จึงได้ถามพระอนุรุทธเถระ ผู้เรียกได้ว่าประธานที่ปรึกษา หรือเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ว่าเป็นด้วยเหตุใด พระอนุรุทธก็ได้กล่าวว่า เทวดาทิ้งหลายต้องการที่จะรื้อพระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นพระเถระที่เป็นผู้ใหญ่ที่สุด ไม่ได้อยู่ในที่ประชุม นั้นด้วย ผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงก็ต้องรอ

ขอทำความเข้าใจเล็กน้อยว่า พระสาวกชั้นผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้านั้น มีหลายท่านที่ได้ปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เช่น ที่นาลันทาซึ่งคณะได้ผ่านมาแล้ว ท่านก็ได้เล่าถึงความหลังในครั้งพุทธกาลว่า

พระสารีบุตรเถระ เป็นพระอัครสาวกข้างขวา ซึ่งนับว่าเป็นผู้ใหญ่ที่สุด ก็ปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า หลังจากพระสารีบุตรเถระนิพพานไปแล้วไม่นานนัก พระโมคคัลลาน์ ซึ่งเป็นอัครสาวก

ฝ่ายซ้าย เป็นรองลงไปก็ปรินิพพานอีก เพราะฉะนั้น พระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นลำดับรองลงมาก็สิ้นไปเสียก่อน ที่ยังเหลืออยู่ก็มีพระมหากัสสปเถระนี่แหละ

ที่นี่ พระมหากัสสปเถระท่านไม่ได้เดินทางร่วมกับพระพุทธองค์ ท่านเป็นพระที่ชอบอยู่ป่า ขณะนั้นกำลังเดินทางมาจากเมืองปาวา ซึ่งเป็นเมืองคู่กันกับเมืองกุสินาราไม่ไกลกัน ตอนนั้น พระมหากัสสปเถระก็ยังไม่ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการปรินิพพาน เมื่อเดินทางมาในระหว่างทาง ท่านกับคณะได้เข้าพักในร่มไม้ ขณะนั้นก็เห็นอาชีวกคนหนึ่ง อาชีวกก็เป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาพวกหนึ่ง อาชีวกคนนั้นถือดอกไม้อย่างหนึ่งมา เป็นดอกไม้ที่แปลกจากปรกติ เขาเรียกว่าดอกมณฑารพ ตามตำนานว่าเป็นดอกไม้สวรรค์ ซึ่งได้ร่วงหล่นลงมาในเวลาทีพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกถือดอกไม้นี้มา ตามตำนานว่าถือต่างร่ม เพราะเป็นดอกไม้ใหญ่มาก ก็ได้ถามว่า

“ท่านได้ดอกไม้นี้มาจากที่ไหน”

อาชีวกก็ได้เล่าให้พระมหากัสสปะฟังว่า

“ข้าพเจ้าได้มาจากสถานที่ ที่พระสมณโคดมเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านไม่รู้หรือ พระสมณโคดมได้ปรินิพพานถึงบัดนี้ ๗ วันแล้ว”

จากการที่อาชีวกได้กล่าวคำตอบชี้แจงแก่พระมหาเถระครั้งนี้ พระสงฆ์ผู้เป็นบริวารติดตามพระมหากัสสปะก็ได้ทราบข่าวทั่วกัน เมื่อได้ทราบข่าวแล้ว ในหมู่ของพระสงฆ์ทั้งหมด ก็มีทั้งพระที่เป็นอริยเจ้า และพระที่เป็นปุถุชน ท่านที่เป็นพระอรหันต์ก็ได้แต่

ปลงธรรมสังเวช ส่วนพระที่เป็นปุถุชนก็มีความเศร้าโศกเสียใจเป็นอันมาก พวกนี้ร้องไห้ฟูมฟายต่างๆ

แต่ในหมู่พระเหล่านั้น ปรากฏว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งบวชเมื่อตอนแก่ชื่อ สุภัททะ เราเรียก *สุภัททวุฑฒบวรพชิต* สุภัททะเป็นชื่อ วุฑฒบวรพชิต แปลว่า บวชเมื่อแก่ ท่านผู้นี้เป็นคนละองค์กับสุภัททปริพาชกที่ว่าได้มาทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า และได้บวชในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คนละองค์กัน ต้องแยกให้ถูกต้อง สุภัททะที่บวชเมื่ออายุแก่อยู่ในคณะของพระมหากัสสปเถระนี้ก็ได้อ่านคำข่งขิ่นมาในขณะที่เมื่อพระภิกษุทั้งหลายกำลังเศร้าโศกเสียใจว่า

“ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกเสียใจไปเลย พระสมณโคดมเสด็จปรินิพพานนี้ก็เป็นการดีแล้ว เมื่อท่านยังดำรงพระชนม์อยู่นั้น ท่านตรัสสั่งจี้จุกจิก เดียวก็ห้ามไม่ให้ทำสิ่งโน้น เดียวก็ว่าควรจะทำสิ่งนี้ สิ่งโน้นไม่ควรทำ ห้ามไม่ให้ทำ สิ่งนี้ควรทำ ก็บอกให้ทำ ต่อแต่นี้ไป ในเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานจากไปแล้ว เราจะทำอะไรก็ได้ตามสะดวกใจ”

อันนี้เป็นคำของบุคคลซึ่งแทนที่จะเศร้าโศกเสียใจในการปรินิพพานขององค์พระศาสดา ก็กลับดีใจ

ฝ่ายพระมหากัสสปเถระนั้น ท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ ท่านก็ได้มองเห็นทั้งพระทั้งหลายที่มีความเศร้าโศกเสียใจและได้สดับทั้งถ้อยคำที่เป็นการจ้วงจาบพระพุทธเจ้า ในส่วนที่เป็นการเศร้าโศกเสียใจนั้น ท่านได้แสดงธรรมให้พระภิกษุทั้งหลายเข้าใจถึงคติธรรมตาของสังขารตามหลักไตรลักษณ์ที่มีความไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นต้น แล้วก็กล่าวโอวาทต่างๆ

ส่วนที่เป็นคำจ้วงจาบของพระสุภัททะนั้น ท่านก็ได้แต่กำหนดใจเอาไว้ว่า นี่ พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปใหม่ๆ ยังมีบุคคลกล่าวถ้อยคำที่เป็นการจ้วงจาบได้ถึงเพียงนี้ ถ้ากาลเวลาล่วงไปนาน ก็อาจจะมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีไม่งาม การไม่เชื่อฟังถ้อยคำ การไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเพิ่มขึ้นได้มากมาย เป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาดำเนินการอะไรบางอย่างที่จะทำให้เกิดความมั่นคงแก่พระศาสนา

โดยเฉพาะท่านเป็นพระผู้ใหญ่รับผิดชอบหมู่คณะ ท่านจึงถือเรื่องนี้เป็นสำคัญมาก แต่อย่างไรก็ไม่กล่าวอะไร ก็เก็บไว้ก่อน ได้แต่กล่าวโอวาทสั่งสอนพระ และนำคณะเดินทางมายังสถานที่ที่เมืองกุสินารา แล้วก็เดินทางมาถึงที่จัดทำการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ คือที่ 'มกุฏพันธเจดีย์' ที่เราทั้งหลายนั่งอยู่ในบัดนี้

เมื่อพระมหากัสสปเถระมาถึงแล้ว ก็ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพุทธสรีระต่อไป

พระมหากัสสปเถระได้เข้ามานมัสการอภิวาทกราบไหว้พระบรมศพ ตามความในเรื่องนั้นว่า พระบาทของพระพุทธเจ้าได้ออกมาจากเครื่องห่อพระบรมศพมารับอภิวาท คือการกราบไหว้ของพระมหากัสสปะ เมื่อพระมหากัสสปเถระได้อภิวาทกราบไหว้แสดงความเคารพต่อพระพุทธสรีระเสร็จแล้ว ไฟก็ลุกติดมาเอง เรียกว่าไฟทิพย์ คือ ไฟเทวดานั้นเอง การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระก็ได้ดำเนินไปจนกระทั่งเสร็จสิ้น

เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเสร็จแล้ว ก็มีกรเก็บพระอัฐิธาตุ หรือเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ จากนั้น ชาวาก็แพร่

หลายออกไปถึงเมืองต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จไป ซึ่งเป็นถิ่นที่ชาวเมืองและพระเจ้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ผู้นำของประเทศมีความเคารพนับถือในพระองค์

เมื่อแต่ละถิ่นได้ทราบข่าวคราวแล้ว ก็มีความรำลึกถึงพระพุทธเจ้า และอยากจะได้พระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นอนุสรณ์เครื่องรำลึกถึงพระองค์เป็นเครื่องสักการะบูชาต่อไป

เพราะความที่ต้องการพระบรมสารีริกธาตุนั้น ก็เกรงว่าเมืองกุสินารานี้จะยึดครอบครองไว้ผู้เดียว จะต้องหาทางแบ่งกัน จึงส่งทูตส่งกองทัพมาขอแบ่งส่วนพระสารีริกธาตุ ปรากฏว่ามีมาถึง ๗ นคร ความตอนนั้นขอเล่าแต่เพียงย่อว่า

เมื่อทูต และกองทัพของนครต่างๆ มีแคว้นมคธเป็นต้นที่เป็นมหาอำนาจมาถึง ก็อยู่ข้างนอก แล้วก็ขอเจรจาที่จะแบ่งส่วนพระสารีริกธาตุ

ทางฝ่ายมัลลกษัตริย์ก็เกิดความหวงแหนขึ้นมาว่า การที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาดับขันธปรินิพพานที่เมืองของเรา นี้ แสดงว่าพระองค์เห็นความสำคัญของเมืองเรา ต้องการเหมือนอย่างจะมอบพระพุทธรูปให้ เราก็ควรจะแสดงความเคารพ แสดงความเอาใจใส่ในพุทธรูปพระบรมสารีริกธาตุนี้เก็บไว้บูชาให้เป็นหลักเป็นฐาน ณ สถานที่นี้ ก็เลยคิดว่าจะไม่ยอมแบ่งให้ใคร

ที่นี้ ประเทศอื่นๆ ที่ส่งตัวแทนมา ก็ชักจะไม่พอใจ ไปด้วย ก็จะเกิดการรบพุ่งแย่งชิงกันขึ้น

ในที่สุดก็ปรากฏว่ามีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า 'โทณพราหมณ์' ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้นำประเทศต่างๆ เห็นว่า ถ้าปล่อยให้

เกิดการรบราฆ่าฟันอะไรกันซึ่งเป็นการไม่ดี ก็เลยขอเข้ามาเจรจา ทำความตกลงในหมู่ทูต และกองทัพเหล่านั้น โทณพราหมณ์ก็เลยได้ทำหน้าที่เป็นผู้แบ่งแจกพระบรมสารีริกธาตุให้เป็นส่วนๆ เท่าๆ กัน ประเทศต่างๆ ที่ส่งทูต ส่งกองทัพ ส่งตัวแทนมา ก็ได้รับเอาส่วนแบ่งนั้นไปก่อบพระสถูปไว้ในดินแดนของตนเอง เพื่อเป็นที่สักการะบูชาต่อไป ความโดยย่อก็เป็นทำนองนี้

มีจุดที่น่าสนใจอย่างหนึ่งว่า เมืองกุสินาราของแคว้นมัลละนี้เป็นเมืองเล็กๆ ถ้าเทียบกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ในสมัยนั้นอย่างที่ได้กล่าวถึงในครั้งก่อนๆ เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นวังสะ เป็นต้น พวกนั้นเป็นแคว้นที่ใหญ่มีอำนาจมาก

โดยเฉพาะแคว้นมคธ และโกศลนั้น มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มาก แคว้นมคธก็เป็นเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนา ส่วนแคว้นโกศล ซึ่งมีเมืองสาวัตถีเป็นเมืองหลวง ก็เป็นที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับมากที่สุด ที่พระเชตวัน กับบุพพาราม พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเกิดในเมืองสาวัตถีนั้นมากที่สุด

เพราะฉะนั้น เมืองทั้ง ๒ นั้น จึงมีความสำคัญในพุทธศาสนา มาก แต่เมื่อปรินิพพาน พระพุทธเจ้ากลับเสด็จมาปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งสมัยนั้นเป็นเมืองหลวงของแคว้นมัลละ อันเป็นแคว้นที่มีอำนาจน้อยลงมากแล้ว เป็นแคว้นเล็กๆ

ครั้งหนึ่งก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนที่ได้ทูลถามเป็นทำนองท้วงพระองค์ว่า เหตุใดพระองค์จึงได้เสด็จมาดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งอยู่ในแคว้น

เล็กๆ ทำไม่ไม่เสด็จไปบรินิพพานที่เมืองใหญ่ๆ อย่างเมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี เมืองเวสาลีอะไรต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นเมืองของประเทศมหาอำนาจ เป็นประเทศยิ่งใหญ่ แล้วก็มีผู้นำ มีกษัตริย์ผู้ปกครองซึ่งเคารพนับถือพระองค์

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเป็นทำนองว่า อuyaไปนี้กว่าเมืองกุสินาราคือเมืองเล็กเมืองน้อย ความจริงเมืองกุสินาราเคยเป็นเมืองใหญ่ในอดีต ในอดีตเมืองกุสินารานี้เคยเป็นที่ประทับของพระมหาจักรพรรดิที่ชื่อว่าพระเจ้ามหาสุทิสสนะ แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสเรื่องตำนานเมืองกุสาวดี

คือในครั้งโบราณ เมืองกุสินาราคือเมืองหลวงที่ประทับของพระเจ้ามหาสุทิสสนะ มีชื่อว่าเมืองกุสาวดี เป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่มาก แล้วต่อมาก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย ชื่อนี้ถ้ามองในแง่หนึ่งก็ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เกิดความยึดติดในเรื่องความยิ่งใหญ่ อะไรเหล่านี้ ให้มองเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามหลักอนิจจัง มหานครที่เคยใหญ่โตก็กลายเป็นเมืองเล็กได้ เมืองที่เคยเล็กในสมัยก่อน ก็กลับกลายเป็นเมืองใหญ่โตเจริญขึ้นมาได้ อันนี้ก็กันไปตามหลักอนิจจัง

ท่านอธิบายต่อไปอีกว่า การที่พระพุทธเจ้าบรินิพพานในเมืองเล็กจะเป็นเครื่องช่วยให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายออกไปในที่หลายแห่ง เพราะว่าในที่สุดแล้ว เมืองกุสินาราคงต้องยอมแบ่งแจกพระสารีริกธาตุให้กับแคว้นอื่นๆ แต่ถ้าหากเป็นแคว้นใหญ่อย่างแคว้นมคธ ซึ่งมีอำนาจมาก เขาคงเก็บไว้พวกเดียวได้แน่นอน ไม่ยอมแบ่งให้แก่ใคร นี่ก็เป็นรายละเอียดส่วนปลีกย่อย รวมความ

เป็นอันว่าพระพุทธรเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารานี้ และได้มีการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ ณ สถานที่นี้

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ให้โยมได้นึกไว้เป็นข้อคิด ก็คือ พระพุทธรเจ้าปรินิพพานในศาลวโนทยาน หรือป่าไม้สาละ ภายใต้อร่มไม้ ขอให้นึกหวนย้อนไปดูประวัติในตอนต้นพุทธกาล คือพระพุทธรเจ้าประสูติ ก็ประสูติที่ภายใต้อร่มไม้สาละ เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่า พระพุทธรเจ้าประสูติภายใต้อร่มไม้สาละ จะเป็นต้นรังหรือไม่ก็แล้วแต่ เป็นเรื่องของนักปราชญ์ยังไม่ยุติเด็ดขาดว่าไม่อะไรแน่ แต่คงยุติแล้วว่า ไม้สาละนั้นไม่ใช่ไม้รัง เมืองไทยเราแปลกันว่าไม้รัง ตอนหลังว่าไม่ใช่ ก็เลยต้องเรียกว่าไม้สาละนั่นแหละ

ที่นี้ พระพุทธรเจ้าก็ประสูติภายใต้อร่มไม้สาละ เมื่อปรินิพพานก็ปรินิพพานภายใต้อร่มไม้สาละ นี่ก็เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่ง จะถือว่าเป็นอัศจรรย์ก็ได้ จะถือว่าเป็นเรื่องของพระพุทธรเจ้าที่ทรงมีพระชนมชีพเกี่ยวข้องกับธรรมชาติก็ได้

เมื่อตรัสรู้ก็ตรัสรู้ภายใต้อร่มไม้เหมือนกัน แต่เป็นร่มไม้อีกอย่างหนึ่ง คือไม้อัชสัตถะ เพราะเหตุที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ใต้อร่มไม้นั้น ร่มไม้นั้นก็เลยได้ชื่อพิเศษว่า ต้นโพธิ์ เพราะคำว่า โพธิ์ นั้นแปลว่า 'ตรัสรู้' หรือความตรัสรู้ ต้นโพธิ์ก็คือต้นไม้ที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ ความจริงชื่อเดิมก็เรียกว่าไม้อัชสัตถะ หรืออัชสัตถพฤกษ์ ได้ชื่อพิเศษจากการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าเป็นต้นโพธิ์ พระพุทธรเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ก็ภายใต้อร่มไม้อันทั้งสิ้น อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระองค์

จะเห็นว่า พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เรามีความเคารพ เลื่อมใสในพระองค์ และให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์ในพุทธประวัติเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง แต่ไม่ควรนึกถึงเพียงแต่ความสำคัญเท่านั้น ควรให้เป็นเครื่องเตือนใจเราด้วย ให้ระลึกอยู่เสมอถึงธรรมชาติของชีวิต และชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ตลอดจนว่า ชีวิตนี้ไม่ควรให้ห่างเหินเกินไปจากธรรมชาติ และชีวิตที่ดั่งมานั้นธรรมชาติจะช่วยเกื้อกูลให้มีความสุขได้อย่างไร

พระสถูปที่เห็นอยู่ตรงหน้า ก็เป็นประจักษ์หลักฐานถึงการที่ชาวพุทธในสมัยโบราณได้พยายามที่จะทำการต่างๆ เพื่อแสดงถึงความเคารพบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของตน อย่างที่ท่านพระครูทิวได้เล่าให้โยมฟังแล้วว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้สร้างสถูปขึ้นไว้ แล้วต่อมาพระมหากษัตริย์ยุคหลังคือ พระเจ้ากนิษกะมหาราชก็ได้มาสร้างสถูปใหญ่ครอบขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง อย่างที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งเวลานี้ก็เหลือแต่ซากปรักหักพัง

ถ้าเรามองจากซากเหล่านี้ ก็เห็นว่าตัวพระสถูปเดิมจะต้องใหญ่โตมากเหลือเกิน นี่ก็แสดงถึงว่า พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจะต้องเห็นความสำคัญของสถานที่นี้เป็นอย่างมาก แล้วก็มี ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง

พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ในหมู่ชาวพุทธประเทศไทยรู้จักกันทั่วไป พระมหากษัตริย์ในยุคหลังก็ได้พยายามดำเนินตามพระปฏิบัติของพระมหากษัตริย์องค์นี้ ในบรรดาพระมหากษัตริย์เหล่านั้น พระเจ้ากนิษกะองค์ที่ว่ามาสร้าง

สถูปใหญ่ครอบนี้ กล่าวว่าเป็นพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งที่พยายามดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้ากนิษกะมหาราชเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในอินเดียภาคที่ค่อนข้างไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ครองราชย์อยู่ใน พ.ศ. สัก ๖๐๐ เป็นกษัตริย์ที่ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานมากกว่า ทางมหายานจึงรู้จักพระเจ้ากนิษกะมาก แต่เพราะเหตุที่พระองค์ไปอุปถัมภ์ทางฝ่ายมหายาน ในประวัติพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือฝ่ายใต้ก็เลยไม่ค่อยรู้จักพระองค์ อย่างในประเทศไทยพูดถึงพระนามพระเจ้ากนิษกะ จะไม่ค่อยมีคนรู้ นอกจากผู้ที่รำเรียนศึกษาทางประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี หรือเรื่องเกี่ยวกับประเทศอินเดีย

พระเจ้ากนิษกะได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก คล้ายๆ กับพระเจ้าอโศก และก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งหนึ่งด้วย เรียกว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๓ ของฝ่ายมหายาน แต่ทางฝ่ายเถรวาทไม่นับ และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็เป็นเหตุให้พระพุทธรูปศาสนาเผยแพร่ออกไปทางภาคเหนือมาก หมายถึงทางฝ่ายประเทศจีนเป็นต้น ซึ่งเป็นฝ่ายมหายาน

นี่ก็เป็นเรื่องราวที่อยู่ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา และมีเรื่องมาเกี่ยวข้องกับพุทธสังเวชนียสถานนี้ อาตมภาพจึงนำมาเล่าคร่าวๆ เพื่อให้เห็นภาพเลาๆ ของการที่ว่า พุทธศาสนิกชนสมัยโบราณนั้นได้สักการะบูชาสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนากันเพียงไร

เราทั้งหลายที่เกิดมาภายหลัง ก็เลยได้อาศัยหลักฐานที่เกิดขึ้นจากการกระทำ หรือกุศลกรรมของชาวพุทธปางก่อนเหล่านี้

พากันมีโอกาสมาถึงสถานที่นี้ และมีโอกาสได้รู้ว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่ไหนบ้าง มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระชนมชีพเกิดขึ้น ณ ที่ใด ที่นั้นๆ อยู่ที่จุดหรือตำแหน่งไหนในปัจจุบัน นี่ก็เป็นเรื่องราวในด้านประวัติศาสตร์

ที่นี้ ข้อที่เป็นแง่คิดทางธรรมะ ก็คือความเป็นสังเวชเนียสถาน ดังที่อาตมภาพได้กล่าวแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าสถานที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของความสังเวช

“สังเวช” ก็คือ การที่ทำให้เกิดความสลัดใจ ได้คิด หรือสำนึกได้ คำว่า ‘สลัดใจ’ นี้เป็นคำหนึ่งที่น่าสังเกต อาตมภาพมองเห็นว่าคำว่า *สังเวช* นี้เราได้เข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนกันไปไม่น้อย คือ เดิมนั้นเราแปลคำว่า *สังเวช* เป็นสลัดใจ บางทีก็รู้สึกเป็นทำนองหดหู่นไปเสียแล้ว คำว่า *สังเวช* คำเดียวกันนี้แหละที่แปลลงเป็นภาษาไทยมาเป็นคำว่า *สมเพช* ความจริงคำเดียวกัน *สังเวช* *สมเพช* มาจากคำบาลีคำเดียวกัน และถ้าเป็นคำนามในภาษาบาลี ท่านใช้ว่า *สังเวค*

คำว่า *สังเวช* นั้น มีความหมายอย่างไรแน่ น่าจะพิจารณาเพราะว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะด้วย จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องอย่างในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.๓/๒๙๙) ก็มีการอธิบายความหมายท่านไขความว่า *สังเวช* หมายความว่า ทำให้เกิดกำลังใจ หรือเร่งเร้ากระตุ้นให้เกิดแรงในใจขึ้น (= สมุत्เตชน)

ตามที่ท่านอธิบายอย่างนั้น คำว่า *สังเวช* ก็มีความหมายหนึ่งว่า เป็นการเข้ามากกระตุ้นเตือนจิต ให้เราได้เกิดความคิดหรือจิตสำนึก ความคิดอะไร

ถ้าเป็นสถานที่แห่งนี้ ก็ได้ความคิดว่า อ้อ...นี่ พระพุทธเจ้าของเรา พระองค์ได้เสด็จมาดับขันธปรินิพพาน เขาได้ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระองค์ พระองค์แม้แต่เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ แต่พระสรีรกายก็เป็นไปตามหลักกรรมดาของสังขาร มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สูญสิ้นไป เราทั้งหลายนี่ก็เป็นมนุษย์ปุถุชน เป็นคนธรรมดาสามัญ และก็เป็นที่ศิษย์ของพระองค์ ถ้าว่าถึงชีวิตร่างกาย เราก็แน่นอนว่าจะต้องเป็นไปตามคติเช่นนั้น

แต่พระองค์ได้สั่งสอนเราไว้ หลักธรรมคำสอนของพระองค์ให้ประพฤติดีงาม เราจะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์นั้น ชีวิตของเราก็ดำรงอยู่ชั่วคราวเป็นไปตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะประมาทอยู่ไม่ได้ จะต้องเร่งขวนขวาย ทำอย่างไรจึงจะประพฤติปฏิบัติคำสอนของพระองค์ให้ได้เพียบพร้อมบริบูรณ์ เราจะมัวหลงระเริง หรือปล่อยเวลาให้ผ่านไปเปล่าๆ ไม่ได้ จะต้องเร่งขวนขวายทำความดีนั้นด้วยความไม่ประมาท

การที่เหตุการณ์ในพุทธประวัติ หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับพระองค์มากกระตุ้นเตือนพวกเราให้เกิดความคิดอย่างนี้ แล้วเร่งขวนขวายประกอบกรรมดีงาม เร่งปฏิบัติธรรมนี้แหละ อันนี้เรียกว่าสังเวช เรียกว่ากระตุ้นให้เกิดความคิด ทำให้ได้คิดได้สำนึก เรียกว่าสังเวช

ถ้าหากเพียงแต่เราเกิดความรู้สึกสลดหดหู่ใจ เช่นไปเห็นบุคคลที่ได้รับทุกขเวทนา หรือคนที่เสียชีวิต แล้วบอกว่าเกิดความสังเวช โดยหมายถึงว่าเพียงแต่เกิดความสลดใจ ใจหดหู่ไปเสียอย่างนั้น ไม่ถูกต้องตามธรรมะ ไม่เรียกว่าสังเวชตามความหมายที่

พระพุทธเจ้าสอนไว้ แต่กลายเป็นนิรวรณ ข้อที่เรียกว่า ถีนะ ทำให้ใจ เศร้าหมอง เป็นอกุศลไปเสีย

สังเวชจะต้องเกิดความรู้สึกที่กระตุ้นให้เราได้เกิดความคิด เกิดความสำนึก แล้วคิดที่จะเร่งชวนชวายเป็นทำกรรมดีต่อไป อย่างนี้ เรียกว่าสังเวชที่ถูกต้องแท้จริง และก็จะสอดคล้องกับคำอธิบาย ของพระอรรถกถาจารย์ที่ว่า ทำให้เกิดแรงใจในการทำกรรมดีด้วย

บัดนี้ อาตมภาพเห็นว่า สังเวช ได้มีความหมายเคลื่อน คลาดเลือนลงไปจากความหมายเดิมมากแล้ว เราจึงจะต้องทำ ความเข้าใจกันให้ถูกต้อง

ก็เป็นอันว่า สถานที่นี่ก็เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่เราจะต้อง เกิดความสังเวชดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อสังเวชถูกต้องอย่างนี้ ก็จะไปสอดคล้องกับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจา ที่ว่า ให้ไม่ประมาท หรือให้ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ สำเร็จด้วยความไม่ประมาท

หมายความว่า พุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกถึงคำสอนของ พระพุทธเจ้า ระลึกถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับพระองค์แล้ว ก็จะต้องเกิด ความสำนึกที่จะเร่งชวนชวายเป็นทำความดี เร่งชวนชวายเป็นปฏิบัติธรรม ไม่ปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง ไม่ทำกาลเวลาให้ล่วงไปเสียเปล่า พยายามทำเวลาที่ผ่านไปให้มีประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้เกิดความ เจริญงอกงามในทางธรรม

สถานที่ถวายเป็นพระเพลิงพุทธสรีระนี้ ก็เป็นเครื่องหมายให้ เห็นชัดว่า พระรูปกายของพระพุทธเจ้านั้นได้สิ้นสุดลงแล้ว รูปกาย ของพระองค์ที่ประกอบด้วยพุทธลักษณะต่างๆ ในที่สุดได้ถูกเพลิง

แผดเผาสูญสิ้นไป เหลือแต่เพียงพระสารีริกธาตุ คือ พระอัฐิ หรือกระดูกเท่านั้น

ที่ถวายพระเพลิง ก็เป็นเครื่องหมายของการจบสิ้นของพระ
รูปกาย ของพระพุทธเจ้า

อาตมภาพได้เคยกล่าวแล้วว่า พระพุทธเจ้านั้นทรงมีพระ
กาย ๒ อย่าง ตามคติของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ก็คือมี รูปกาย
กับ ธรรมกาย

รูปกายของพระพุทธเจ้าเสื่อมสิ้นไปตามกาลเวลา ตาม
ธรรมดาของสังขารที่เป็นของปรุงแต่ง แต่ว่าธรรมกายของพระองค์
ไม่เสื่อมสิ้นไปด้วย ธรรมกายนั้นมีอยู่ และเราทั้งหลายสามารถเฝ้า
สามารถเห็นได้เสมอ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานไป
แล้ว เราก็ไม่สามารถจะเฝ้าพระองค์ในด้านรูปกายต่อไป แต่เรา
สามารถที่จะเฝ้าพระองค์ในด้านธรรมกาย ตลอดจนกระทั่งว่า
สามารถทำธรรมกายให้เกิดขึ้นปรากฏประจักษ์แก่จิตใจของเรา

มีพุทธพจน์ครั้งหนึ่งตรัสแก่พระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความรักใน
พระองค์มาก เฝ้าติดตามพระองค์เพื่อจะดูพระรูปพระโฉม ชมพุทธ
ลีลา ได้แก่ พระภิกษุที่ชื่อว่า วักกฺลิต

พระวักกฺลิตนี้หลังจากบวชมาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหน
ก็จะตามไปเสมอ ต้องการที่จะเฝ้าดูความสง่างามของพระพุทธเจ้า
จนกระทั่งถึงตอนหนึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า

“วักกฺลิต เธอจะดูไปทำไมร่างกายที่เปื่อยเน่าได้นี้ ผู้ใดเห็น
ธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

พระพุทธเจ้าตรัสดังนี้ ซึ่งครั้งแรกก็ทำให้พระวัชกกิเสียวใจมาก จะไปกระโดดภูเขาตาย พระพุทธเจ้าก็ต้องเสด็จไปโปรด แล้วในที่สุดพระวัชกกิก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พุทธพจน์ตอนนี้ พระอรรถกถาจารย์ท่านได้อธิบายให้เห็นความต่างกันระหว่างรูปกายกับธรรมกาย คือที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าจะตามดูไปทำไมร่างกายที่เปื่อยเน่าได้นี้ คำว่ากายตอนนี้หมายถึงส่วนรูปกาย รูปกายของพระพุทธเจ้าก็เป็นสังขารของปรุงแต่ง เป็นไปตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเสื่อมสลายสิ้นไป

ส่วนอีกตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” คำว่า เห็นเรา อันนี้คือพระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมกาย

ธรรมกายนั้น อย่างที่อาตมภาพเคยเล่าให้ฟังแล้วว่า เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรี จะปรินิพพาน ก็ได้ไปทูลลาพระพุทธเจ้า พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ทูลตอหนึ่งว่า

“ดิฉันเป็นมารดาของพระองค์ พระองค์ก็เป็นบิดาของหม่อมฉัน กล่าวคือ พระรูปกายของพระองค์นั้น หม่อมฉันได้เลี้ยงดูให้เติบโตมา ส่วนธรรมกายของหม่อมฉันพระองค์ก็ได้ทำให้เจริญเติบโตขึ้นมา”

ก็หมายความว่า ต่างฝ่ายต่างได้เลี้ยงดู หรือทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเจริญเติบโต รูปกายของพระพุทธเจ้านั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นผู้เลี้ยงให้เติบโต แต่ว่าธรรมกายของพระนางมหาปชาบดีโคตมีนั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำให้เจริญเติบโตขึ้นมา

ธรรมกาย นั้น ได้แก่ โลกุตตรธรรมซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วย **โพธิปักขิยธรรม ๓๗** ประการ มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น ตลอดจน กระทั่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ และความรู้ในอริยสัจ ๔ ประการ เป็นธรรมกาย

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องก็ย่อม นำไปสู่ความเข้าใจอริยสัจ และการตรัสรู้

บุคคลที่เป็นชาวพุทธย่อมคำนึงถึงรูปกายของพระพุทธเจ้า กวีหลายท่านพากันพรรณนาพุทธลักษณะ เช่น เรื่องมหาปฐิสลักษณะ ๓๒ และเรื่องฉัพพรรณรังสี เป็นต้น ปรากฏอยู่ในวรรณคดีต่างๆ หลายเรื่อง แต่เมื่อเกิดมาภายหลัง เราก็ย่อมไม่สามารถเฝ้าพระพุทธเจ้าในด้านรูปกายได้ แม้กระนั้นก็ตาม เราก็สามารถเฝ้าธรรมกายของพระองค์ ทำให้ธรรมกายปรากฏประจักษ์แก่ตัวเรา แก่ใจของทุกๆ คนได้

รูปกายเป็นสิ่งที่มองเห็นด้วยสายตาธรรมดา หรือตาเนื้อ เราอาจจะต้องเดินทางไปไกลๆ โดยพาหนะตามถนนหนทางที่เป็น วัตถุ เป็นรูปธรรม เพื่อดูรูปกาย แม้ที่เราเดินทางมานี้ก็เพื่อดูสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระรูปกายของพระองค์ มาดูสถานที่ที่พระรูปกายของพระองค์เคยเสด็จมาเกี่ยวข้อง มาประทับ หรือมาถูกพระเพลิงเผาผลาญในคราวถวายพระเพลิงพุทธสรีระ

แต่ว่าธรรมกายนั้น เราจะเดินทางไปด้วยยานพาหนะที่เป็น รูปธรรมไม่ได้ แม้กระนั้น ท่านก็ได้แสดงหนทางหรือมรรคาอันเป็นนามธรรมที่จะนำไปเดินทางเข้าสู่การเห็นธรรมกายได้ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

การเห็นในที่นี้ หมายถึงการเห็นด้วยดวงตาปัญญา และทางเดินที่จะไปเฝ้าพระธรรมกายนั้น ก็คือทางเดินที่เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ ได้แก่ การปฏิบัติ กล่าวคือการเจริญธรรมะให้เกิดขึ้นในตัวเอง ในใจของเรา พระพุทธเจ้าได้ตรัสทางอันนั้นไว้แล้ว เป็นข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงการเห็นซึ่งธรรมกาย

แม้แต่การที่ได้มายังสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเกี่ยวข้องกับเคยปรากฏรูปกายของพระองค์นั้น เมื่อได้ทำใจให้ถูกต้อง มีโยนิโสมนสิการแล้ว ก็ยอมเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การที่จะปฏิบัติเพื่อการเห็นธรรมกายได้

เพราะว่า เมื่อได้เดินทางมายังสถานที่นี้แล้ว บังเกิดความสังเวชตามหลักที่ถูกต้องที่ว่า การกระตุ้นจิตสำนึกให้ได้เกิดความคิด มีความไม่ประมาท ก็ดี หรือเป็นเครื่องเจริญศรัทธาในคำสอนของพระองค์แล้ว มีฉันทะ มีวิริยะ ในการที่จะบำเพ็ญปฏิบัติ ก็ดี เกิดมีปีติมีความเอิบอิมปลาบปลื้มใจว่าได้มาเฝ้า ณ สถานที่พระองค์เคยประทับ แล้วมีจิตใจผ่องใสเบิกบาน เกิดความสุขสงบในใจ จนถึงเกิดเป็นสมาธิ ก็ดี อันนั้นล้วนเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราสามารถเดินทางไปเฝ้าไปเห็นธรรมกายประจักษ์แจ้งในใจของตนได้ทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น เมื่อเราได้มายังสถานที่นี้ด้วยกุศลเจตนาแล้ว และเราก็เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อปรารถนาจะบำเพ็ญข้อปฏิบัติให้ถูกต้องตามโอวาทของพระองค์ ก็ควรจะได้พยายามดำเนินตามวิถีทางที่จะได้ประจักษ์แจ้งในธรรมกายด้วย

อย่างน้อยเมื่อเกิดศรัทธาขึ้น หรือมีปิติหรือใจสงบผ่องใส ก็เป็นอันว่าได้เริ่มทำธรรมกายให้งอกงามขึ้นในตนแล้ว

อย่างที่อาตมภาพได้กล่าวแล้วว่า ศรัทธานั้นก็เป็นธรรมข้อหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมะข้อแรกในอินทรีย์ & ซึ่งประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ถ้าเราได้ศรัทธาที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นอันว่าได้อินทรีย์ & ข้อที่ ๑ ก็เป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นจุดเริ่มต้นในการก่อเกิดธรรมกาย

ทีนี้ ถ้าหากว่าเราเจริญธรรมะข้ออื่นๆ เช่นว่า มีศรัทธาแล้วเกิดฉันทะที่ดี หรือเกิดสังเวชขึ้นมาแล้ว เกิดฉันทะในธรรมะ มีความใส่ใจพอใจในธรรมะของพระพุทธเจ้าที่ดี เมื่อเกิดฉันทะความพอใจแล้ว ก็เกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ฉันทะ วิริยะนี้ก็เป็้องค์ธรรมในอิทธิบาท ๔ ประการ ก็เป็นหมวดธรรม ๑ หมวดในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น หรือมาถึงแล้วเกิดมีปิติ หรือใจสงบผ่องใส ก็เป็นจุดเริ่มในการเจริญธรรมกายได้เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ในการมา ณ สถานที่นี้ในวันนี้ ถ้าในใจของโยมได้ประสบกับองค์ธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดดังที่ได้กล่าวมานี้ ก็พูดได้ว่าโยมได้เข้ามาถึงในเขตที่เฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ทั้งทางรูปกาย และทางธรรมกาย คือ ทางรูปกายก็ได้เข้ามาถึงที่พระวรกายของพระองค์เคยประทับ ทางนามกายก็ได้ประสบองค์ธรรมที่เป็นส่วนแห่งพระธรรมกาย คຸ່ມคຸ່ມในการที่ได้เดินทางมา

อาตมภาพขอทวนอีกทีว่า โพรปักกยิยธรรม ๓๗ ประการ นั้น แบ่งเป็นธรรม ๗ หมวด หรือจัดเป็น ๗ หมวด ได้แก่

สติปัฏฐาน ๔ มีอะไรบ้าง มี กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน, เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน, จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน, ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สัมมัปปธาน ๔ คือ ๑. **สังวรปธาน** ความเพียรในการหลีกเลี่ยง ระมัดระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิด ๒. **ปหานปธาน** ความเพียรพยายามในการละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้หมดสิ้นไป ๓. **ภาวนาปธาน** ความเพียรพยายามในการเจริญหรือทำให้เกิดมี หมายความว่าเพียรปฏิบัติธรรม หรืออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมี ให้เกิดมีขึ้น ๔. **อนุรักษนาปธาน** ความเพียรพยายามในการรักษาอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่น และเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์

ต่อไปก็มี **อิทธิบาท ๔** ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจ ความรัก ความปรารถนาในธรรม วิริยะ ความเพียรพยายาม ความแก้วกล้าในการที่จะปฏิบัติธรรมนั้น ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดธุระ จิตตะ ความใส่ใจ ความฝักใฝ่เอาใจใส่ในการปฏิบัติในปฏิปทาที่ถูกต้อง และวิมังสา ความพิจารณาไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อจะได้ใช้ปัญญา ดำรงรักษาข้อปฏิบัติให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องตลอดสาย และก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ลำดับต่อไปจากนี้โดยรวบรัดก็มี**อินทรีย์ ๕**, **พละ ๕** อินทรีย์ ๕ ก็คือ องค์ธรรมที่เป็นเจ้าการในการที่จะกำจัดหรือข่มธรรมะที่เป็นอกุศลฝ่ายตรงข้าม และพละก็เป็นธรรมที่จะเป็นกำลัง

คุ้มกันต้านทานไม่ให้อกุศลธรรมเข้ามาครอบงำตัวเราได้ ก็มี
 ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นี้เป็นอินทรีย์ ๕ และพละ ๕
 ต่อไปก็ **โพชฌงค์ ๗** ได้แก่ สติ, ธรรมวิจยะ, วิริยะ, ปิตี,
 ปัสสัทธิ, สมาธิ, อุเบกขา

และองค์ธรรมหมวดสุดท้าย ได้แก่ **มรรคมีองค์ ๘**
 ประการ มีสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความ
 ดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ
 หรือถูกต้อง สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ การ
 เพียรพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่น
 ชอบ

นี่แหละคือองค์ธรรมที่เรียกว่า โภธิปักขิยธรรม ๓๗
 ประการ ท่านแสดงว่าเป็นเครื่องเข้าถึงธรรมกาย เมื่อเราได้เจริญ
 องค์ธรรมข้อไหนก็ตามเป็นจุดตั้งต้น ก็จะเป็นเครื่องช่วยในการที่
 จะทำธรรมกายให้เจริญออกงามขึ้นในตัวเรา

จนกระทั่งเมื่อใดธรรมกายได้งอกงามโดยสมบูรณ์แล้ว ก็
 คือ การตรัสรู้ธรรม หรือเข้าถึงธรรมะ ถือเป็นความหมายโดยการ
 เปรียบเทียบว่า ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในทางธรรมกาย หรือได้
 ประจักษ์แจ้งในธรรมกายของพระพุทธองค์นั่นเอง

บัดนี้ คณะก็ได้เดินทางมายังสถานที่สำคัญสมปรารถนา
 แล้ว ก็หวังว่าโยมทุกท่านคงจะได้เจริญศรัทธา ได้เจริญปิตี
 ปราโมทย์ และความสุขสงบใจ ได้เจริญฉันทะ วิริยะ เป็นต้น อัน
 เป็นส่วนเบื้องต้น ส่วนบุพภาคในการที่จะก้าวหน้าไปในธรรมกาย

ขอให้การที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถานที่อื่นเป็นที่เคย
ปรากฏแห่งพระรูปกายของพระพุทธเจ้านั้น จงเป็นเครื่องอุดหนุน
ส่งเสริม เกื้อกูลให้ญาติโยมทุกท่านได้เจริญก้าวหน้าไปในแนวทาง
มรรคาที่จะยังธรรมกายให้เจริญงอกงามขึ้นไปจนไปบุญล้นในจิต
ของตนๆ และขอให้ความเจริญงอกงามในธรรมกายนี้เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์สุขของทุกท่าน นำมาซึ่งผลอันพึงปรารถนา มีจตุรพิธพรชัย
เป็นต้น ตลอดกาลนาน เทอญ

หัวใจพระพุทธศาสนา

การเดินทางวันนี้ที่มาบรรจบวันมาฆบูชา อาตมภาพเห็นว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะพอดีอย่างหนึ่ง คือ การเดินทางมานมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาของคณะที่ดำเนินถึงตอนนี้ กล่าวได้ว่า เราได้จาริกมาจบช่วงแรกซึ่งเป็นตอนที่เรานมัสการสถานที่ที่เรียกว่าพุทธสังเวชนียสถาน อันเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในสมัยที่พระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ คือ สมัยพุทธกาล

จะเป็นสถานที่ประสูติก็ดี ตรัสรู้ก็ดี แสดงปฐมเทศนาก็ดี และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานก็ดี ล้วนอยู่ในดินแดนชมพูทวีป ส่วนที่เราได้เดินทางผ่านมาแล้วทั้งหมด แม้ว่าเราจะไปไม่ครบทุกแห่ง คือ ตัดสถานที่ประสูติ ได้แก่ ลุมพินีวันออกไป แต่ลุมพินีวันนั้นก็อยู่ในเขตใกล้เคียง ถือว่าอยู่ในทางผ่านเหมือนกัน คือ เลยจากเมืองสาวัตถีขึ้นไปทางเหนือไม่มากเท่าไร

ไม่เฉพาะแต่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ เท่านั้น แม้สถานที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสมัยพุทธกาล เช่น เมืองนาลันทา เมืองสาวัตถี เป็นต้น ถ้าเราดูแผนที่ประเทศอินเดีย หรือชมพูทวีป ก็จะทำให้เห็นว่าอยู่ในดินแดนอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น

เวลานี้ เรากำลังเดินทางผ่านพ้นออกมาจากเขตนั่น แม้ว่าต่อจากนี้ไปเราจะยังมีการนมัสการสถานที่ทางพระพุทธศาสนาอีก เช่น ที่ถ้ำอชันดา เอลโลรา เลยออกไป นั่นก็เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล

เพราะฉะนั้น อาตมาภาพจึงกล่าวว่า วันนี้เป็นจุดแบ่งแยกการเดินทางเป็น ๒ ส่วน คือ ที่ผ่านมาแล้วเป็นส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวข้องกับพระชนมชีพของพระพุทธเจ้าเอง ซึ่งเป็นเรื่องสมัยพุทธกาล ส่วนต่อแต่นี้ไปเป็นเรื่องสมัยหลังพุทธกาล

สำหรับสถานที่ที่เราผ่านมานั้น เมื่อถึงวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญพอดี เราก็ลองมาทบทวนเรื่องราวกันอีกครั้งหนึ่ง ในบรรดาสถานที่ที่เรียกว่าสังเวชนียสถานทั้ง ๔ นั้น พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติโดยรูปกายที่สวนลุมพินีวัน แล้ว พระองค์ก็ได้ดำรงพระชนมายุอยู่ ๘๐ พรรษา ในที่สุดก็ได้ไปเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา เป็นการสิ้นสุดของพระรูปกายของพระพุทธเจ้า คือรูปกายของพระองค์ได้ดับสลายไป ณ ที่นั้น

ที่นี่ หวนกลับไปในท่ามกลาง ย้อนไปยังสถานที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา อันนั้นก็เป็นสถานที่ที่พระองค์เสด็จอุบัติโดยธรรมกาย ธรรมกายของพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นภายใต้ต้นโพธิ์ที่พุทธคยา

หลังจากนั้นพระองค์ได้แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร หรือปฐมเทศนา ก็ทำให้ธรรมกายนั้นปรากฏขึ้นในบุคคลอื่น บุคคลแรกที่ได้เข้าถึงธรรมกายเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเทศนา คือ พระโกณฑัญญะที่เราเรียกว่าเป็นปฐมสาวก

ต่อแต่นี้ไปพระพุทธรูปเจ้าก็ได้ทรงอาศัยพระรูปกายของพระองค์นั้นแสดงธรรมวินัยสั่งสอนประชาชน ทำให้ประชาชนเข้าถึงธรรมกายจำนวนมากมาย แผ่ขยายกว้างออกไปตามลำดับ

แม้ว่าพระรูปกายของพระองค์จะได้ดับสลายไปตามกาลเวลา และตามคติธรรมดาของสังขารที่เมืองกุสินารา แต่ต่อนั้น พระธรรมวินัยได้ประดิษฐานมั่นคงแล้ว ประชาชนจำนวนมากจึงมีโอกาสดำเนินเข้าถึงธรรมกายกันเรื่อยมา จนถึงปัจจุบันนี้เราทั้งหลายก็ยังสามารถเข้าไปหาพระองค์ สามารถเห็นพระองค์ได้ในทางธรรมกายนั้น สมดังพุทธดำรัสที่ว่า

“ดูกร วักกलि ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

หมายความว่า การที่เราได้เข้าถึง ธรรมกาย นั้นเอง คือได้เห็นองค์พระพุทธรูปเจ้า เพราะฉะนั้น ความสำคัญขององค์พระพุทธรูปเจ้าหรือการที่จะได้เห็นพระพุทธรูปเจ้านั้นก็อยู่ที่การเข้าถึงธรรมกายคือธรรมะคำสั่งสอนของพระองค์ หรือการที่ได้หยั่งรู้สัจธรรมนั่นเอง แม้ถึงเราจะได้เห็นรูปกายขององค์พระพุทธรูปเจ้า แต่ถ้าเราไม่เข้าใจธรรมะ ก็ไม่ชื่อว่าเห็นพระพุทธรูปเจ้าอย่างแท้จริง พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสกับพระวักกलिด้วยว่า

“แม้ผู้ใดจะเกาะชายสังขาริของเรา เดินตามเราไปทุกหนทุกแห่ง แต่ถ้าไม่เห็นธรรม ก็หาชื่อว่าเห็นเราไม่”

คือถึงแม้ว่าจะเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าโดยรูปกายอยู่ตลอดทุกเวลา แต่ถ้าไม่เข้าใจธรรมะที่ทรงสั่งสอน ก็ไม่เรียกว่าเห็นองค์พระพุทธรูปเจ้าที่แท้จริง

เพราะฉะนั้น โอกาสที่จะเข้าถึงธรรมกายหรือเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงยังมีอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าได้อาศัยรูปกายของพระองค์นั้น แหละเป็นเครื่องเผยแผ่ธรรมกายให้แพร่หลายออกไป พระองค์ได้ทำรูปกายของพระองค์ให้เป็นของมีค่ามีประโยชน์

ดังนั้น แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เราก็เห็นความสำคัญของพระรูปกายของพระองค์ อันเป็นที่รองรับ เป็นที่อาศัย เป็นบ่อเกิดแห่งพระธรรมกาย จึงได้พากันเดินทางมายังประเทศอินเดียนี้ ยอมเสียสละเวลาเสียทุนทรัพย์จำนวนมากเพื่อจะมาดูสถานที่ เพื่อจะมาเฝ้านมัสการสถานที่ที่พระรูปกายของพระพุทธเจ้าได้เคยเกี่ยวข้องกับอาศัย

บัดนี้ เราก็ได้ผ่านสถานที่เหล่านั้นมาแล้ว ในบรรดาสถานที่เหล่านั้นนอกจากสังเวชนียสถานแล้ว ก็มีสถานที่บางแห่งที่พระพุทธเจ้าเคยไปประทับอยู่ ซึ่งควรจะกล่าวถึงเป็นพิเศษ

อาตมภาพได้กล่าวถึงเมืองราชคฤห์ เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่พุทธคยาแล้ว พระองค์ได้เสด็จเดินทางไปพบพระเบญจวัคคีย์ ลูกศิษย์เก่าของพระองค์ แล้วแสดงธรรมโปรด ได้เบญจวัคคีย์เป็นสาวกชุดแรกหรือกลุ่มแรกที่เมืองพาราณสี ณ ป่าอิสิปตนมิตทายวัน

หลังจากนั้น พระองค์ก็เสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ที่เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ พระองค์ได้ตรัสเทศนาสำคัญๆ ระยะเวลาของพุทธกาลที่นี้ เรื่องราวที่เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ ของพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นที่เมืองราชคฤห์นี้ แม้แต่เหตุการณ์ที่เรียกว่า *จาตุรงคสันนิบาต* คือการประชุมมีองค์ ๔ ประการ

ที่เราประกอบพิธีบูชาเรียกว่า **มาฆบูชา** อันมาตกถึงในวันนี้ ก็เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองราชคฤห์ ตามตำนานกล่าวว่าเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๙ เดือน

เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งแคว้นมคธได้ถวายวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่ธรรมอยู่ ณ ที่เวฬุวัน และบริเวณใกล้เคียง เช่น ที่กุเขาคิชฌกูฏที่เราได้ไปนมัสการถึงพระคันธกุฎี และที่เขาลูกเดียวกันนั้น ก็ได้แสดงธรรมโปรดที่สนชะ ซึ่งพระสารีบุตรก็ได้อยู่ในสถานที่นั้นด้วย

ท่านกล่าวว่า พระสารีบุตรถวายงานพัดพระพุทธเจ้าอยู่ ณ พระปฤษฏางค์คือข้างหลัง พลอยได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ที่สนชะ และด้วยพระธรรมเทศนานั้น พระสารีบุตรก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง

ก็พอดีถึงวันเพ็ญเดือน ๓ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏมายังพระเวฬุวัน ก็ประจวบเหตุการณ์ว่าพระสาวกในรุ่นแรกๆ ทั้งหมด เจาะที่เกิดขึ้นบริเวณใกล้ๆ นครราชคฤห์นั้น คือพระสงฆ์สาวกที่เคยเป็นชฎิลมาก่อน เป็นลูกศิษย์ของอุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ อดีตชฎิล ๓ พี่น้อง รวมเป็นภิกษุบริวารถึง ๑,๐๐๐ รูป กับอีกชุดหนึ่งที่เป็นหมู่บริวารของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะรวมทั้งหมด ๒๕๐ รูป พระภิกษุเหล่านี้ได้มาประชุมพร้อมที่บริเวณพระเวฬุวันมหาวิหารนั้นโดยมิได้นัดหมายกัน และวันเพ็ญเดือน ๓ นั้นก็เป็นวันที่ถือว่าสำคัญกันมาแต่โบราณตามหลักศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นโอกาสอันสมควร ก็เลยได้ทรงแสดงธรรมที่เราถือกันว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์

โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่าโอวาท หรือคำกล่าวสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน อย่างที่เรียกว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญให้ยึดถือปฏิบัติกัน แต่ที่ชุมนุมนั้น เป็นที่ประชุมของพระอรหันตสาวก เป็นผู้ที่มิต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงธรรมสำหรับตนเอง คือเป็นผู้ที่บรรลुประโยชน์ตนเองโดยสมบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้น ท่านไม่มีภาระที่จะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไป ภาระที่จะทำจึงมีแต่การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น คือการเผยแผ่ธรรมะ

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาแก่พระอรหันต์ทั้งหลายนั้น ก็มุ่งเพื่อให้ท่านยึดเป็นหลักในการนำไปเผยแผ่สั่งสอนผู้อื่นให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนกว้างขวางออกไป เป็นการชักชวนความเข้าใจกันในหมู่ผู้ทำงาน

จึงถือกันว่า โอวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา สำหรับนำไปใช้ในการเผยแผ่ให้ประชาชนเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ถ้ามองในแง่ นักเผยแผ่ก็ถือว่า โอวาทปาฏิโมกข์นี้เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย

ที่นี่ หลักธรรมที่เป็นโอวาทปาฏิโมกข์นั้นเป็นอย่างไร ประเดี๋ยวอาตมภาพจะได้กล่าวต่อไป

ตอนนี้อายากจะพูดถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องปาฏิโมกข์ อีกสักหน่อย คำว่า “ปาฏิโมกข์” นั้น แม้นิยามเองก็อาจจะได้ยิน ได้ฟังอยู่บ่อยครั้ง เมื่อถึงวันเพ็ญ หรือวันแรม ๑๕ ค่ำ คือวันเดือน เต็มและวันเดือนดับ คือในแต่ละครั้งเดือนนั้น เราจะได้ยินว่าพระ สงฆ์ลงอุโบสถสวดปาฏิโมกข์

แต่ในวันนี้ หรือในวันมาฆบูชา เรามีคำว่า โอวาทปาฏิโมกข์ นิยามอาจจะสงสัยว่า ปาฏิโมกข์ก็มีอยู่แล้วในพระวินัยที่พระ สงฆ์ไปสวด แล้วมีโอวาทปาฏิโมกข์ในวันมาฆบูชาอีก ต่างกันอย่างไร ก็ขอชี้แจงให้เข้าใจโดยย่อ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพระอรรถกถาจารย์ ท่านกล่าวว่า ปาฏิโมกข์มี ๒ อย่าง

คำว่า *ปาฏิโมกข์* นี้ ต้องเข้าใจความหมายเสียก่อน เราเคย ได้ยินคำว่า मुख หรือ ประมุข คำว่าปาฏิโมกข์ก็มีรากศัพท์คล้ายๆ กับคำว่าประมุข หรือมุขนั่นเอง मुखหรือประมุขก็แปลว่าเป็นหัว หน้า หรือเป็นใหญ่เป็นประธาน ปาฏิโมกข์ก็มีความหมายทำนอง นั้น หมายถึงคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน

ปาฏิโมกข์ สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานนั้นมี ๒ อย่างๆ หนึ่ง เรียก *โอวาทปาฏิโมกข์* อย่างที่เรารู้จักในวันมาฆบูชา และอย่างที ๒ ท่านเรียก *อาณานปาฏิโมกข์*

โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาท ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาทก็คือว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในด้านคำกล่าวสอน หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน

ส่วนอีกอย่างหนึ่งที่เราเรียกว่า *อาณานปาฏิโมกข์* ก็แปลว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานด้านอำนาจ อาณา แปลว่า อำนาจ สิ่งที

เป็นหลักเป็นประธานในอำนาจ ก็คือวินัย ได้แก่ ระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับพระสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติ

ปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ อย่างนี้ มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอยู่ ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแต่*โอวาทปาฏิโมกข์* ในที่ประชุมสงฆ์ตลอดเวลา ๒๐ พรรษาต้น หมายความว่า โอวาทปาฏิโมกข์นี้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแสดงเฉพาะในวันมาฆบูชาเท่านั้น วันมาฆบูชาถือว่าเป็นวันเริ่มต้น หรือเป็นครั้งสำคัญที่พระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ต่อแต่นั้นมาก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์นี้ ในการประชุมสงฆ์อีกเรื่อยมา ทรงปฏิบัติเช่นนี้ตลอด ๒๐ พรรษา

ครั้นเมื่อครบ ๒๐ พรรษาแล้ว ตอนนั้นคณะสงฆ์ขยายใหญ่กว้างขวางมากขึ้น มีพระภิกษุบวชใหม่จำนวนมาก ในจำนวนพระที่บวชกันมากมายนี้ มีผู้มาจากชาติตระกูลต่างๆ กัน มีความประพฤติยิ่งหย่อนกว่ากัน ก็ได้มีพระภิกษุบางพวกที่ประพฤติปฏิบัติไม่ดีไม่งาม มีการทำความผิดเกิดขึ้น ก็มีการบัญญัติพระวินัยเรียกว่า 'สิกขาบท' มีข้อห้าม มีบทลงโทษต่างๆ ขึ้นมา พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้รวมเอาบทบัญญัติเหล่านี้มาให้พระสงฆ์สวด เอามาแสดงในวันเพ็ญ วันดับ ทุกgingเดือน และพระองค์ก็ได้งดแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ตั้งแต่นั้นมา

สิกขาบท หรือระเบียบวินัยข้อปฏิบัติทั้งหลายที่นำเอามาแสดงในระยะหลัง ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๐ ไปแล้วนี้ ท่านเรียก *อาณาวาปาฏิโมกข์* เป็นปาฏิโมกข์ฝ่ายพระวินัย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจ เป็นเรื่องของการใช้การบังคับ หมายความว่า ถ้าฝ่าฝืนจะมีความ

ผิด จะถูกลงโทษ เช่น ถ้าภิกษุดื่มสุรา ก็เป็นอาบัติ มีความผิดเป็นต้น นี้นรวมอยู่ในอาณาปาฏิโมกข์

เป็นอันว่า **ปาฏิโมกข์** มี ๒ อย่าง อย่างที่ ๑ คือ **โอวาทปาฏิโมกข์** เป็นแต่หลักคำสอนที่จะกล่าวต่อไป ซึ่งเป็นเรื่องของวันมาฆบูชาที่ ใช้สวดเป็นหลักอยู่ ๒๐ ปี ต่อจากนั้นก็มียोगที่ ๒ **อาณาปาฏิโมกข์** คือ บัญญัติทางพระวินัยที่พระสงฆ์ใช้สวดกันทุกกิ่งเดือน ในวันเดือนเต็ม หรือวันเพ็ญ และวันเดือนดับ คือแรม ๑๔, ๑๕ คำ อย่างที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เรียกพระลงอุโบสถสวดปาฏิโมกข์

ขอย้อนกลับไปเรื่อง **โอวาทปาฏิโมกข์** หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในวันมาฆบูชา ขอให้ความรู้เกี่ยวกับการประชุมนั้นสักหน่อยหนึ่ง คือเรื่อง ‘**จาตุรงคสันนิบาต**’

จาตุรงคสันนิบาต นั้นก็เกี่ยวเนื่องกับโอวาทปาฏิโมกข์ หมายความว่า มีจาตุรงคสันนิบาตแล้ว จึงมีโอวาทปาฏิโมกข์ จาตุรงคสันนิบาต ก็คือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ เมื่อมีการประชุมที่พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

พูดอีกอย่างหนึ่งก็เหมือนกับบอกว่า จาตุรงคสันนิบาต เป็นเหตุให้มีโอวาทปาฏิโมกข์ หรือจะบอกอีกอย่างหนึ่งก็ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในที่ประชุมจาตุรงคสันนิบาต

การประชุมจาตุรงคสันนิบาต หรือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการนั้นเป็นอย่างไร **สันนิบาต** แปลว่าการประชุม หรือที่ประชุม **จาตุรงค** ก็มาจากคำว่า **จตุ** หรือ **จตุร** กับ **องค** หรือ

องค์ องค์ ก็แปลว่าองค์ หรือส่วนประกอบ จาตุร ก็มาจาก จตุ แปลว่า สี่ จาตุรงค ก็แปลว่า มีองค์ ๔ จาตุรงคสันนิบาต จึงแปลว่า การประชุมหรือที่ประชุมอันมีองค์ ๔ ประการ

ส่วนประกอบ ๔ ประการนั้น มีดังนี้

ข้อหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกันนั้น รวมทั้งหมด ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือ เป็นผู้บวชด้วยการอุปสมบทที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา

การบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา ก็คือการบวชโดยพระพุทธานุภาพที่เรียก เอหิภิกขุ ก็เรียกตามคำที่พระพุทธเจ้าใช้ในการบวชพระภิกษุเหล่านั้น มาจากคำว่า เอหิ กับ ภิกขุ เป็นคำเริ่มต้นที่ตรัสในการบวชนั้น แปลว่า “ดูกรภิกษุ จงมา” ความเต็มว่า จงมาเป็นภิกษุประพฤติพรหมจรรย์ ถ้าหากผู้นั้นยังไม่เป็นพระอรหันต์ก็จะมีต่อไปอีกว่า เพื่อกะทำให้สุดแห่งทุกข์เกิด อะไรทำนองนี้ หมายความว่า พระพุทธานุภาพให้เองด้วยคำว่า เอหิภิกขุ ท่านจงมาเป็นภิกษุเกิด เป็นต้น

พระภิกษุทั้ง ๑,๒๕๐ รูป เป็นผู้ที่บวชโดยพระพุทธานุภาพประทานอุปสมบทให้เอง คือเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าที่ทรงบวชให้โดยตรง นี่เป็นข้อที่หนึ่ง

ข้อที่สอง พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น แล้วก็เป็นผู้ที่ได้อภิญญา ๖ ด้วย หมายความว่า นอกจากเป็นพระอรหันต์แล้วยังมีความสามารถพิเศษขั้นสูงสุดด้วย พระอรหันต์นั้นก็มีความสามารถไม่เท่ากัน เป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสกา ได้เพียงความเข้าใจอริยสัจเป็นผู้หมดกิเลส สิ้นความทุกข์แล้ว แต่ถ้าไม่มี

ความสามารถพิเศษ เช่น ไม่มีฤทธิ์ ไม่มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนไม่ได้ ไม่มีทิพพจักขุ ไม่มีตาทิพย์ ไม่มีทิพพโสต ไม่มีหูทิพย์ ไม่มีเจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจคนอื่นไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น พระภิกษุเหล่านั้นที่มาประชุมกันทั้ง ๑,๒๕๐ องค์มีความสามารถพิเศษที่เรียกว่า อภิญญา ๖ เหล่านี้

ข้อที่สาม พระภิกษุทั้ง ๑,๒๕๐ รูปนั้นมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

ข้อที่สี่ วันนั้นเป็นวันมาฆปุรณมี คือ วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ กลางเดือน ๓ ซึ่งเป็นวันสำคัญศาสนาพราหมณ์แต่เดิมมาด้วย

รวมเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ท่านจึงเรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต แปลว่าการประชุมพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ และในที่ประชุมที่พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการนี้แหละ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะนำไปยึดถือในการดำเนินงานสั่งสอนธรรมะ และจะเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับพุทธศาสนิกชนต่อไป

ต่อไปนี้ อาตมภาพก็จะได้กล่าวถึงตัวคำสอนที่เรียกว่า **โอวาทปาฏิโมกข์** ว่ามีเนื้อหาสาระสำคัญอย่างไร วันนี้ก็ถือว่ายอมมาใช้วันมาฆบูชาแล้วเรียนคำสอน หรือเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนา อาจจะเป็นเรื่องหนักสักหน่อย แต่ก็ เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ควรจะเข้าใจสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนพอสมควรตามกำลังของตน

ในโอวาทปาฏิโมกข์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นข้อความเพียงสั้นๆ เราจึงเรียกกันว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา หรือหัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำว่าหัวใจนั้น ปกติใช้กับสิ่งที่เป็นแก่นเป็นตัวสาระสำคัญจริงๆ เพราะฉะนั้น ก็ไม่มีเรื่องราวมากมายอะไร คือเป็นข้อความสั้นๆ ทั้งหมด ๓ คาถากิ่ง คือมี ๓ คาถากับอีกครึ่งคาถา อาตมภาพจะแยกให้ฟังเป็น ๓ ตอน จะว่าให้ฟังเป็นภาษาบาลีก่อน

คาถาที่ ๑ บอกว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชฺชิตฺโต ปฐฺมชาติ
สมฺโณ โหติ ปรี วิเหจฺยนฺโต ฯ

ต่อไป คาถาที่ ๒

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสฺลสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
สจฺจิตฺตปรีโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ ฯ

คาถาที่ ๒ นี้เรารู้จักกันเป็นส่วนมาก คือจำกันแม่นยำต่อไปเป็น คาถาที่ ๓ ซึ่งมีคาถากับอีกครึ่งคาถา หรือเรียกว่าคาถากิ่ง ความว่า

อนฺุปวาโท อนฺุปมาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตตณฺณฺดา จ ภตฺตตสฺมี ปนฺตตฺตจ สยนาสนํ
อริจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ ฯ

โอวาทปาฏิโมกข์มีเท่านี้ ๓ คาถากิ่ง แต่มีความสำคัญอย่างมาก เดี่ยวจะได้กล่าวถึงเนื้อความหรืออธิบายย่อต่อไป

มีความรู้ประกอบแทรกเข้ามานิดหนึ่ง ท่านกล่าวว่าโอวาทปาฏิโมกข์นี้ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตจะต้องแสดงในที่ประชุมสงฆ์ครั้งใหญ่ๆ ทุกพระองค์มาทีเดียว

อย่างในมหาปทานสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรใหญ่พระสูตรหนึ่ง มาในมหาวรรค แห่งที่ฌนิกาย พระสูตรต้นตปิฎก แสดงถึงพระพุทธเจ้าในอดีต เริ่มตั้งแต่ช่วงที่ใกล้ขีดพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ มีพระวิปัสสี เป็นต้น พระวิปัสสีก็มีการประชุมพระสาวกครั้งใหญ่ที่เรียกว่ามหาสันนิบาตอย่างนี้ แล้วก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์มีเนื้อความเช่นเดียวกัน แม้พระพุทธเจ้าองค์ต่อมา คือ พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันโธ พระโกนาคมนโธ พระกัสสปโธ ก็แสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในที่ประชุมด้วยเช่นกัน

โอวาทปาฏิโมกข์ นอกจากจะมาในมหาปทานสูตรที่ว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์แสดงในที่ประชุมสาวกครั้งใหญ่ของพระองค์แล้ว ก็มาในพระธรรมบทด้วย

ท่านแสดงลำดับต่างกันนิดหน่อย คือที่อาตมภาพเล่าให้ฟังเมื่อก่อน ตามมหาปทานสูตร เริ่มด้วยคาถา ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺข เป็นคาถาที่หนึ่ง คาถา สพฺพปาปสฺส อกรณํ เป็นคาถาที่สอง แต่ในที่อีกแห่งหนึ่งคือพระธรรมบทกลับกัน เอาคาถา สพฺพปาปสฺส อกรณํ เป็นคาถาที่หนึ่ง แล้วเอาคาถา ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา เป็นคาถาที่สอง อันนี้เป็นเพียงความรู้รอบตัว โยมไม่ต้องใส่ใจเป็นสำคัญ

จะกล่าวถึงเนื้อความในคาถาทั้ง ๓ นั้นต่อไป เอาตามลำดับที่อาตมภาพยกมาพูดข้างต้นว่า ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา แปลตาม

คาถาบาลีนั้นเสียก่อนว่า ชั้นดี ความอดทน คือความอดกลั้น เป็น
ตบะอย่างยิ่ง

นิพพาน ปรหม์ วทนฺติ พุทธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าว
นิพพานว่าเป็นบรมธรรม หรือเป็นธรรมสูงสุด

น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรุปรมาตี ผู้เบียดเบียนคนอื่น หรือผู้ทำร้าย
ผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต เป็นผู้บวชแล้ว หรือเป็นนักบวช

สมโณ โหติ ปรี วิหยณฺโต ผู้เบียดเบียนคนอื่นไม่ชื่อว่าเป็น
สมณะ นี่เป็นคาถาที่ ๑

การที่จะเข้าใจเนื้อหาของโอวาทปาฏิโมกข์ เราควรจะ
เข้าใจสภาพแวดล้อมในสมัยพุทธกาลด้วย เราจึงจะเห็นคุณค่า
ของพระคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสออกมา

คาถาที่ ๑ อาตมภาพเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าแสดงลักษณะ
ทั่วไปของพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนที่รับฟังคำสอน ตลอดจน
สาวกที่จะไปเผยแผ่นั้น สามารถแยกพระพุทธศาสนาออกจาก
ศาสนาอื่นๆ ที่เผยแพร่อันอยู่ หรือเชื่อถือกันอยู่ในสมัยนั้น มี
ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น

ในการเผยแผ่นั้น ความเข้าใจลักษณะทั่วไปของพระพุทธ
ศาสนาย่อมเป็นสิ่งสำคัญ เพราะมีศาสนาอื่นๆ ที่เผยแพร่อัน และ
ประชาชนก็เชื่อถือเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคนที่มาฟังคำสอน
นั่นเอง เขามีความเชื่อในศาสนาของเขาอยู่เดิม พระสาวกที่จะไป
สั่งสอนจะต้องสามารถแยกให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาว่า
ต่างจากศาสนาเหล่านั้นอย่างไร

คาถาที่ ๑ แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา เริ่มตั้ง
แต่ข้อความในบาทที่ ๑ ว่า ชั้นดี ความอดทน คือความอดกลั้นทน

ทาน เป็นตบะอย่างยิ่ง หรือเป็นยอดตบะ เรามองดูสภาพแวดล้อมของอินเดียอย่างที่โยมเดินทางมาในครั้งนี่ก็จะมีใจชัดเจนมากขึ้น เพราะว่าเราได้มาอยู่ในสถานที่นี้เอง ได้เห็นได้ยินแล้วก็ได้เรียนรู้ อย่างที่ท่านพระครูทวีได้เล่าประสบการณ์ของท่านให้ฟัง

อินเดียสมัยก่อนพุทธกาลจนกระทั่งถึงสมัยพุทธกาล มีความนิยมในการบำเพ็ญตบะ ถือว่าตบะนั้นเป็นข้อปฏิบัติสำคัญที่จะเผาผลาญกิเลส ทำให้คนพ้นจากความทุกข์ ทำให้เข้าถึงธรรมะที่แท้จริงได้ เพราะฉะนั้น นักบวชทั้งหลายก็พากันบำเพ็ญตบะทั่วไปหมด คนทั้งหลายเริ่มตั้งแต่ชาวบ้านทั่วๆ ไปก็มีความนิยมนับถือว่า ถ้าเป็นนักบวชแล้ว ก็ต้องบำเพ็ญตบะ นักบวชบำเพ็ญตบะแล้วประชาชนก็มีความเลื่อมใส

อย่างพระพุทธเจ้าเอง เมื่อเสด็จออกบวรพชาแล้ว ก็ยังได้ทดลองบำเพ็ญตบะอยู่ตามตำนานว่าถึง ๖ ปี เป็นเวลาดั่งยาวนาน พระเบญจวัคคีย์ก็เป็นตัวแทนของคนในสมัยนั้น ตอนพระพุทธเจ้าบำเพ็ญตบะก็พากันมาปฏิบัติอยู่ด้วยความเชื่อว่า พระพุทธเจ้านี้จะได้บรรลุธรรม แล้วจะได้สั่งสอนตน ตนจะได้มีส่วนแห่งธรรมะบ้าง

เสร็จแล้ว พอพระพุทธเจ้าทรงละทิ้งตบะ หรือการบำเพ็ญทุกรกิริยา โดยทรงเห็นว่ามิใช่ทางที่ถูกต้อง ทรงดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทา พวกเบญจวัคคีย์นั้น ก็พากันคลายความเลื่อมใสถึงกับละทิ้งเจ้าชายสิทธัตถะหรือพระโพธิสัตว์ไปเสีย นั่นก็เพราะเขามีความเชื่อถือในเรื่องตบะเป็นอย่างยิ่ง

สภาพแวดล้อมเป็นที่ประจักษ์อยู่อย่างนี้ แม้ในสมัยปัจจุบัน อินเดียก็ยังมีเชื่อเรื่องตบะ การบำเพ็ญทุกรกิริยา

การบำเพ็ญอรรถกถาธรรมโดยค การทรมานตนให้ลำบาก ยังทำกัน อยู่มากมาย

ในการเดินทางคราวนี้ เราไม่มีโอกาสเดินทางไปดูการ บำเพ็ญตบะเท่าใด แต่อาตมภาพก็ได้ยินมาว่า การบำเพ็ญทุกร ภิรยาเหล่านี้ยังแพร่หลายอยู่ในอินเดีย คนยังเชื่อถือกันมาก

พระพุทธเจ้าเคยทรงบำเพ็ญตบะอย่างนั้นมาแล้ว แล้วก็ ทรงละเลิกไป เพราะเห็นว่าไม่ใช่ทางปฏิบัติที่ถูกต้อง แล้วพระองค์ ก็ได้ดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทาจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จ คือการ ตรัสรู้ ได้เข้าถึงสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงสอนให้ คนทั้งหลายมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่า ตบะอย่างที่บำเพ็ญกันอัน เป็นทุกรภิรยานั้น เป็นการทรมานตนให้เดือดร้อนไปเปล่าๆ ไม่ใช่ ทางแห่งการพ้นทุกข์ ไม่ใช่เป็นเครื่องเผาผลาญกิเลสที่แท้จริง

คำว่า “ตบะ” นั้น แปลว่าเครื่องเผาผลาญกิเลส จึงต้อง บำเพ็ญเพียรกันเป็นการใหญ่ แต่การบำเพ็ญเพียรของนักบวชสมัย โบราณนั้น บำเพ็ญเพียรโดยการทรมานร่างกาย เพราะเข้าใจว่า ร่างกายนี้ เดี่ยวอยากนั้น อยากนี้ ทำให้เราต้องปรนเปรอบำรุง บำเรอมัน ยิ่งปรนเปรอตามอยาก กิเลสก็ยิ่งหนาแน่นเฟื่องฟู จึง ต้องกดต้องข่มทรมานมันเสีย ไม่ให้กิเลสกำเริบ

บ้างก็เข้าใจว่า เมื่อกดข่มทรมานตนเองแล้วจะเกิดพลังไป บีบบังคับเทพเจ้าให้โปรดปรานยอมตามใจตัว จึงเอาร่างกายไป เพียรพยายามทำสิ่งที่ทำได้ยาก เช่น กลั้นลมหายใจ แขน้ำในฤดู หนาว ยืนตากแดดกลางฤดูร้อน ยืนขาเดียว นอนบนหนาม อดข้าว

อดอาหารต่างๆ เป็นต้น เขานึกว่าการเพียรพยายามเหล่านี้เป็นการเผาผลาญกิเลส กิเลสจะเหือดแห้งไป และเกิดพลังภายใน

พระพุทธเจ้าทรงทดสอบแล้วว่า นี่มีช่องทางที่ถูกต้อง พระองค์ตรัสให้เขาเข้าใจใหม่ว่า การเผากิเลส หรือตบะนั้น ไม่ใช่จะสำเร็จด้วยการเพียรพยายามทำร่างกายให้เดือดร้อนอย่างนั้น จะต้องเข้าใจตบะให้ถูกต้องเสียใหม่ ตบะที่ถูกต้องก็คือขันติตัวเอง

ขันติธรรมนั้นเป็นตบธรรม เป็นตบะอย่างไร ขันติคือความอดทน ความอดทนนั้น หมายถึงความทนทานต่อสิ่งที่เข้ามากระทบกระทั่ง กระทบกระทั่งกายก็มี เช่น ความลำบากตรากตรำต่างๆ ความร้อน ความหนาว แสงแดดสายลมต่างๆ เป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดความเดือดร้อน กระทบกระทั่งใจก็มี เช่น วาจาเสียดแทงของผู้อื่น คำกล่าวที่เข้ามากระทบกระทั่งใจ ความลบหลู่ดูหมิ่นอะไรต่างๆ จะต้องมีความอดทน หรือความทนทาน

แต่ความทนทานนั้นจะต้องมีเป้าหมาย ไม่ใช่ว่าคงทนหรือทนทานไปเปล่าๆ เปลีๆ คือ ถ้าเราทนไปเฉยๆ อย่างไรเหตุผล เช่น ร้อนแดดก็ทนได้ อะไรต่างๆ ทนไปเฉยๆ ก็คงไม่ได้อะไรขึ้นมากมาย นอกจากจะไม่ไว้วาย ไม่วุ่นวาย ไม่ทะเลาะกัน ไม่มีเรื่องเดือดร้อนบานปลาย ก็เป็นประโยชน์อยู่ บางทีก็กลายเป็นโทษ เช่น ทนแดดทนกระหายจนกลายเป็นป่วยไข้ ก็เป็นการทรมานตนให้ลำบากเปล่าอีกแบบหนึ่งนั่นเอง

แต่ความอดทนที่จะมีความหมายแท้จริง ก็หมายถึงว่า เรามีเป้าหมาย หรือมีทางดำเนินของเรา เช่นว่า เราดำเนินด้วยความเข้าใจในมรรคาที่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ

เป็นต้น เราก็ดำเนินแน่วแน่ในแนวทางของเราเพื่อจุดหมายที่เรา
มุ่งประสงค์อย่างแท้จริง มีความพยายามเด็ดเดี่ยว มีความเพียร
เราก็อดทนกับสิ่งที่มากระทบกระทั่ง ยั่วยุ เข้ายวน ไม่หวั่นไหว ไม่
ท้อถอย ไม่หยุดเลิกเสีย และไม่หันเหออกจากทาง ทำให้สามารถ
เดินไปในแนวทางของเราได้จนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย ความอดทน
อย่างนี้จะประกอบไปด้วยกับความเพียร

เพราะฉะนั้น ในบางคราวพระพุทธเจ้าจะตรัสถึงคำว่าขันติ
หรือความอดทนนี้โดยมีความหมายถึงความเพียรด้วย เช่น อย่าง
ในมรณวาสธรรม ๔ ประการ ที่เรียกว่า สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ อัน
นั้น ขันติ ท่านบอกว่าหมายถึงความเพียร หรือมุ่งเน้นที่ความเพียร

ขันติ ความอดทนซึ่งพร้อมไปด้วยความเพียร ก็หมายถึง
ถึงความอดทนต่อสิ่งที่เข้ามากกระทบกระทั่งยั่วเย้า ไม่ย่อถอยต่อ
อุปสรรคสิ่งขวางกั้นทั้งหลาย มุ่งหน้าไปสู่จุดหมาย เดินทาง
เรื่อยไปไม่ถดถอย ไม่ย่อถอยท้อถอย อันนี้แหละคือตัวตบะ เครื่อง
แผดเผากิเลส จะทำให้สามารถดำเนินในมรรคาของเรา ทำให้เรา
บรรลุเป้าหมายของเราได้ อันนี้คือตัวตบะที่แท้จริง

ตบะอยู่ที่ขันตินี้ ไม่ใช่ทรมานร่างกายให้ลำบากเดือดร้อน
อย่างที่นักบวชทั้งหลายสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลนิยมกัน
หรือว่านิยมกันในอินเดียจบจนทุกวันนี้ นี้ก็เป็นความหมายใน
พระพุทธดำรัสที่เรียกว่าโอวาทปาฏิโมกข์ ข้อที่ ๑

ต่อไปข้อที่สอง เมื่อตรัสถึงตบะที่แท้จริง ซึ่งทำให้เราดำเนิน
ในมรรคาไปจนบรรลุจุดหมายแล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้เห็นถึงจุด
หมายของพระพุทธศาสนาว่าคืออะไร เพราะว่าหลักการศึกษาที่สำคัญ

ของศาสนาก็คือ เมื่อเราจะเดินไป เราต้องรู้จักจุดหมายของเรา พระพุทธศาสนาที่เรานับถือมีอะไรเป็นจุดหมาย เราต้องรู้ ถ้าเราไม่รู้ ก็จะมีการปฏิบัติที่เลื่อนลอย บางทีก็อาจจะมกมาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วในพระโอวาทปาฏิโมกข์ในจาตุรงคสันนิบาตนี้ แสดงถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาด้วย ก็คือข้อความต่อไปนี้บอกว่า

นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า นิพพานว่าเป็นบรมธรรม อันนี้ชัดเลยว่า จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาได้แก่พระนิพพาน เพราะถ้าไม่เข้าใจจริงแล้วอาจเลื่อนเปื้อนไป เช่น บางทีก็เข้าใจไปว่าสวรรค์นั้นแหละคือจุดหมายของพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ยืนอยู่ในจุดหมายนี้แล้ว มีทางเขวได้ง่าย

สวรรค์เป็นได้เพียงส่วนหนึ่งในทางดำเนินที่ถูกต้อง เราจะบรรลุสวรรค์ด้วยการบำเพ็ญบุญ บำเพ็ญกุศลธรรม แต่จะต้องเข้าใจว่าสวรรค์นั้นยังไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา เราอาจเอาสวรรค์เป็นที่พัก หรือทางผ่านระหว่างทางก็ได้ แต่ถ้ามัวเพลินที่พักนี้ ก็อาจทำให้เราชักช้า หรือถึงกับหลงทาง พลัดออกจากทางสูญเสียอิสรภาพ ลืมจุดมุ่งหมายไปเลย

จุดหมายที่แท้จริงนั้นได้แก่ พระนิพพาน ความมีจิตใจเบิกบานบริสุทธิ์ ผ่องใส ปลอดพ้นจากกิเลส ดับกิเลสทั้งหลายได้ พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อนเข้ามาบีบคั้นเข้ามาครอบงวนจิตใจของเราได้ เรียกว่ามีจิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ มีโลกธรรมเกิดขึ้นก็ไม่หวั่นไหว เพราะจิตใจไม่มีกิเลสอันเป็นที่ตั้งของความหวั่นไหวนั้น นี่ก็คือภาวะที่เรียกว่าพระนิพพาน ทำจิตใจของเราให้เบิกบานผ่องใสตลอดทุกเวลา

ตั้งต้นแต่ระดับง่าย ๆ คือ ดับกิเลสได้ชั่วคราว ปราศจาก โลกะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้จิตใจของเราไม่มีความเศร้าหมอง ไม่มี กิเลสรบกวน จนกระทั่งขั้นสุดท้ายเป็นสมุทฺตเจตปหาน ก็คือละ กิเลสได้โดยสมบูรณ์ เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ที่มีจิตใจเบิกบานผ่องใสตลอดเวลา ปราศจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ เรียกว่า บรรลุ ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง

อันนี้ก็ได้แก่ ความในบาทที่สองของพระคาถาที่ ๑ คือเมื่อ ดำเนินตามมรรคาของพระพุทธศาสนา ก็จะมีบรรลุถึงเป้าหมายนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสให้เห็นแล้วว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร จากนั้นก็ตรัสต่อไปถึงลักษณะอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา คือเรื่องนักบวช

นักบวช ตามความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร นักบวชเป็นที่ปรากฏชัดเจนของศาสนา เวลาคนมองศาสนา เขาก็จะมองที่นักบวชก่อน มองนักบวชแล้วก็มองไปที่วัด แต่ถ้าวัดไม่มีพระ ก็ไม่มีความหมาย พระหรือนักบวชนี้แหละเป็นหลักสำคัญของศาสนา เป็นลักษณะที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงลักษณะของพระพุทธศาสนาโยงเข้ามาในตอนนี้นี่ว่า บุคคลที่เรียกว่านักบวชมีลักษณะอย่างไร ความในคาถานี้บอกว่า

น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรฺรูปฆาติ สมฺโณ โหติ ปรี วิหฺเลสฺนฺโต

คนที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต คนที่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ

แสดงว่าลักษณะของนักบวช หรือบรรพชิต หรือผู้ที่เป็
 สมณะก็คือ ผู้ที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ปราศจากการทำร้ายผู้อื่น เป็นผู้
 สงบระงับ สมณะ ก็แปลว่าผู้สงบจากกิเลส หรือสงบจากการเบียด
 เบียน บรรพชิต ก็แปลว่าผู้เว้นจากบาป เว้นจากการเบียดเบียน
 เหมือนกัน อันนี้ก็เป็นลักษณะของบรรพชิตหรือสมณะ หรือนัก
 บวชตามความหมายในพระพุทศาสนา ซึ่งแต่ก่อนนั้นอาจจะไม่
 เข้าใจอย่างนี้

ลักษณะของนักบวชอย่างเช่นในพุทธกาล คนจำนวนไม่
 น้อยก็จะมองไปที่การบำเพ็ญตบะ โดยเข้าใจว่าถ้าเป็นนักบวช
 หรือเป็นสมณะแล้วต้องบำเพ็ญตบะทรมานร่างกายของตนให้
 ลำบาก เป็นต้น หรืออาจมีความหมายว่าจะต้องไปบำเพ็ญพรตอยู่
 ในป่า ไปเป็นฤษีชีไพร กินผักผลไม้ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน

อย่างลัทธิฤษีชีไพรที่มีมาก่อนพุทธกาล มีในชาติกมาก
 มายหลายเรื่อง ฤษีเยอะเยอะไปหมด พระพุทธเจ้าไม่ถือนักบวช
 เหล่านั้นเป็นสมณะ หรือบรรพชิตที่แท้จริง ถ้าหากไม่เข้าหลักที่
 กล่าวมา คือไม่เว้นจากการเบียดเบียน ไม่มีความประพฤติสงบ
 ปราศจากการทำร้ายผู้อื่น แม้แต่มีคู่แข่งฤทธิ์กับเทวดา หรือสาป
 แข่งคนโน้นคนนี้ หรือว่าคนไม่น้อยก็อาจจะมองเพียงที่เครื่องแต่ง
 กาย คือลักษณะภายนอก ฝ้านุ่งห่ม เช่น การนุ่งหนังเสือ การนุ่ง
 มวยผมเป็นชฎา อย่างพวกนักบวชชฎิล เป็นต้น

คนจำนวนมากจะติดอยู่ที่ลักษณะภายนอก ที่เครื่องนุ่งห่ม
 และอาการกิริยาที่ประพฤติวัตรหรือบำเพ็ญพรตต่างๆ ว่าเป็นนัก

บวช พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกว่า อันนั้นไม่ใช่ความหมายของ
สมณะหรือบรรพชิตที่แท้จริง

สรุปว่า พระพุทธเจ้าแสดงลักษณะบรรพชิต หรือนักบวช
ในพระพุทธศาสนาด้วยความในบาทที่ ๓ และ ๔ ของคาถาที่ ๑ นี้
เป็นอันว่าจบความในคาถาที่ ๑ ของโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งแสดง
ลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนา เมื่อไปสั่งสอน
เขา ก็สามารถแยกลักษณะของพระพุทธศาสนาให้เห็นว่าแตกต่าง
จากศาสนาอื่นอย่างไร ประชาชนที่มารับฟังก็แยกได้ว่า หลักคำสอน
ที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนานั้นต่างไปจากที่คนเชื่อถือกันโดยทั่ว
ไปในศาสนาอื่นอย่างไร อันนี้เป็นความในคาถาที่ ๑ ของโอวาท-
ปาฏิโมกข์

ต่อไปนี้จะแสดงความในคาถาที่ ๒

คาถาที่ ๒ นี้รู้จักกันมาก มีความดังนี้

บาทที่ ๑ สพฺพปาปสฺส อภินิ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
หรือการไม่ทำบาปทั้งปวง

บาทที่ ๒ กุสลสฺสุปฺสมุปฺทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้
ถึงพร้อม

บาทที่ ๓ สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้ผ่องใส
บริสุทธิ์

บาทที่ ๔ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ นี่คือคำสอนของพระพุทธะ
ทั้งหลาย

อย่างที่อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า คาถาที่ ๒ นี้
ชาวพุทธทั่วไปรู้จักกันมาก เราเอามาพูดกันมากจนกระทั่งบอกว่า

นี้แหละคือ หัวใจพระพุทธศาสนา คล้ายๆ ว่าคาถานี้คาถาเดียว แทน ๓ คาถาของโอวาทปาฏิโมกข์ทั้งหมดทีเดียว คือ การละชั่ว การทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใส

ทำไมจึงรู้จักคาถานี้มาก ก็เพราะคาถานี้ใช้เป็นหลักปฏิบัติของคนทั่วไป

คาถาที่ ๑ นั้น แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่เห็นชัดถึงหลักปฏิบัติทั่วไป

พอถึงคาถาที่ ๒ พระพุทธเจ้าก็แสดงหลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สรุปโดยย่อลงในข้อความเพียง ๓ ข้อเท่านั้น คือไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้ผ่องใส สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไปสามารถยึดถือเป็นหลักปฏิบัติได้ คือเป็นตัวหลักปฏิบัติที่พระสงฆ์จะนำไปสอนประชาชนให้ยึดถือบำเพ็ญตาม

ท่านลงท้ายว่า เอตํ พุทธาน สาสนํ นี่คือการสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ขอให้สังเกตด้วย ท่านบอกว่าเป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ไม่ใช่เฉพาะพระพุทธเจ้าองค์นี้เท่านั้น พระพุทธเจ้าทุกองค์ก็จะสอนเป็นอย่างเดียวกัน เหมือนกันหมดว่า ให้เว้นจากความชั่ว คือไม่ทำชั่ว ให้ทำความดี แล้วก็ทำจิตใจให้ผ่องใส

พระอรรถกถาจารย์ขยายความบอกว่า ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้ผ่องใส นี่ก็คือหลักที่เราเรียกว่า ไตรสิกขา หรือ ศีล สมานีปัญญา นั่นเอง

พระพุทธโฆสาจารย์แสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ตอนเริ่มต้นทีเดียว บอกว่า หลักที่ว่าไม่ทำชั่ว ก็คือศีลนั่นเอง การทำดีให้ถึงพร้อม หรือบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ได้แก่ หลักอภิจิตตสิกขา หรือ

หลักสมาธิ หลักการทำใจให้ผ่องใส ก็คือ อธิปัญญาศึกษา หรือ ปัญญานั้นเอง

รวมความว่า โอวาทปาฏิโมกข์ คาถาที่ ๒ ได้แก่ หลักไตรสิกขา หรือศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่อาตมภาพกล่าวมาโดยย่อนี้

ผ่านคาถาที่ ๒ สู่ คาถาที่ ๓ อาตมภาพจะแปลให้ฟังเสียก่อน แล้วจึงจะอธิบายให้เข้าใจโดยย่อ ท่านบอกว่า

อนุปวาโท การไม่กล่าวร้าย หนึ่ง

อนุปมาโต การไม่ทำร้าย หนึ่ง

ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ หนึ่ง ให้สังเกตคำว่า ปาฏิโมกข์มาอีกแล้ว

มตฺตณฺณดา จ ภตฺตสฺสมี ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร หนึ่ง

ปนฺตณฺจ สยนาสนํ ที่นั่งที่นอนอันสงัด หรือการนอนนิ่งในที่สงัด หนึ่ง

อธิจิตฺเต จ อาโยโค การประกอบความเพียรในอธิจิต หรือการฝึกฝนพัฒนาจิตของตน อย่างหนึ่ง

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย

นี้เป็นข้อความในตอนที่ ๓ ของโอวาทปาฏิโมกข์ มีคาถาถึง คือคาถากับอีกครึ่งคาถา

ท่านกล่าวว่าข้อความตอนที่ ๓ ของโอวาทปาฏิโมกข์นี้เป็นหลักของนักเผยแผ่พระศาสนา คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่พระ

ศาสนานั้น พึงดำรงตนอยู่ในหลักปฏิบัติที่กล่าวไว้ในความตอนนี้อย่างกับ ๒ ตอนแรก

ตอนที่ ๑ แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาให้เห็นต่างจากลักษณะความเชื่อในศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล

ตอนที่ ๒ แสดงหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาโดยย่อ

แล้วตอนที่ ๓ แสดงปฏิปทาของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือผู้ที่ทำหน้าที่นำเอาพระพุทธศาสนาที่กล่าวแล้วในตอน ๑ และที่ ๒ นั้นไปสั่งสอนผู้อื่นต่อไป

ผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้น ควรจะปฏิบัติตามปฏิปทา

หนึ่ง คือ ไม่กล่าวร้าย ข้อนี้เข้ากับลักษณะของบวรพจิต หรือสมณะในพระพุทธศาสนา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่กล่าวร้าย มุ่งแสดงแต่คำสอน แต่หลักความจริง ไม่พูดกล่าวร้ายติเตียนผู้อื่น ไม่กล่าวร้ายป้ายสีศาสนาอื่นๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงบำเพ็ญเป็นตัวอย่างในพุทธปฏิปทา

มีพุทธจริยาหลายตอนซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระพุทธลักษณะที่ว่าทรงแสดงแต่หลักธรรม ไม่กล่าวร้ายป้ายสีใคร เห็นง่าย ๆ อย่างในตอนพระพุทธเจ้าเสด็จประทับใต้ต้นสาละคู่ ที่สาละวันทยาน หรือป่าไม้สาละ ในวันที่จะปรินิพพานนั้น มีสุภททปริพาชกเข้ามาทูลถามปัญหา

สุภททปริพาชกทูลถามพระพุทธเจ้าในทำนองว่ามีศาสนาต่างๆ สอนกันมากมาย แต่ละศาสนาก็นับว่าศาสนาของตัวเองเป็น

ศาสนาที่แท้จริง มีคำสอนที่ถูกต้อง ศาสนาอื่นสอนผิดทั้งหมด สมณะหรือพระอรหันต์มีแต่ในศาสนาของตน ศาสนาอื่นไม่มี อรหันต์อะไร ดังนี้ เป็นต้น แล้วเขาก็ถามพระพุทธเจ้าว่าควรจะเชื่ออย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ต้องไปวิพากษ์วิจารณ์ เราจะไม่พูด ละว่าศาสนาไหนเขาเป็นอย่างไร เขาสอนถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เราจะแสดงธรรม กล่าวแต่หลักการเท่านั้น แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัส หลักที่ว่า มรรคามีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติอัน เป็นทางสายกลาง มีปัญญาอันเห็นชอบ เป็นต้น มีในคำสอนใด ก็มี สมณะมีพระอรหันต์ในคำสอนนั้น เอาแต่หลักอย่างนี้ ไม่ต้องไปว่าร้ายใคร ไม่ต้องไปกล่าวติเตียนยกตนเองข่มผู้อื่น นี้ก็ตัวอย่างหนึ่ง

หรืออย่างใน *กาลามสูตร* ซึ่งเป็นสูตรที่มีชื่อเสียงมาก ตอน นั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเกสปุตตนิคม อันเป็นที่อยู่ของพวกชน เผ่ากาลามะ ชาวกาลามะก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วก็ทูลถามว่า ที่ เกสปุตตนิคม หรืออำเภอ หรือเมืองเล็กๆ ที่ชื่อเกสปุตตะนี้ มีเจ้า ลัทธิต่างๆ เดินทางผ่านมาเรื่อยๆ เจ้าลัทธิต่างๆ เมื่อมาถึง ต่างก็จะ สั่งสอนยกย่องลัทธิของตนเท่านั้นว่ามีคำสอนที่ถูกต้อง ลัทธิอื่นๆ สอนผิดทั้งสิ้น แล้วนี่พระสมณโคดมมาจะว่าอย่างไร ก็คงจะถือว่า ลัทธิของตัวเองถูกต้อง ลัทธิอื่นผิดหมดอีกละซิ อะไรทำนองนี้

พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกว่า “ท่านทั้งหลาย ไม่ต้องพูดถึงว่า ลัทธิไหนถูกไม่ถูกหรือออก เอาละ เราจะให้หลัก”

แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงหลักว่า นี่แน่ะ ชาวกาลามะทั้งหลาย จงอย่าเชื่อโดยเพียงแต่ได้ฟังตามๆ กันมา ตามเสียงเล่า

ลือ... เป็นต้น รวมความว่า อย่าให้เชื่อง่ายๆ อย่าปลงใจเชื่อด้วยเหตุนี้ๆ ทั้งหมด ๑๐ ประการ เราเรียกว่าหลักกาลามสูตร ๑๐ ประการ ถือเป็นหลักแห่งศรัทธา

แม้แต่คำสอนของพระองค์เอง พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงจำกัด หรือสอนยกตัวว่าของเรานี้แน่จึงจะถูกต้อง คำสอนอย่างอื่นผิด จงเชื่ออย่างที่ฉันบอก พระพุทธองค์ไม่ตรัสเลย พระองค์บอกว่าไม่ต้องเชื่อแม้แต่คำสอนของเรา ให้ท่านพิจารณาใช้ปัญญา ไม่ต้องถือว่า นี่ฉันเป็นศาสดามาพูด แล้วท่านจะต้องเชื่อ ให้พิจารณาวินิจฉัยด้วยปัญญาของตนเองว่า สิ่งใดเป็นอกุศลประพหุติแล้วมีโทษ สิ่งใดเป็นกุศลประพหุติแล้วเป็นคุณเป็นประโยชน์

หลักกาลามสูตรนี้ถือเป็นหลักแห่งศรัทธา และแสดงลักษณะของพุทธศาสนาอีกเหมือนกัน พวกที่ได้ศึกษาในทางเหตุผล คนสมัยใหม่อย่างพวกฝรั่งที่มาเลื่อมใสพุทธศาสนา ก็มาเลื่อมใสด้วยกาลามสูตรนี้เป็นจำนวนมาก กาลามสูตรเลยมีชื่อเสียงในประเทศตะวันตก ทั้งๆ ที่ในประเทศไทยเราสมัยก่อนไม่ค่อยมีใครพูดถึงกัน หรือไม่รู้จักด้วยซ้ำ

ยังมีตัวอย่างอื่นอีก เช่น มีนักบวช หรือพวกพราหมณ์มาทูลถามพระพุทธเจ้าให้ตัดสินว่าพวกศาสดาทั้ง ๖ มี ปุรณกัสสปะ มักขลิโคศล อชิตเกสกัมพล ปกุธกัจจายนะ ภัณฺฑชยเวล์ฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร ต่างก็สอนกันไปต่างๆ คนไหนสอนผิด คนไหนสอนถูก ให้พระพุทธเจ้าวินิจฉัย

พระพุทธองค์ก็บอกว่า อย่าไปพูดถึงว่าคนไหนสอนผิด คนไหนสอนถูก เราจะแสดงธรรมะ แสดงหลักการให้ฟัง ให้ท่าน

พิจารณาเองว่าอันนี้เป็นหลักความจริงใหม่ ถ้าเห็นว่าเป็นความจริง ก็พิจารณาเอาเองว่าใครสอนผิดสอนถูก พระพุทธเจ้าจะตรัสแบบนี้

พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นตัวอย่างในการที่ไม่กล่าวร้ายใคร พระองค์แสดงแต่หลักความจริง เป็นอันว่า ผู้ที่เผยแพร่คำสอนหรือหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ควรจะยึดหลักดังนี้

ข้อที่ ๑ *อนุปวาโท* คือ ไม่กล่าวร้าย ไม่ให้ร้ายใคร

ข้อที่ ๒ *อนุปมาโต* คือไม่ทำร้าย เมื่อเป็นนักบวชเป็นบรรพชิตก็ไม่ทำร้ายอยู่แล้ว ในการเผยแพร่ไม่ควรทำร้ายเบียดเบียนใครๆ

ข้อที่ ๓ *ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร* แปลว่า สำรวมในปาฏิโมกข์ สำรวม แปลว่าระมัดระวัง คือสำรวมระวังกวดขันตนเองประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องในปาฏิโมกข์นั้นๆ อย่างที่อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วว่ามี ๒ อย่าง ผู้ที่จะสั่งสอนเขา ก็ต้องถือว่าเป็นผู้นำในศาสนา เมื่อเป็นผู้นำผู้อื่นแล้ว ก็ควรจะรักษาหลักการให้ถูกต้อง จึงมีหน้าที่ตามหลักคำสอนข้อนี้ว่า จะต้องระวังตนกวดขันตนเอง ควบคุมตนเองให้อยู่ในหลักการโดยเคร่งครัด ทั้งในส่วนที่เป็นหลักคำสอนที่เป็นประธาน ทั้งระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานด้วย ก็เลยมีคำสอนข้อนี้ที่ว่าให้สำรวมในปาฏิโมกข์

ต่อไปข้อที่ ๔ *มตฺตญฺญตฺวา จ ภตฺตสฺมึ* แปลว่า เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคภัตตาหาร นี้ก็มองได้หลายอย่าง ความรู้จักประมาณในภัตตาหารนั้น เป็นคุณธรรมข้อสำคัญยิ่งสำหรับบรรพชิต หรือนักบวช สัมพันธ์กับการทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย เพราะ

ว่าพระสงฆ์ หรือนักบวช เป็นผู้มีความซื่อสัตย์หรือการเลี้ยงชีพเนื่องด้วยผู้อื่น หมายความว่าไม่ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ ทานที่ญาติโยม ทายกทายิกาถวาย

ญาติโยมนั้นเขาทำมาหาเลี้ยงชีพ กว่าจะได้เงินได้ปัจจัย ๔ มา บางทีลำบากยากเย็นมาก แล้วเขาต้องเอาปัจจัย ๔ นั้นมาจัดแบ่งถวายให้แก่ภิกษุ ให้แก่พระสงฆ์อีก

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ก็ไม่ควรจะจุกจิกจู้จี้ หรือปรนเปรอเอาใจตนเองในเรื่องปัจจัย ๔ โดยเฉพาะเรื่องอาหาร ควรทำตัวให้ชาวบ้านเขาเลี้ยงง่าย เมื่อตัวเองมีความรู้จักประมาณในอาหารแล้ว จิตใจก็จะได้ปลอดโปร่ง ไม่ต้องมัวห่วงกังวลในเรื่องอาหาร และก็จะสามารถทำหน้าที่ของตนได้บริบูรณ์ด้วย จะไปไหนก็ได้ง่าย ถ้ามัวห่วงแต่ความสุขสบายทางร่างกาย มัวแต่ห่วงเรื่องอาหารแล้ว ก็คงไปไหนได้ยาก จะทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ท่านก็ให้มีหลักในการรู้จักประมาณในอาหาร เมื่อรู้จักประมาณในภัตตาหารแล้ว ก็เกื้อกูลแก่การบำเพ็ญธรรมข้ออื่นๆ ทั้งหมด มีความสันโดษ มีการบำเพ็ญเพียร เป็นต้น ก็จะทำให้สะดวกทุกอย่างทุกประการ อันนี้ก็กล่าวโดยย่อ

ต่อไปก็ ปนฺตยฺยุจ สยนาสนํ มีที่นั้งที่นอนอันสงัด หมายความว่า นักบวชหรือสมณะนักเผยแผ่พระศาสนา นี้ จะต้องรู้จักยินดีในที่สงัดด้วย ไม่ใช่ยินดีในการคลุกคลี ลักษณะที่ตรงข้ามกับการยินดีในที่สงัดก็คือ การชอบคลุกคลี การชอบคลุกคลีกับหมู่คณะนั้นทำให้ไม่มีเวลาบำเพ็ญเพียร ทำให้จิตใจฟุ้งซ่านวุ่นวายได้ง่าย

นักบวชที่จะทำหน้าที่ได้ดีนั้น ไม่ว่าจะเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ตน เพื่อความก้าวหน้าในธรรมก็ดี หรือจะขบคิดธรรมะ เพื่อที่จะนำไปสั่งสอนผู้อื่นก็ดี จะต้องรู้จักใฝ่หาความสงบ จึงจะบำเพ็ญหน้าที่ได้ผลดี ก้าวหน้าเจริญงอกงามในธรรม

ต่อไปข้อสุดท้าย อริจิตฺเต จ อาโยโค เมื่อยินดีในที่สงบแล้ว ก็บำเพ็ญเพียรประกอบในอริจิต คือการฝึกฝนพัฒนาจิตใจตนเอง ซึ่งเป็นหลักสำคัญของพระภิกษุ

สมณะนั้น หลักสำคัญอยู่ที่การฝึกจิต สำหรับชาวบ้านอาจจะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางกายมาก เช่น วุ่นวายในการประกอบอาชีพ มีภาระในเรื่องสังคม ในเรื่องครอบครัว เป็นต้น แต่พระภิกษุสงฆ์นั้นได้สละเว้นวางจากสิ่งเหล่านั้นมาแล้ว เมื่อสละมาแล้ว ก็มุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรทางด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจของตนเองเพื่อให้ก้าวหน้าในธรรม

เมื่อบำเพ็ญเพียรในทางอริจิต พัฒนาจิตของตนดีแล้ว ก็จะเป็นบาทฐานให้มีความเจริญทางปัญญา ได้เจริญสมณะและวิปัสสนาแล้ว ก็จะเข้าถึงจุดหมายที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในคาถาที่ ๑ ที่บอกว่า “นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นธรรมสูงสุด หรือบรมธรรม”

นอกจากบรรลุจุดหมายที่เป็นประโยชน์ตนสูงสุดแล้ว ก็ทำหน้าที่ต่อผู้อื่นได้ดีด้วย

นอกจากนี้ก็เป็นตัวอย่างให้เขาเห็นว่า การบำเพ็ญเพียรในทางจิตใจ ทำจิตใจของตนเองให้ดี พัฒนาจิตใจนั้นมีคุณประโยชน์อย่างไร ถ้าพระสงฆ์ไม่เป็นตัวอย่างในอริจิต ยังกองวุ่นวายทางโลก

มากมายแล้ว ชาวบ้านจะเห็นดีได้อย่างไรว่าการพัฒนาจิตใจนั้นมีประโยชน์ จึงต้องทำให้เขาเห็นเป็นตัวอย่างด้วย

ตกลงว่า นี่เป็นปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติ เป็นทางดำเนิน สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา เป็นผู้นำของประชาชนในการเดินทางเข้าสู่ธรรมะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป

ที่กล่าวมานี้ก็เป็นคำอธิบายโดยทั่วไปและเบื้องต้นเกี่ยวกับโอวาทปาฏิโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในวันจาตุรงคสันนิบาต หรือวันโอวาทปาฏิโมกข์ อาตมภาพได้แสดงสาระสำคัญมาพอสมควรแก่เวลา

ในวันมาฆบูชา เมื่อ ๒๕๒๗ ปีมาแล้ว พระพุทธเจ้าได้แสดงคำสอนอันนี้ และวันนี้เราทั้งหลายก็มาบรรจบวันมาฆบูชาอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ เป็นสาวก เป็นผู้ดำเนินตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้า รวมทั้งพระอรหันต์ทั้งหลายที่มาประชุมในมหาสันนิบาตครั้งนั้น พวกเราก็ควรพิจารณาใส่ใจในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงแสดงไว้

นอกจากทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ให้รู้ว่าเป็นวันสำคัญที่ตนนับถืออยู่นั้นมีความหมายอย่างไร มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้างแล้ว ก็จะได้นำคำสอนมายึดถือปฏิบัติ นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตนเอง ตลอดจนบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นให้เกิดความสุข ความเจริญ และความสงบโดยทั่วไปในสังคม

เมื่อทำได้แบบนี้ ก็จะเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าโดยการปฏิบัติที่เรียกปฏิบัติบูชา ถ้าทำทั้ง ๒ อย่าง คือมีทั้ง อามิสบูชา การ

บูชาด้วยอามิส และ **ปฏิบัติบูชา** การบูชาด้วยการปฏิบัติ ก็จะเป็น การบูชาที่ยอดเยี่ยมสมบูรณ์

สำหรับคฤหัสถ์นั้นเริ่มด้วยอามิสบูชาเป็นพื้นฐาน แล้วก็นำ เข้าสู่ปฏิบัติบูชา สำหรับพระสงฆ์นั้นก็เน้นที่ปฏิบัติบูชา นำหน้า ประชาชนให้ก้าวหน้าในปฏิบัติบูชายิ่งๆ ขึ้นไป

เราทั้งหลาย เมื่อถึงวันมาฆบูชาแล้ว ก็ขอเชิญชวนให้ทำ จิตใจให้ผ่องใส นำเอาโอวาทปาฏิโมกข์นั้นมาปฏิบัติ

อย่างน้อยเราก็ทำได้ในหลักปฏิบัติทั่วไปที่อยู่ในคาถาที่ ๒ คือ **สพฺพปาปสฺส อภรณํ** การไม่ทำความชั่วทั้งปวง **กุสลสฺสุปสมฺปทา** การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม **สจิตฺตปริโยทปนํ** การทำจิตใจ ของตนให้ผ่องใส ทำได้ทั้งในเฉพาะเวลานี้ซึ่งเป็นปัจจุบัน และก็ทำ ได้ในระยะยาวต่อไป

ที่ว่าทำได้เฉพาะในเวลาบัดนี้ ก็คือ หนึ่ง เราไม่ทำความชั่ว ทั้งปวง ขณะนี้เรานั่งกันอยู่ในที่นี้ เราเว้นจากความชั่ว ไม่ทำความ ชั่วอะไรเลย ก็ดำเนินในข้อที่ ๑ ได้อย่างน้อยก็บางส่วน

ข้อที่ ๒ **กุสลสฺสุปสมฺปทา** บำเพ็ญความดี หรือทำความดี ให้ถึงพร้อม ขณะนี้เราก็มาระเบิดศรัทธา เจริญฉันทะในธรรม มาฟัง ธรรม ประกอบในบุญกิริยาวัตถุ ญาติโยมทั้งหลายก็ได้ประกอบบุญ ในการนี้อยู่ตลอดเวลาในการเดินทางนี้ ที่ได้มานมัสการสังเวชนีย-สถาน ก็ตั้งใจเป็นกุศลในเบื้องต้นอยู่แล้ว นี่ก็คือการประกอบกุศล เริ่มตั้งแต่กุศลเจตนา

นอกจากนั้น ญาติโยมยังได้อุปถัมภ์ให้พระสงฆ์ได้มา นมัสการด้วย และในการเดินทางก็ได้บำเพ็ญทานเรื่อยมา ทั้งทาน

ที่เป็นส่วนบุญภาคให้เกิดการเดินทาง โดยอุปัถม์ภักทุนรอนให้พระองค์สามารถเดินทางได้ และเมื่อขณะเดินทางก็ได้ถวายภัตตาหาร อุปัถม์ภักทุนรอนให้กำลังในการเดินทางอยู่ตลอดเวลา เป็นการบำเพ็ญบุญกุศลที่เป็นส่วนบุญส่วนกุศล ทำความดีอยู่เรื่อยไป ทั้งที่แสดงออกทางกาย ช่วยเหลือขวนขวาย ทางวาจา พุดดี และทางจิตใจที่บำเพ็ญศรัทธา เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวแล้ว

ประการที่ ๓ ก็ทำจิตใจของเราให้บริสุทธิ์ผ่องใสตามหลัก สจิตฺตปริโยทปนํ เมื่อจิตใจของเรามีศรัทธาแล้ว จิตใจนั้นก็ผ่องใส เบิกบาน ยิ่งถ้ามีความรำลึก คือมีอนุสติในพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ จิตใจก็สดชื่นร่าเริงบันเทิงในธรรม จัดเป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระคาถาที่ ๒

ที่ได้กล่าวมานี้ เป็นคำเชิญชวนให้เราทั้งหลายกระทำการบูชาในวันมาฆบูชา เพื่อให้สมกับที่วันนี้เป็นวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แม้เราจะไม่ได้มีการทำพิธีดังที่นิยมทำกันมาตามประเพณี แต่ด้วยวิธีปฏิบัติบูชานี้ ย่อมถือว่าเป็นการเฉลิมฉลองวันมาฆบูชาที่ไม่ยิ่งหย่อนว่าการกระทำอื่นใดทั้งสิ้น

แท้จริง อาจจะเป็นการบูชาที่เป็นการพิเศษด้วยซ้ำ เพราะว่าการที่ได้มานัสการสังเวชนียสถานแล้วนี้ จึงทำให้จิตใจของเรามีศรัทธาเพิ่มพูนยิ่งขึ้น มีฉันทะในธรรมยิ่งขึ้น ญาติโยมอาจจะปีติ มีความปลาบปลื้มใจ อันนี้แหละเป็นการบูชาที่มีความสำคัญมาก มีอานิสงส์อย่างพิเศษ ซึ่งเป็นข้อที่น่าอนุโมทนา

อาตมภาพเห็นว่า ถ้ามีเวลาก็น่าจะกล่าวความสืบเนื่องต่อไปเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนาด้วยให้มากขึ้นไป

อีก เพื่อโยมจะได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับพระพุทธานุศาสนากลมกับการที่เราได้เดินทางมาประเทศอินเดีย

คือว่า นอกจากเราจะเข้าใจธรรมะ มีศรัทธาในการบำเพ็ญธรรมะ ประพฤติปฏิบัติธรรมะแล้ว เราก็ควรเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาของพระพุทธานุศาสนาด้วย เพราะความเข้าใจเช่นนั้นจะทำให้เรามองเห็นภาพของพระพุทธานุศาสนาชัดยิ่งขึ้น และการมองเห็นภาพ เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ชัด ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องยิ่งขึ้นด้วย เช่น เราจะมีทัศนคติที่ถูกต้อง มีหลักในการวินิจฉัยว่าอะไรถูกต้องอะไรผิดมากยิ่งขึ้น

แล้วความเข้าใจธรรมะที่สัมพันธ์กับความเข้าใจในสภาพแวดล้อมนี้ จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินแนวแน่ถูกต้องในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งขึ้นไป

อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วในแง่ของหลักธรรมคำสอน ในโอกาสหน้าก็จะโยงกลับมาสู่เหตุการณ์ในทางพระพุทธานุศาสนาต่อไป ตอนนี้อาจจะขอหยุดพักก่อน เพราะอาจจะต้องดูว่าเวลาล่วงเลยไปเท่าใด สมควรจะให้พระสงฆ์ได้ฉันภัตตาหาร แล้วหลังจากนั้นจะได้พิจารณากันใหม่ เจริญพร

บทเรียนจากอดีต

ขอเจริญพร โยมคณะบุญจาริกทุกท่าน

อาตมภาพขอเรียกชื่อไปพลางๆ ว่า คณะบุญจาริก โดยทั่วไปนิยมเรียกกันว่า ผู้เดินทางแสวงบุญ แต่มาเนื่อกฎที่เรียกว่าผู้เดินทางแสวงบุญนี้ ความหมายจะแคบไปหน่อย

คำว่า “บุญจาริก” นี้ มีความหมายกว้าง แปลว่า การจาริกที่เป็นบุญ หรือการจาริกเพื่อบุญได้ทั้งนั้น เพราะว่าผู้เดินทางนั้น มีความเป็นบุญตั้งแต่ก่อนการเดินทางแล้ว คือตั้งใจเป็นบุญ เป็นกุศลไปแล้วว่าจะไปนมัสการสถานที่สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแล้วเมื่อไป ก็ไปยังสถานที่ที่เป็นบุญ สถานที่ที่ดั่งาม ไปถึงแล้วก็ไปทำบุญ ทำบุญเสร็จแล้วเดินทางกลับมา ระลึกขึ้นจากจิตใจที่ผ่องใส มีความสุข มีความปีติปลาบปลื้มเอิบอิ่มใจ เป็นบุญอีก

ถ้าได้อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นการจาริกบุญ เป็นบุญตลอดตั้งแต่ต้น จนกระทั่งแม้ภายหลังจบการเดินทางแล้ว ก็ได้บุญเรื่อยไปนึกขึ้นมาเมื่อไร ก็เป็นบุญเป็นกุศลเมื่อนั้น

แม้โยมที่ไม่ได้เดินทางไปด้วย วันนี้มาร่วมฟังร่วมชมหลายท่าน ก็ทำบุญด้วยกัน เพราะว่า แม้ไม่ได้ไปด้วยตนเอง ก็ร่วมอนุโมทนากับโยมที่ได้ไปทำบุญ นอกจากนั้นก็ยังได้ช่วยสนับสนุนในด้านทุนอุปถัมภ์ เป็นต้น ขอยกตัวอย่างเช่น โยมเล็ก เจ้าของ

บ้านนี้ ก็ได้อุปถัมภ์ทุนช่วยเหลือในด้านการเดินทางเป็นอันมาก โยมสร้อยนั่งอยู่ในที่นี้ ไม่ได้ไป แต่ก็ได้ถวายทุนช่วยเหลืออุปถัมภ์ไป อย่างนี้เป็นต้น ก็ถือว่าได้บุญเหมือนกัน

และวันนี้ เมื่อมาชมการเดินทางที่เป็นบุญเป็นกุศล ถ้าทำจิตใจด้วยดี มีความปีติอิมเอิบใจ มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน ก็ได้บุญเพิ่มเติมอีก

ที่นี่ เพื่อให้การชมและการฟังสไลด์ต่อไปนี้ชัดเจน อาตมภาพก็อยากจะทบทวนการเดินทางนิดหน่อย อาตมภาพได้แจกแผนที่ไป เข้าใจว่าโยมมีอยู่แล้ว เอามาดูสักนิดเป็นการทบทวน ถ้าได้ดูแล้ว เวลาฟังก็ตาม เวลาชมสไลด์ก็ตาม เมื่อพูดถึงขึ้นมา ก็จะมองเห็นภาพชัดเจนขึ้นด้วย

ขอทบทวนเส้นทางตามแผนที่นี้ อาตมภาพขีดไว้ **เส้นสีแดง** เป็นเส้นทางรถยนต์ **เส้นสีน้ำเงิน** เป็นทางเครื่องบิน

ทวนสรุปการเดินทาง

เริ่มแรก คณะเดินทางโดยเครื่องบิน บริษัทการบินไทย ไปลงที่เมือง **กัลกัตตา** อยู่ทางขวามือสุดนั้น เป็นจุดเริ่มต้น เมื่อวันที ๒๓ กุมภาพันธ์ ตอนแรกแวะที่วัดเบงกอลก่อน เป็นวัดของพระชาวเบงกอล แต่ว่าอยู่ในอินเดีย ไม่ได้ค้างคืน ไปขึ้นรถไฟเดินทางต่อไปในวันนั้นเอง สู่มืองคยา แล้วก็ขึ้นรถยนต์ต่อไปพักที่ วัดไทยพุทธคยา ชมสถานที่ตรัสรู้ ค้างคืนที่วัดไทยพุทธคยาในคืนวันที่ ๒๔ อีกหนึ่งคืน

แล้ววันที่ ๒๕ ก็เดินทางไปเมือง ราชคฤห์ เวะเยอนเวพูนัน และเขาคิชฌกูฏ เป็นต้น แล้วเดินทางต่อไปยังเมือง นาลันทา ค้างคืนที่นาลันทานั้น ๑ คืน ชมนาลันทามหาวิหาร วัดใหญ่ที่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแรกของโลก มีท่านมหายอด เป็นผู้นำชม ต่อจากนั้นก็เดินทางกลับมาที่วัดไทยพุทธคยาอีกครั้ง นอนค้างที่วัดไทยพุทธคยาคืนวันที่ ๒๖

จากนั้น วันที่ ๒๗ หลังจากชมแม่น้ำเนรัญชราตรงวัดมหันต์ของฮินดูแล้ว ก็เดินทางต่อไปยัง เมืองพาราณสี (วารานสี) หรือเบนาเรส (Benares) ไปพักที่วัดไทยสารนาถ ซึ่งพระครูประกาศสมาธิคุณไปสร้างไว้ แต่ตอนนี้ท่านมรณภาพแล้ว มีพระภิกษุชาวอินเดียเป็นผู้รักษาการอยู่ ที่วัดนี้ได้ค้างคืนถึง ๓ คืน คือคืนวันที่ ๒๗, ๒๘ กุมภาพันธ์ และวันที่ ๑ มีนาคม

เช้าวันที่ ๒๘ ไปชมเจาชันทีสถูป และสถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ หรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ตอนบ่าย ชมพิพิธภัณฑสถานแล้วเดินชมสวนกุวางและวัดเซน ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน

รุ่งขึ้นวันที่ ๑ มีนาคม เข้าไปลองแม่น้ำคงคา ตรงท่าที่คนมาล้างบาปและเผาศพกันมาก ตอนสายไปวะเยียมวัดทิเบต กลับมาฉันเพลที่วัด ตอนบ่ายไปเฝ้ามหาราชาแห่งเมืองพาราณสีที่รามานคร และไปที่มหาวิทยาลัยพาราณสี (Banaras Hindu University) พบกับพระภิกษุนักศึกษาชาวไทยแล้ว ก็ไปเยี่ยมโพรเฟสเซอร์รามัน อาจารย์คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยด้วย

วันรุ่งขึ้น เดินทางไปยังเมืองกาเซีย หรือที่เราเรียกตาม ศัพท์พุทธศาสนาว่า เมืองกุสินารา โดยผ่านเมืองโครักขปุระ หรือโครักขปุระ หรือโครักขบุรี ไปเมืองกุสินารา นอนค้างที่นั่น ๑ คืน คือคืนวันที่ ๒ มีนาคม ไปนมัสการสถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งมี สถูปปรินิพพาน มีวิหารพระอนุฐานไสยา คือพระพุทธปาง ปรินิพพาน วันรุ่งขึ้นก็ไปที่มกุฏพันธนเจดีย์ สถานที่ถวายพระเพลิง พระบรมศพของพระพุทธเจ้า

วันที่ ๓ มีนาคม คณะเดินทางต่อไปยัง เมืองสาวัตถี ตาม ศัพท์สันสกฤตเขาเรียก ศราวาสตี เราเรียก สาวัตถี ในแผนที่เขียน ตามแบบสันสกฤตเป็น ศราวาสตี ไปนอนค้างที่วัดไทย ของท่าน อาจารย์ประเสริฐ หรือที่ชาวไทยในอินเดียเรียกว่า ฤาษีเสริฐ ได้ไป ชมพระเชตะวันมหาวิหาร วัดสำคัญที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุดถึง ๑๙ พรรษา

ในที่ใกล้ๆ นั้น ก็จะเป็นเขตแดนระหว่างอินเดียกับเนปาล มีสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งชื่อว่า ลุมพินี อันเป็นสถานที่ประสูติ แต่ คณะไม่ได้เดินทางไป เพราะการเดินทางโดยรถยนต์เข้าไปจากเขต อินเดียลำบาก เราไม่ได้เดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งต้องไปลงที่ กทมัณฑุ แล้วไปที่ลุมพินีอีกต่อหนึ่ง เป็นอันว่าคณะตัดรายการที่ ลุมพินี คือสถานที่ประสูติไปเสีย

ต่อจากสาวัตถี ก็เดินทางไปค้างที่เมืองลักเนา คราวนี้มา ข้างล่าง เมืองลักเนาเป็นเมืองผ่านไปพักแรมเท่านั้นเอง เป็นคืน วันที่ ๔ มีนาคม ค้าง ๑ คืน แล้วเดินทางต่อไป ผ่านเมืองกานปุระที่อยู่ข้างล่าง แล้วขึ้นเลยผ่านไปเฉยๆ ไปยังเมืองอัครา ชมป่าเมือง

อัครา (Agra Fort) วันรุ่งขึ้น จึงไปชมทัชมาฮาล ซึ่งอยู่ที่เมืองอัครา
นี่นี้เป็นวันที่ ๕ มีนาคม

ต่อจากนั้น วันรุ่งขึ้นก็เดินทางไป เมืองชัยปุระ ซึ่งอยู่ทาง
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปชมปราสาทแอมเบอร์ แต่เขาปิด เพราะ
ตอนนั้นเป็นเทศกาลโฮลีที่ชาวอินเดียมักเล่นสนุกสนาน ซึ่งไม่
เหมาะสำหรับผู้เดินทาง ได้ค้างแรมที่นั่น ๑ คืน คงเป็นคืนวันที่ ๖
มีนาคม ต่อจากนั้นก็เดินทางไปยังเดลี เมืองหลวงของประเทศ
อินเดีย ค้างแรมที่นั่น ๑ คืน ไปพักเฉยๆ เป็นคืนวันที่ ๗ มีนาคม

ต่อจากเมืองเดลีเป็นเส้นทางที่ขีดยกด้วยหมักสีน้ำเงิน หมาย
ความว่าเดินทางโดยเครื่องบิน เริ่มด้วยไปเมืองออร์ังคาบาดข้าง
ล่าง แต่เครื่องบินแวะที่เมืองอูทัยปุระด้วย อาตมภาพก็เลยขีดยกไว้ให้
ดูว่าเครื่องบินแวะ แต่เราไม่ได้แวะ จากเมืองออร์ังคาบาดนี้ เราได้
ไปชม ถ้ำเอลโลรา ซึ่งเป็นถ้ำจำนวนหนึ่งมีมาก คือมีทั้งถ้ำพุทธ
ศาสนา ฮินดู เช่น ชมได้เพียงบางถ้ำก็ถึงเวลาค่ำ ไปค่ำที่ถ้ำ
ไกรลาสของฮินดูพอดี

วันรุ่งขึ้นคณะสละเวลาทั้งวันให้แก่ ถ้ำอชันตา ซึ่งเป็นถ้ำ
ของฝ่ายพุทธศาสนาล้วนๆ ค้างที่ออร์ังคาบาดทั้งหมด ๒ คืน ตรง
กับวันที่ ๘ - ๙ มีนาคม

จากนั้นก็เดินทางกลับโดยเครื่องบินมาเดลี ค้างที่เดลี ๑
คืน คือคืนวันที่ ๑๐ แล้วเดินทางต่อขึ้นไปยังแคว้นแคชเมียร์ โดย
ทางเครื่องบินเช่นเดียวกัน ก็ไปลงที่เมืองศรีนคร ที่คนไทยฟังเสียง
แขกเรียกเป็นศรีนาการ์ ที่จริงก็คือ ศรีนคระ หรือศรีนคร

แวะที่ เมืองศรีนคร นี้ แล้วไปชมภูเขา ชมหิมะ โดยเดินทางด้วยรถยนต์ไปกุลมารค อยู่ทางซ้ายมือที่ขีดแดง ไปค้ำงในทะเลสาบบนเรือ รวมทั้งหมด ๒ คืน

ตอนแรกกะไว้ว่าจะค้ำงที่แคชเมียร์เพียง ๒ คืนตามหมายกำหนดการเดิม แต่เมื่อไปขึ้นเครื่องบิน ปรากฏว่าเครื่องบินเที่ยวนี้ถูกยกเลิกไป ทำให้คณะต้องไปค้ำงที่ไฮเติ้ล ริมทะเลสาบ ตามที่บริษัทการบินจัดให้เพิ่มอีก ๑ คืน รวมเป็นค้ำงที่แคชเมียร์ ๓ คืน รายการที่เดลิก็เลยถูกตัดไป ๑ วัน

แล้ววันที่ ๑๔ ก็เดินทางจากศรีนครกลับ เมืองนิวเดลี และเดินทางกลับเมืองไทยเข้าตรู่ของวันที่ ๑๕ มีนาคม

ทั้งหมดนี้ก็เป็นรายการที่ผ่านมา อาตมภาพคิดว่า จากที่ได้ดูตามแผนที่ ก็จะทำให้เห็นสถานที่ที่ไปได้ชัดเจนขึ้น เวลาทบทวนความทรงจำก็จะง่ายด้วย

อาตมภาพขอเล่าสรุปนิดหนึ่งถึงสถานที่ที่เดินทางไปนี้ อาตมภาพได้กล่าวไว้ครั้งหนึ่งว่า เราเดินทางไปในั้น ระยะเวลาช่วงต้นเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตพุทธภูมิ

เขตพุทธภูมิ ในที่นี้ หมายถึงสถานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระพุทธรเจ้าในสมัยพุทธกาล ดินแดนนี้เราเดินทางจากกัลกัตตาเข้าไปหา กัลกัตตาเองก็ยังไม่เข้า ต้องเริ่มนับตั้งแต่พุทธคยาเป็นต้นไป จนกระทั่งถึงสาวตถิ ช่วงต้นนี้อยู่ในเขตพุทธภูมิ หรือดินแดนที่มีพุทธสังเวชนียสถานและสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้าในสมัยพุทธกาล ตั้งแต่พระองค์ยังมีพระชนม์อยู่

ดินแดนที่เราเดินทางไปหลังจากนั้นทั้งหมด ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าสมัยยังมีพระชนม์อยู่โดยตรง มีบ้างแต่ว่าเราไม่ได้เกี่ยวข้องในการเดินทาง ก็ถือว่าต่อจากนั้นไปเป็นดินแดนหลังพุทธกาล เช่นอย่างถ้ำอชันตา เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๓๐๐ - ๔๐๐ หรือสามร้อย ถึงสี่ร้อยปี หลังพุทธปรินิพพาน เป็นเรื่องพระพุทธรูปศาสนาในยุคหลัง เมื่อพระสาวกได้สืบทอดพระพุทธรูปศาสนาส่งทอดกันมา

จุดสำคัญที่เราต้องการไปดู ก็คือช่วงแรก ที่นี้ในสถานที่ช่วงแรกที่เป็นดินแดนพุทธภูมิ ตั้งแต่พุทธคยาไปสาวัตถีนั้น ก็มีสถานที่ที่เรียกว่า *สังเวชนียสถาน* โดยตรง ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ที่ประสูติ ก็คือที่ลุมพินีวัน ซึ่งคณะไม่ได้ไป ที่ตรัสรู้ คือที่พุทธคยา ซึ่งคณะไปถึงเป็นแห่งแรก ที่แสดงปฐมเทศนา คือที่สารนาถ ซึ่งเป็นชื่อปัจจุบันของป่าอสิปตมฤคทายวัน และที่ปรินิพพาน คือที่กุสินารา หรือในแผนที่นี้เรียกว่า กาเซีย

ในสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง คณะได้เดินทางไป ๓ แห่ง ก็ตัดลุมพินีออกไป เหลือที่ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน

แม้ว่าจะเดินทางไปไม่ครบ ๔ แห่ง แต่ถ้ามองในแง่เกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าแท้ ๆ ก็ถือว่าครบ เพราะว่าตอนประสูตินั้นยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ พระพุทธรูปเจ้าแท้ๆ ที่อุบัติเป็นพุทธะจริงก็ต้องที่ตรัสรู้ นั่นคือที่เกิดของพระพุทธรูปเจ้า ก็ได้ไปแสดงปฐมเทศนาเริ่มทำงาน ตั้งต้นที่สารนาถ ปฏิบัติงานเรื่อยไป จนกระทั่งปรินิพพานที่กุสินารา นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระองค์พระพุทธรูปเจ้าแท้ๆ

ที่นี้ อาตมภาพเคยพูดถึงเรื่อง *รูปกาย* กับ *ธรรมกาย* ตามหลักนี้ก็อาจจะพูดแบ่งเป็นว่า ในบรรดาสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง

นั่น ลุมพินี เป็นที่อุบัติของพระรูปกาย ที่บรินิพพานคือกุสินารา เป็นที่สิ้นสุดแห่งพระรูปกายของพระองค์ ส่วนธรรมกายนั้นเริ่มต้นเมื่อตรัสรู้ที่พุทธคยา คือเป็นที่อุบัติของธรรมกาย

ถ้าถามว่า พระพุทธเจ้าอุบัติโดยรูปกายที่ไหน ก็ตอบว่าที่ ลุมพินีวัน แต่ถ้าอุบัติโดยธรรมกายที่ไหน ก็อุบัติที่พุทธคยา

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าบรินิพพานที่กุสินารา เราถือเป็นที่สุดแห่งรูปกาย แต่ส่วนพระธรรมกายนั้นไม่สิ้นสุดไปด้วย เพราะเมื่อก่อนจะเสด็จดับขันธบรินิพพานที่กุสินารา พระองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ ซึ่งอยู่ในสถานที่บรินิพพานโดยใกล้ชิด ว่า

“ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมแลวินัยนั้นแหละ จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”

ก็หมายความว่า พระธรรมกายที่เราเรียกพระธรรมวินัยนั้น ดำรงอยู่เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์สืบมา

พระธรรมกายนี้ พระพุทธเจ้าได้ช่วยก่อให้เกิดขึ้นในผู้อื่นเป็นคนแรกก็คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ ณ สถานที่แสดงปฐมเทศนา หรือสารนาถ หรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แต่เมื่อบรินิพพานนั้น พระองค์ได้ประดิษฐานพระธรรมวินัยไว้มั่นคงแล้ว ทำให้มีการขยายเผยแพร่วรรณกายแก่ผู้อื่นสืบต่อออกไปมากมาย

เพราะฉะนั้น แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธบรินิพพานสูญสิ้นสลายโดยรูปกายแล้ว แต่ธรรมกายก็ยังสามารที่จะอุบัติขึ้นในผู้อื่นสืบต่อมา หมายความว่า เมื่อผู้ใดได้มองเห็นเข้าถึงธรรมกายแล้ว ก็สามารเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ตลอดเวลา และธรรมกายนี้

แหละเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้พระพุทธรูปเจ้าดำรงอยู่กับเรา เพราะ
ว่าในบัดนี้องค์พระพุทธรูปเจ้าที่มีพระชนมชีพอยู่ มีทั้งรูปกาย และ
ธรรมกายพร้อมอยู่ในองค์นั้น ก็ได้สิ้นสุดสลายไปที่กุสินารา แล้ว
ต่อจากนั้นมา เราก็ได้อาศัยธรรมกายนี้เองเป็นเครื่องสำหรับเข้าถึง
พระพุทธรูปเจ้า

เราอาจจะมึนรูปเคารพ เป็นพระพุทธรูป ทำด้วยทองคำ
ทองแดง ทองเหลือง สำริด ตลอดจนกระจกทั้งหิน ปูน ไม้ต่างๆ แต่
วัตถุเหล่านั้น ถ้าไม่มีธรรมกายเป็นเครื่องยืนยันแล้ว ก็ไม่มีความหมาย
อย่างที่เราเดินทางไปประเทศอินเดีย ก็ได้พบเห็นวัตถุนี้
จำนวนมากมาย วัตถุเหล่านั้น เมื่อพระธรรมπλαสนาการสูญสิ้น
ไปจากแผ่นดิน ไม่มีคำสอนในทางพุทธศาสนาเหลืออยู่ ผู้คนที่นี่
เขาก็ไม่รู้จัก

คนอินเดียจำนวนมากมายไม่รู้จักพระพุทธรูปเจ้า เห็นพระ
พุทธรูปก็ไม่รู้ว่าอะไร กลายเป็นของไม่มีค่า ไม่มีความหมาย เป็น
เพียงทอง เป็นเพียงดิน หิน ปูน ไม้ เท่านั้น แล้วบางทีเขาก็เอาไปใช้
ในทางที่ทำให้เราเกิดความสะเทือนใจอีกด้วย โดยกระทำการที่
เรียกว่าลบล้างดูหมิ่นอะไรต่างๆ นั่นก็เพราะเขาไม่รู้จักคุณค่า

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเครื่องเตือนใจพุทธศาสนิกชนว่าจะ
ต้องช่วยกันทำธรรมกายให้ปรากฏยั่งยืนอยู่ตลอดไป เพื่อให้เรา
สามารถเข้าถึงพระรัตนตรัย สามารถเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าได้ สิ่ง
เราก่อสร้างไว้ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ก็จะมีค่ามีความหมาย
ด้วยธรรมกายปรากฏเป็นเครื่องยืนยันอยู่นี่เอง

นี่ก็เป็นเรื่องโดยย่อในฝ่ายที่เกี่ยวกับพุทธสังเวชนียสถาน

ที่นี้ นอกจากพุทธสังเวชนียสถานโดยตรงแล้ว คณะยังได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์อื่นๆ ที่สำคัญก็คือ เมืองราชคฤห์ กับเมืองสาวัตถี

ที่เมืองราชคฤห์ คณะได้เข้าไปในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยปรากฏพระรูปกาย ประทับอยู่ คือที่พระคันธกุฎี บนเขาคิชฌกูฏ ได้ไปทำวัตรสวดมนต์ กล่าวธรรมกถา ฟังธรรมกถากันที่นั่น

อีกแห่งหนึ่งก็คือ *สาวัตถี* ที่เชตวัน ซึ่งอาตมภาพได้กล่าวแล้วว่า เป็นที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุด แสดงธรรมมากที่สุดที่นี้ สถานที่ ๒ แห่งนี้ ควรจะกล่าวถึงมากเป็นพิเศษ

ราชคฤห์เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ *สาวัตถี* เป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศล ๒ แคว้นนี้ เป็นแคว้นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในครั้งพุทธกาล นอกจากมีความสำคัญในทางการเมืองแล้ว ก็มีความสำคัญในทางพุทธศาสนามากที่สุดด้วย

แคว้นมคธนั้น มีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตลอดมา เป็นเวลาหลายร้อยปี เริ่มด้วยเมืองราชคฤห์เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ครั้นมั่นคงแล้ว ก็เป็นแหล่งที่จะกระจายเผยแผ่คำสอนออกไป ส่วนเมืองสาวัตถี เป็นเมืองที่เมื่อพระพุทธเจ้าประดิษฐานพุทธศาสนามั่นคงดีแล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่สบายๆ แล้วแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อยไป

ถ้าจะเปรียบเทียบกัน ก็ว่าราชคฤห์เป็นฐานที่มั่นคง เป็นเหมือนด่านหน้าหรือป้อมค่ายที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งกองทัพธรรม แล้วส่งกองทัพธรรมนั้นดำเนินการขยายกระจายคำสอน

ส่วนเมืองสาวัตถีที่เชตวัน เป็นแหล่งป้อนข้อมูลหรือเตรียมเสบียงให้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับที่นั่น แล้วก็แสดงธรรม

ประทานเนื้อหาคำสอนต่างๆ พระแม่จะออกไปจากเมืองราชคฤห์ แต่ก็ได้คำสอนจากสาวตี หรือจากพระเชตวันนี่

เพราะฉะนั้น ๒ แห่งนี้ ก็มีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่

เราจะเห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์สนับสนุนเรื่อง ที่อาตมภาพกล่าวมานี้ว่า ที่สาวตี พระพุทธเจ้าประทับและแสดง ธรรมมากก็จริง แต่ในด้านเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการแพร่หลาย หรือขยายแผ่พระพุทธศาสนา ราชคฤห์เป็นศูนย์กลางทั้งหมด

ตอนแรก พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองราชคฤห์ ทรงแสดง ธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสาร และทำให้พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งข้า ราชบริพารและประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาอัครสาวก พระสารีบุตร พระโมคคัลลาน์ ก็ได้ที่เมืองนี้ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจจน ประดิษฐานพระพุทธรูปที่นั่นคง แต่พระองค์ประทับที่นั่นเพียง ๓ พรรษาเท่านั้น ก็ทรงทำงานเรียบร้อย ต่อจากนั้นก็ไว้วางพระทัย พระสาวกทั้งหลายได้ ให้ทำงานกันไป

จนกระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว เมือง ราชคฤห์หรือแคว้นมคธก็เป็นสถานที่สำคัญในการทำงานทางพุทธ ศาสนาอีก คือเป็นที่ทำการสังคายนา พอพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ได้ ๓ เดือน ก็มีการจัดสังคายนาครั้งที่ ๑ จัดระเบียบคำสอนของ พระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การ สังคายนานั้นก็ทำที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธนี้

ต่อมาอีก ๒๐๐ กว่าปี มีพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่เกิดขึ้น คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ครองแคว้นมคธ ตอนนั้นเมืองหลวงของ

แคว้นมคธ ได้ย้ายจากราชคฤห์ไปอยู่ที่ เมืองปาตลีบุตร ปัจจุบันเรียกปัตนะ

เมืองปัตนะนั้นในแผนที่นี้ก็มี เราไม่ได้ไป อยู่เลยจาก นาลันทาไปนิดเดียว เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธในยุคหลัง คือ หลังจากราชวงศ์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว ต่อมาก็ย้ายเมืองหลวงไป อยู่ที่ปัตนะ หรือปาตลีบุตรนี้ พระเจ้าอโศกครองราชย์อยู่ที่เมือง ปาตลีบุตร ก็ได้ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระธรรมทูตออกประกาศ พระศาสนาจากปาตลีบุตรนี้

เพราะฉะนั้น มคธจึงเป็นดินแดนที่เผยแผ่พระพุทธ ศาสนา และทำหน้าที่นี้ตลอดมา พระศาสนทูตที่มายังเมืองไทย มาสุวรรณภูมิ พระโสณะและพระอุตตระ ก็มาจากที่นี่ ในลังกา พระมหินท์ พระสังฆมิตตาเถรี ก็มาจากที่นี่ มาจากแคว้นมคธ เพราะฉะนั้น มคธจึงเป็นถิ่นฐานสำคัญในทางพระพุทธศาสนาเป็น อย่างมาก

จนกระทั่งมาถึงท้ายสุด ตอนพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้น จากอินเดีย ตอนนั้น ราชวงศ์ที่ครองอินเดียคือ ราชวงศ์ปาละ ต่อ จากปาละ ก็มีราชวงศ์เล็กชื่อ เสนะ เขามักรวมเรียกกันในทางศิลปะ ว่า ปาลเสนะ ปาละเป็นราชวงศ์ที่นับถือพุทธศาสนา ก็ครองราชย์ ที่เมืองปาตลีบุตรเช่นกัน จนกระทั่งมุสลิมบุกเข้ามาทำลายหมด

โดยนัยนี้ มคธจึงสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตลอดมา และเพราะเหตุที่ได้เป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จึงมีวัด วาอารามมากเหลือเกิน บางวัดก็ใหญ่โตเป็นมหาวิทยาลัย ที่เรียกเป็น มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน เช่น นาลันทาก็อยู่ในแคว้นนี้

เพราะเหตุที่มีวัดวาอารามมากนี้ แม่เมื่อพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปแล้ว ก็มีซากวัดวาอารามเหลืออยู่ทั่วไป ต่อมา คำว่า **มคธ** ได้เลือนหายไปจากความทรงจำของชาวอินเดีย แต่เพราะเหตุที่มีวิหารหรือวัดมากมาย คำว่า **วิหาร** หรือวัดนี้ก็กลายเป็นชื่อของแคว้นหรือรัฐนี้แทนมคธ แต่คำว่า วิหาร ได้แปลงมาเป็น **พิหาร**

ตัว ว แผลงเป็น พ ได้ เช่นคำว่า วงศ์ ก็แผลงเป็น พงศ์ ได้ คำว่า วรรณ เป็นพรณ ได้ ตัว ว เป็น พ ในภาษาไทยมีใช้กันมากมาย ปัจจุบัน ในแผนที่นี้ก็เขียนไว้ว่า “พิหาร” นี่คือชื่อรัฐ หรือแคว้นนี้ในปัจจุบัน เดิมก็คือแคว้นมคธ แต่เพราะเหตุที่มีซากวัดวาอารามมากเมื่อชื่อเดิมหายไป ก็เลยเรียกตามสภาพที่เป็นมาทางประวัติศาสตร์ว่า วิหาร หรือ พิหาร

ภาพชีวิตในพุทธกาล

นอกจากนี้ อาตมภาพก็อยากจะทำให้เห็นภาพชีวิตของคนในยุคนั้น เพื่อจะได้เห็นภาพของมคธและโกศลเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองนั้นเคยเล่าไปบ้างแล้วว่า พระเจ้าแผ่นดิน ๒ แคว้นนี้เป็นญาติกันโดยการแต่งงาน ทรงเป็นพี่เขยของกันและกัน (อญญมณฺฑ ภาคินีปติกา) คือ พระกนิษฐภคินีของแต่ละแคว้นไปเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์อีกแคว้นหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลที่ครองกรุงสววัตถิ

แห่งแคว้นโกศลก็มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าพิมพิสารแห่ง
แคว้นมคธ

หรืออย่าง *อนาถบิณฑิกเศรษฐี* ซึ่งเป็นเศรษฐีประจำ
เมืองสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มารู้จักพระพุทธเจ้า มานับถือพระ
พุทธศาสนาที่กรุงราชคฤห์ เพราะแกลมีเพื่อนเป็นเศรษฐีที่กรุง
ราชคฤห์ โดยต่างก็เป็นพี่น้องของกันและกัน (อญฺญมณฺณ
ภคินีปติกา) คราวหนึ่งมาเยี่ยมเยียนเพื่อน ตอนนั้นพระพุทธเจ้า
อุบัติขึ้นแล้ว แกลก็เลยได้รู้จักพระพุทธเจ้าแล้วก็เลื่อมใส ประกาศ
ตนเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นอุบาสก แล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จ
ไปที่แคว้นโกศลไปประทับที่สาวัตถี เป็นครั้งแรกที่ทำให้พระพุทธ
เจ้าเสด็จไปสาวัตถี แล้วแกลก็ได้สร้าง *เชตวัน* ถวาย

อีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนาคือ
มหาอุบาสกชื่อ *วิสาขา* ท่านผู้นี้ก็อยู่ที่สาวัตถีเช่นเดียวกัน มหา
อุบาสกวิสาขานั่น พ่อชื่อว่า *ธัญชัยเศรษฐี* ซึ่งเป็นลูกของ
เมณฑกเศรษฐี ผู้เป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งของแคว้นมคธ

แคว้นมคธนั้นรุ่งเรืองมาก มีเศรษฐีมาก แต่ก่อนนี้แคว้นใด
จะแสดงความรุ่งเรืองของตน จะต้องบอกได้ว่าตนมีเศรษฐีเยอะที่นี้
แคว้นมคธมีเศรษฐีเยอะ แคว้นโกศลก็เลยขอเศรษฐีไปคนหนึ่ง
ทำนองขอยืมเพื่อจะไปประดับเกียรติของแคว้น พระเจ้าโกศลขอ
เศรษฐีคนหนึ่งจากแคว้นมคธ ทางแคว้นมคธก็ให้ธัญชัยเศรษฐี
ซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐีเดินทางไปยังแคว้นโกศล

ธัญชัยเศรษฐีได้ไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อเมืองสาเกต อยู่
ใกล้ๆ เมืองสาวัตถี ธัญชัยเศรษฐีก็เป็นบิดาของนางวิสาขา

วิสาขาก็เป็นมหาอุบาสิกา ได้สร้างวัดสำคัญ ชื่อว่า วัดบุพพาราม ที่พระพุทธเจ้าได้ประทับหลายพรรษา รวมทั้งหมด ๖ พรรษา สลับไปมากับเขตวันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อาตมภาพอยากจะเล่าเรื่องทั่วไปเป็นตัวอย่างให้ฟังกันอีกสักเรื่อง ที่แสดงภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับเมืองสาวัตถี และเมืองราชคฤห์นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุณีกับพระภิกษุ พระภิกษุณีรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์เป็นมารดาของพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน โยมอาจจะสงสัยว่าเป็นได้อย่างไรกัน พระภิกษุณีมีลูกเป็นพระอรหันต์ อาตมภาพจะเล่าแทรกสักหน่อย เพื่อประดับให้มองเห็นภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลมากขึ้น

ที่กรุงราชคฤห์ในสมัยพุทธกาล มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งมีลูกสาวคนเดียว ลูกสาวคนนี้เกิดมาแล้วก็มีจิตใจโน้มไปทางพระศาสนา ตอนนั้นพระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ในแคว้นมคธมั่นคงแล้ว แก่ก็มีจิตศรัทธาคิดจะบวชอยู่เรื่อย

ที่นี่เมื่อเติบโตพอสมควร เธอก็อ่อนน้อมขอบิดามารดาที่เป็นเศรษฐีว่าอยากจะทำบวช ฝ่ายเศรษฐีบิดามารดาที่ไม่อนุญาต บอกว่าตระกูลของเรามีลูกคนเดียว ถ้าลูกไปบวชแล้วใครจะสืบต่อวงศ์ตระกูล ทรัพย์สมบัติจะเอาไปไหน ก็ไม่ยอมให้บวช จะขอร้องอย่างไรก็ไม่สำเร็จ แก่ก็เลยคาดหวังว่า เอละต่อไปมีครอบครัวแล้วค่อยคิดใหม่ สามีของเราอาจจะเป็นคนดีที่พูดง่ายก็ได้

ต่อมาแก่ก็แต่งงาน แต่งงานไปได้ระยะหนึ่ง พอมีโอกาสก็พูดกับสามี สามีก็ตกลง เป็นอันว่าให้บวช สามีก็เป็นเจ้าภาพในการบวชของภรรยาที่เป็นธิดาเศรษฐีนี้ แต่เขาก็มีความคุ้นเคยกับ

สำนักภิกษุณีที่เป็นฝ่ายของพระเทวทัต ก็เลยพาไปบวชในสำนักภิกษุณีนั่น

ภิกษุณีนั่นตอนที่บวชแกลไม่รู้ตัวว่าแกลได้เริ่มตั้งครรรค์แล้ว นิดหน่อย บวชต่อมาครรรค์ก็โตขึ้นๆ

ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายมองเห็นเรื่องครรรค์ปรากฏชัดก็บอกว่านี่เธอยังงัยกันนี่ มาบวชเป็นภิกษุณี ทำไม่มีครรรค์ละ

พระภิกษุณีน้องคั่นนั้นก็บอกว่า ฉันไม่ทราบเหมือนกัน มันยังงัยกันแน่ แต่ฉันรู้ตัวว่าฉันบริสุทธิ์แน่นอน

ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา พระภิกษุณีทั้งหลายก็บอกว่าเรื่องนี้ต้องชำระความให้เสร็จสิ้นกันไป แล้วก็ส่งว่าเงื่อนเราไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินเรื่อง ตกลงพระภิกษุณีทั้งหลายก็พาเอา พระภิกษุณีนีดา เศรษฐี ไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินความ

ฝ่ายพระเทวทัตได้รับพิจารณา ก็คิดห่วงแต่ชื่อเสียงของตน คิดว่าเรื่องนี้มันเกิดขึ้นในฝ่ายของเรา ถ้าปรากฏข่าวออกไปเราก็เสียชื่อเสียง อ้อ! ภิกษุณีในฝ่ายของเทวทัตมีครรรค์! หหมดแล้ว เสียหายหมด จิตใจไม่ได้เอาเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง นึกถึงแต่เรื่องกลัวตัวเองเสียชื่อ ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก นึกอะไรก็ไม่ออก ความรู้ก็ไม่ชัดว่าจะพิจารณาเรื่องนี้อย่างไรดี ก็เลยตัดสินเองง่ายๆ ว่า พวกเธอไปจัดการสึกกันไปเสียเถอะ อย่าให้มันมีเรื่องอื้อฉาวขึ้นมา ยกเรื่องปิดไปเลย

ฝ่ายภิกษุณีพวกนั้นก็พูดกับภิกษุณีนิกเศรษฐีว่า นี่พระเทวทัตท่านก็ได้สั่งให้สึกแล้วจะว้ายังงัย

ฝ่ายภิกษุณีธิดาเศรษฐีก็เสียใจมาก บอกว่าดิฉันนี่ก่อนจะบวชได้ก็ยากเย็นเสียเหลือเกิน เป็นผู้บวชด้วยความตั้งใจจริง แม้บวชมาแล้วก็พยายามตั้งใจปฏิบัติธรรมเต็มที่ เพราะฉะนั้น จะให้เหตุการณ์เล็กน้อยที่ดิฉันเองก็เป็นผู้บริสุทธ์มาทำลายชีวิตฉันทั้งหมด ทำลายความตั้งใจความเพียรพยายามของดิฉันทั้งหมด มันไม่สมควรเลย

เอาอย่างนี้เถอะ ดิฉันไม่ได้บวชในศาสนาของพระเวททันนะ ดิฉันบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามขอให้ได้นำคดีนี้ไปถวายพระพุทธเจ้าตัดสินเถิด ขอให้ถึงพระพุทธเจ้าก่อน

พระภิกษุณีพวกนั้นก็เห็นใจบอกว่า ตกลงเราจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ภิกษุณีสำนักพระเวทที่อยู่ในเมืองราชคฤห์ ส่วนพระพุทธเจ้าตอนนั้นประทับอยู่ที่เซตวัน เมืองสาวัตถี คณะภิกษุณีเหล่านั้นจึงต้องพากันเดินทางจากเมืองราชคฤห์ไปเมืองสาวัตถี

ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่าเป็นระยะทางเดินทั้งหมด ๔๕ โยชน์ อาตมภาพเอามาเทียบกับที่เราเดินทาง เราเดินทางจากพุทธคยาไปราชคฤห์ ผ่านเมืองพาราณสีก่อน ๒๓๐ กม. จากพาราณสี สารนาถ ไปโครักขปุระ ๑๘๐ กม. จากโครักขปุระไปสาวัตถี ๑๗๒ กม. รวมเป็น ๕๘๒ กม. นี่เป็นระยะทางที่พระภิกษุณีเหล่านั้นเดินทางไป

แต่ถ้าเทียบกับที่คัมภีร์กล่าวไว้ ๔๕ โยชน์ อาตมภาพคิดคร่าว ๆ เป็นไมล์ได้ประมาณ ๔๕๐ ไมล์ ก็ได้ ๗๒๐ กม. ยาวกว่าที่เราเดินทางคราวนี้ อาจเป็นได้ว่าเส้นทางการเดินสมัยโบราณเป็นเส้นทางเกวียน อาจจะอ้อมกว่า เหมือนอย่างสมัยปัจจุบันนี้ไป

สุพรรณฯ เมื่อ ๗-๘ ปี ก่อนไปเส้นทางเก่า ทางรถยนต์ประมาณ ๑๖๐ กม. แต่เดี๋ยวนี้เส้นทางใหม่เหลือ ๑๒๐ กม. แล้ว แต่เส้นทางเดินทางใกล้ไกลต่างกันได้ ตัวเลขนี้ก็ไม่ห่างกันมากนัก

ก็เป็นอันว่า ท่านต้องเดินทางกันเป็นระยะทางยาวนานเลยทีเดียว แล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อไปถึงพระเชตวันแล้ว คณะพระภิกษุณีเหล่านั้นก็นำพระภิกษุณีธิดาเศรษฐีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเรื่องทั้งหมดถวาย พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วก็ทรงทราบว่าเป็นเรื่องที่ตั้งครรภ์มาก่อนบวช แต่จะตัดสินไปเฉยๆ คงไม่เป็นการดี คนอาจดิ้นนินทา ยิ่งเป็นพระภิกษุณีที่เคยอยู่ในสำนักพระเวททัตด้วย คนก็อาจบอกว่า โอ! นี่พระพุทธเจ้าเอาภิกษุณี ที่พระเวททัตทิ้งแล้วมาเลี้ยงดู หรือว่าเป็นการสนับสนุนพวกที่แตกมาจากฝ่ายโน้นมาเข้าฝ่ายนี้ เป็นการไม่ดี ต้องทำให้เรื่องนี้ปรากฏชัดในที่ประชุม

พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนทให้ไปเตรียมการเชิญบุคคลสำคัญมา ถ้าว่าถึงชาติตระกูล ภิกษุณีนี้ก็เป็นผู้ใหญ่เหมือนกัน เป็นธิดาเศรษฐี ก็ให้ไปเชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา มาอยู่ที่ประชุม (คงเป็นที่ธรรมสภาที่เราไปดูกันวันนั้น ที่ท่านฤาษีเสริฐไปแสดงท่านางจิญจมาณวิกา คิดว่าคงเป็นที่นั้น เพราะเป็นสถานที่ประชุมใหญ่) ฝ่ายพระภิกษุก็มอบพระอุบาลี ซึ่งเป็นพระวินัยธร ให้เป็นเจ้าของเรื่อง

วันรุ่งขึ้น นัดประชุมแล้ว ก็พิจารณาเรื่องในที่ประชุม พระอุบาลีเป็นเจ้าของเรื่อง ได้พิจารณาโต้สวนกัน พระอุบาลีก็มอบให้นางวิสาขา มหาอุบาสิกาพิจารณาความ นางวิสาขาก็ไปสืบ

สาวราวเรื่องกับนางภิกษุณี ดูสภาพร่างกาย สืบถามประวัติความเป็นมาแล้ว ก็วินิจฉัยได้ว่าจะต้องตั้งครรภ์มาก่อนอุปสมบท

จากนั้นก็นำเอาเรื่องราวที่ได้ไต่สวนทั้งหมดมาเล่าให้พระอุบาลีฟัง และนำเข้าไปประชุมวินิจฉัยโดยพร้อมหน้า ตัดสินได้ว่านางภิกษุณีธิดาเศรษฐีเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้ตั้งครรภ์มาก่อนอุปสมบทเป็นอันว่าเรื่องราวเสร็จสิ้นไปด้วยดี เป็นที่ปรากฏแจ่มชัดแก่มหาชน พระภิกษุณีนั่นก็พ้นคดีไป

เมื่อท่านพ้นคดีแล้ว ก็อยู่ปฏิบัติธรรมเรื่อยมา จนกระทั่งครรภ์แก่ ก็ได้คลอดบุตร แล้วท่านก็เลี้ยงเด็กอยู่ในสำนักนางภิกษุณีนั่นเอง

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า คือพระองค์เสด็จมาบ่อยๆ มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเรื่อย วันหนึ่งก็เสด็จมาทางสำนักภิกษุณี ได้ยินเสียงเด็กทารกร้อง ก็ตรัสถามข้าราชการบริพารว่า เด็กทารกที่ไหนมาร้องอยู่ในวัดโนงา ข้าราชการบริพารก็ทูลว่า นี่ก็คือเด็กทารกของนางภิกษุณีองค์นั้น องค์ที่ได้ตัดสินคดีในวันนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่า เรื่องการเลี้ยงดูเด็กเป็นเรื่องยาก ท่านเป็นภิกษุณี ท่านยอมไม่สะดวกลงในเรื่องปัจจัยการเป็นอยู่ การที่จะเลี้ยงเด็กยอมไม่สะดวกทุกประการ เราควรช่วยเหลือท่าน

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เลยไปขอเด็กทารกนั้นมา บอกว่า เราจะขอไปเลี้ยงในวัง เป็นอันว่าเด็กคนนั้นก็เลยได้ไปอยู่ในวัง ตั้งชื่อว่า กัสสปะ แต่เพราะเหตุที่กัสสปะเด็กน้อยคนนี้เติบโตขึ้นในวัง เป็นราชกุมาร เด็กที่เป็นตระกูลเจ้าเขาเรียก กุมาร พอเติบโตในวัง

คนทั้งหลายก็เลยเรียกว่า กุมารกัสสปะ แปลว่า กัสสปะผู้เป็น
กุมาร หมายความว่า กัสสปะลูกเจ้านาย หรือกัสสปะเด็กชาววัง
อะไรทำนองนั้น หรืออย่างพระพุทธเจ้าเวลาส่งของเล็กๆ น้อยๆ ไป
ให้เด็กคนนี้ก็เรียก กุมารกัสสปะ ก็เลยเรียกกันมาว่า กุมารกัสสปะ

เวลาผ่านไป จนกระทั่งเด็กน้อยอายุ ๗ ขวบ ก็ได้มาบวช
เป็นสามเณร ศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์องค์
หนึ่ง ชื่อว่า พระกุมารกัสสปะ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมาก สามารถในการ
แสดงธรรมจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เป็นเอตทัคคะใน
บรรดาภิกษุผู้แสดงธรรมวิจิตร

อันนี้เป็นฝ่ายลูก อนาคตของฝ่ายลูกได้พัฒนามาจน
สมบูรณ์ ก็เป็นผู้บรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้ว

ส่วนนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้น ตั้งแต่บุตรของตนไปอยู่ใน
วังแล้ว ก็เฝ้าห่วงใย ร้องให้คิดถึงแต่บุตรของตนตลอดเวลา แม้จะ
ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรม แต่หากใจหนึ่งก็คิดถึงแต่ลูก จึงไม่เป็นอัน
ปฏิบัติธรรมได้จริงจัง มีกังวล มีห่วงเกิดขึ้น ร่ำร้องหาแต่ลูกเรื่อยมา
ก็เลยไม่บรรลุมรรคผลอะไรทั้งสิ้น

อยู่มาวันจนกระทั่งวันหนึ่ง เดินบิณฑบาต ตอนนั้น
พระกุมารกัสสปะเป็นพระอรหันต์แล้ว พระภิกษุณีมารดามาเจอ
เข้ากับลูก พอเจอเข้า ด้วยความดีใจเป็นอย่างยิ่ง ก็ร้องเรียกว่าลูก
รัก แล้วก็โผล่เข้าไปหา แต่อารามร้อนรน พอโผล่เข้าไปหา ก็ชวนเซ
แล้วก็พลาดล้มลงไป เขาว่ากันว่า มารดาพอนึกถึงลูกรัก น้ำนมจะ
ไหล ก็ปรากฏว่าน้ำนมไหล เป็อนจิวร แล้วก็ไปจับลูก

ฝ่ายพระกุมารกัสสปะ ก็มีใจเมตตาการุณย์ต่อมารดา นึก
ถึงว่ามารดา ยังไม่ได้บรรลุธรรม เป็นเพราะความรักความห่วงใยใน

ตัวเราผู้เป็นบุตร เราจะช่วยอย่างไรดี ถ้าหากว่าให้แม่มีจิตใจรุ่มร่ามอยู่กับความรักความห่วงใยอยู่อย่างนี้ ก็จะไม่รู้จักได้บรรลุมรรคผลแน่นอน เราจะต้องใช้วิธีการเป็นอุบายสักอย่าง ทำให้แม่ตัดความรู้สึกผูกพันกังวลนี้ให้ได้

ท่านก็เลยพูดคำหนึ่งขึ้นมา ซึ่งเป็นคำที่ฟังแล้วไม่น่าสบายใจนัก แต่โดยเจตนาดีก็ทำเพื่อให้แม่ตัดความรู้สึกผูกพันลงไป จะได้ปฏิบัติธรรมได้ ท่านพูดทำนองว่า “แม่ ทำอะไรอยู่ ความรักแค่นี้ก็ตัดไม่ได้” อะไรทำนองนี้ ก็ทำให้แม่รู้สึกน้อยใจขึ้นมาว่า “ลูกเราเรานะอดุส่าห์ตามหา ร้องไห้ ห่วงมาไม่รู้กี่ปีแล้ว พอเจอก็มาพูดอย่างนี้ ไม่เอาแล้ว เขายังไม่รักเรา เราอย่าไปรักเขาเลย” เป็นทำนองนี้ ทำให้ตัดความรู้สึกห่วงใยผูกพันลดน้อยลงไปได้

ตั้งแต่นั้นก็ตั้งใจปฏิบัติธรรม ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระเถรอรหันต์รูปหนึ่ง

เรื่องก็จบลงด้วยดี พระภิกษุณีมารดา ก็ได้เป็นพระอรหันต์ พระภิกษุที่เป็นลูกก็ได้เป็นพระอรหันต์ เลยมีเรื่องพระภิกษุณีผู้เป็นอรหันต์ เป็นแม่ของพระภิกษุผู้เป็นอรหันต์ เป็นเรื่องเป็นไปได้ที่เกิดขึ้นแล้ว ดังที่ได้เล่ามานี้

เรื่องนี้ได้เป็นที่ปรารภของพระสงฆ์ในธรรมสภา จนกระทั่งทำให้พระพุทธรเจ้าตรัสธรรมะอื่นๆ อีกอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธรเจ้าตรัสโดยปรารภเรื่องนี้ ก็คือเรื่องการเกิดขึ้นของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวาง คงจำกันได้ที่อาตมภาพเล่าให้ฟัง แล้วก็สละชีวิตตัวเองแทนแม่เนื้อกวางที่กำลังตั้งครรภ์ใหม่ๆ ภายนี้

แหละ ทำให้เกิดนิยายเกี่ยวกับ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ขึ้น นั่นก็เรื่องหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่ง กรณีเดียวกันนี้แหละ ก็เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสพุทธภาษิตที่ว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน พระพุทธเจ้าทรงแสดงไขเนื่อความอันนี้ว่า แม้แต่เป็นลูกเป็นแม่กัน แต่ในการบรรลุลหรรณมเบื้องสูง ในการทำจิตใจให้พ้นจากกิเลส ถึงยังงั้น ตนก็เป็นที่พึ่งของตน คนอื่นจะมาช่วยไม่ได้ ลูกก็ช่วยแม่ไม่ได้ แม่ก็ช่วยลูกให้พ้นจากกิเลสไม่ได้ ตนเองต้องทำด้วยตนเอง พระองค์ตรัสภาษิตนี้ เพราะพระภิกษุท่านปรารภเรื่องนั้นสนทนากัน เรื่องพระภิกษุณีธิดาเศรษฐี กับพระภิกษุมารกัสสปะ พระพุทธเจ้าทรงมาได้ฟัง ก็เลยแสดงธรรมให้เห็นว่า ตนต้องเป็นที่พึ่งของตนเองในการปฏิบัติธรรมขั้นสุดท้าย ที่จะให้บรรลุมรรคผล หรือจะให้พ้นกิเลส พ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

แต่อย่างไรก็ตาม คนเราก็เป็นกัลยาณมิตร ช่วยเหลือกันได้ คือช่วยให้พึ่งตนได้ อย่างในกรณีนี้พระกุมารกัสสปะก็ได้ช่วยมารดาของท่านแล้ว เป็นกัลยาณมิตรให้กับมารดา คือช่วยให้แม่พึ่งตนเองได้ ก็ช่วยเสริมกัน แต่ในขั้นสุดท้ายแม่ต้องพึ่งตนเอง คือจิตใจจะหลุดพ้น ต้องหลุดพ้นเอง นี่ก็เป็นที่มาของพุทธภาษิตที่เรา รู้จักกันมาก

พุทธศาสนิกชนมักพูดกันเสมอว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ต้องเข้าใจว่าในขั้นตอนสุดท้ายแล้วเราต้องพึ่งตัวเอง คนอื่นอาจจะช่วยเกื้อกูลเพื่อให้เราพึ่งตนเองได้ ไม่ได้หมายความว่า จะตัดไม่ให้เกี่ยวข้อง ไม่ให้ช่วยเหลือกัน คือมี

ขอบเขตว่า เรามาช่วยกันและกันให้แต่ละคนพึ่งตนเองได้ แล้วแต่ละคนก็ต้องพึ่งตนเอง

นี่เป็นเรื่องหนึ่งที่อาตมภาพนำมาเล่าจะให้เห็นภาพชีวิตที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เกี่ยวข้องทั้งเมืองราชคฤห์และเมืองสาวัตถี แต่สาวัตถีก็ดี ราชคฤห์ก็ดีในปัจจุบัน จะเห็นว่ามีแต่ซาก ปากก็เหลือน้อย เป็นที่แห้งแล้งเสียมาก สาวัตถีก็ยังเป็นที่ชุ่มชื้นมีต้นไม้มากหน่อย แต่ว่าทั้ง ๒ แห่งก็เป็นเมืองร้าง จะมีหมู่บ้านอะไรก็เป็นเรื่องของชาวบ้านเล็กๆ น้อยๆ ในชนบทห่างไกล แสดงให้เห็นคติความเปลี่ยนแปลงของสังขารทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาณาจักรที่เคยยิ่งใหญ่เป็นมหาอำนาจ ก็ล่มสลายไป สูญสิ้นไป เมืองใหม่ๆ อาณาจักรใหม่ๆ ก็เกิดขึ้น

แต่เมืองหนึ่งที่เราไปเยี่ยมที่สารนาถ ที่พระพุทธรเจ้าแสดงปฐมเทศนา เมืองนั่นคือ เมืองพาราณสี เมืองพาราณสีเดี๋ยวนี้ก็ยังมีความสำคัญอยู่ เพราะยังเป็นดินแดนของศาสนาฮินดู ศาสนาฮินดูยังคงรุ่งเรืองอยู่ และเมืองพาราณสีนั้นตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู เดิวนี่ชาวฮินดูก็ยังไปทำน้ำที่เมืองพาราณสี ไปอาบน้ำชำระบาปกัน เอาศพไปเผาที่นั่น เพื่อจะให้คนตายไปสวรรค์ อย่างที่เราได้ไปดูมาแล้ว

พาราณสีมีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แต่ในแง่ของอดีต คืออยู่ในเรื่องชาติก ถ้าหากเป็นสาวัตถีก็บราชคฤห์แล้ว มีความสำคัญในครั้งพุทธกาลเอง เรื่องราวจะเกิดขึ้นที่นั่นมาก แต่ถ้าเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธรเจ้า มักจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่พาราณสี

ขาดกส่วนมากจะขึ้นต้นว่า “อดีเต พาราณสียํ พุรหมทตฺเต....” เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นนั่นเป็นนี่ อย่างเรื่องกวางโพธิสัตว์จะสละชีวิตให้กับกวางแม่ลูกอ่อน หรือแม่กวางที่กำลังตั้งครรภ์ ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่เมืองพาราณสีเช่นเดียวกัน นี่ก็เป็นเรื่องสมัยพุทธกาล

ต่อไปนี้จะข้ามมาหลังพุทธกาลให้เห็นภาพวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งสิ้นสุดไปพอคร่าวๆ

ตอนนี้เรากำลังจะผ่านออกจากพุทธภูมิ คือ ดินแดนช่วงแรกที่เราเดินทางไปในมัสการ ตั้งแต่พุทธคยาไปถึงสาวตถิ ก็เป็นอันจบสิ้นไป

พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

คราวนี้ก็มาถึงหลังพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสาวกก็ได้จัดการสังคายนาครั้งที่ ๑ ขึ้นที่เมืองราชคฤห์ ต่อจากนั้นก็ถือว่าพระสาวกทั้งหลายมีหน้าที่ในการสืบต่อพระพุทธศาสนาทอดกันมาโดยลำดับ

หลังพุทธกาลแล้ว พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาบ้าง เสื่อมบ้างเป็นระยะๆ ช่วงแรกที่เจริญสูงสุด ก็คือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์โมริยะ (ฝรั่งเรียกอย่างสันสกฤตว่า Maurya/เมารยะ) ที่อาตมภาพกล่าวถึงครั้งหนึ่งแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร หรือปัตนะที่กล่าวถึงเมื่อกันี้ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ เป็นเวลาประมาณ ๔๒ ปี

แต่ฝรั่งเขาไม่นับเหมือนเรา ฝรั่งเขานับเทียบออกมาได้เป็น พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๘ คือเรื่องประวัติพุทธศาสนานี้ นับแบบเรากับนับแบบฝรั่งมันจะต่างกันสัก ๖๐ ปี แทบทั้งหมด แม้แต่พระพุทธเจ้าประสูติและปรินิพพาน ของฝรั่งก็ต่างจากของเรา ๖๐ ปี เพราะของเราคิดตัวเลขปีพุทธปรินิพพาน เราบอกว่าก่อนคริสต์ ๕๕๓ ปี แต่ฝรั่งเขาเอา ๔๘๓ ปี จึงต่างกันอย่างนี้ตลอด

พระเจ้าอโศกครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ ได้ทำการสังคายนาคั้งที่ ๓ ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาอย่างที่กล่าวเมื่อกี้ ต่อมาราชวงศ์พระเจ้าอโศกสืบมาอีก ๗ ชั่วพระเจ้าแผ่นดิน คือมีลูกหลานของพระเจ้าอโศกครองมาอีก ๗ องค์ ก็ถูกอำมาตย์ที่เป็นพราหมณ์จับปลงพระชนม์เสีย แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ **ราชวงศ์ศุภกะ** เป็นราชวงศ์อินเดีย ซึ่งเดิมก็เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินพุทธนั่นเอง

ตอนก่อนนั้น เมื่อพระเจ้าอโศกอุปถัมภ์พุทธศาสนา ก็มีอำมาตย์เป็นพวกพราหมณ์ด้วย แต่พออินเดียตั้งราชวงศ์ของเขาขึ้น เขาก็ปราบชาวพุทธถึงกับทำพิธีบูชายัญ ดำเนินการปราบปรามชาวพุทธถึงกับให้ค่าหัวแก่คนทีไปฆ่าชาวพุทธมาได้ อะไรทำนองนี้ พุทธศาสนาก็ถูกกำจัดมาก กษัตริย์องค์นี้ชื่อ **พระเจ้าปุชยมิตร** แต่มีอำนาจไม่กว้างขวางมาก

ตอนนั้น ในดินแดนที่เคยเป็นแคว้นแคว้นของพระเจ้าอโศก ได้มีพวกผู้มีอำนาจอื่นๆ ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ขึ้นมา แยกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย หลายแคว้นก็ดำรงพุทธศาสนาไว้ได้ แคว้นหนึ่งที่ดำรงพุทธศาสนาไว้ด้วยดี คือแคว้นของ**เจ้ามิลินท์**

โยมคงเคยได้ยินชื่อพระเจ้ามิลินท์ ที่ถามปัญหาพระ
นาคเสน พระเจ้ามิลินท์เป็นกษัตริย์เชื้อชาติกรีก ในภาษากรีกเขา
เรียกว่าพระเจ้าเมนันเดอร์ เมินันเดอร์นี้ครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘
นี้ว่าตามการคำนวณทางประวัติศาสตร์ แต่ใน *มิลินทปัญหา* ว่า
พ.ศ. ๕๐๐ อยู่ที่เมืองสาครละ ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศปากีสถาน

พระเจ้ามิลินท์ครองแผ่นดินตั้งแต่แคว้นปัญจาบไปจนถึง
ประเทศอัฟกานิสถาน ก็ใหญ่พอสมควร เมืองสาครละที่เป็นเมือง
หลวงของพระเจ้ามิลินท์ ก็อยู่ใกล้ๆ เมืองศรีนครที่เราไปมาแล้วใน
แคชเมียร์ ขอให้โยมนึกภาพเมืองศรีนครนั้นแหละ ได้เมืองศรีนคร
ลงไป ห่างสัก ๒๓๐ กม. ก็เป็นเมืองสาครละ เมืองหลวงของพระเจ้า
มิลินท์ พระเจ้ามิลินท์นี้ก็เป็นผู้ครองดินแดนสำคัญแห่งหนึ่งที่ได้
เชิดชูดวงพระที่ปแห่งพุทธศาสนาให้คงอยู่ หลังจากพระเจ้าอโศก

ต่อจากนั้นผ่านมา ๒๐๐ ปีเศษ ก็มีพระเจ้าแผ่นดินยิ่งใหญ่
องค์หนึ่งที่ได้รวบรวมแคว้นเล็กแคว้นน้อยเข้ามาจัดเป็นมหาอาณาจักร
ได้ในราว พ.ศ. ๖๐๐ พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ชื่อ *พระเจ้ากนิษกะ
มหาราช* ครองราชย์ราว พ.ศ. ๖๐๐ ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองปุรุชปุระ
หรือปุรุชบุรี หรือ เปชวาร อยู่ในปากีสถานปัจจุบัน

อันนี้ขอให้เปรียบเทียบกับเมืองศรีนครที่เราไปในแคว้น
แคชเมียร์ เมืองปุรุชปุระของพระเจ้ากนิษกะอยู่เลยเมืองศรีนครไป
ทางทิศตะวันตกประมาณ ๓๐๐ กม.

พระเจ้ากนิษกะมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบ
มหายาน ทำให้พุทธศาสนาแบบมหายานรุ่งเรืองขึ้นมา

ในทางฝ่ายของเรา หรือในทางเถรวาท จะไม่ค่อยรู้จักพระเจ้ากนิษกะมหาราชเลย เพราะเราไม่นับเข้าในประวัติศาสตร์หรือในตำนานของเรา

พระเจ้ากนิษกะอุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบมหายาน จัดสังคายนาครั้งที่ ๓ ของพุทธศาสนาแบบที่เจริญที่นั่นเวลานั้น เรียกว่าพวกนิกายสรวาสติวาทิน (บาลีเป็น สัพพัตติกวาที) แต่มีมหายานร่วม นิกายสรวาสติวาทินสูญไปนานแล้ว จึงนับเป็นสังคายนาของฝ่ายมหายานด้วย เหมือนอย่างที่พระเจ้าอโศกจัดสังคายนาครั้งที่เราเรียกว่าครั้งที่ ๓ แต่มหายานเขาไปนับเอาของพระเจ้ากนิษกะนี้เป็นครั้งที่ ๓ ทำให้พระพุทธรูปศาสนาเผยแพร่ออกทางจีน ทางมองโกเลีย ธิเบต ไปทางทิศเหนือในันมากมาย

นี่เป็นเรื่องของพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง ที่ชื่อวากนิษกะ ก็ได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาไว้มากเช่นเดียวกัน

หลังพระเจ้ากนิษกะแล้ว อาณาจักรก็ค่อยๆ แดกสลายลงไปอีกจนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๘๖๐ ผ่านพระเจ้ากนิษกะมา ๒ ศตวรรษเศษ หลังจากชิงอำนาจกันมากมาย ก็มีราชวงศ์หนึ่งตั้งขึ้นรวบรวมแคว้นน้อยใหญ่เข้ามาเป็นมหาอาณาจักร ได้แก่ **ราชวงศ์คุปตะ** ราชวงศ์นี้เป็นราชวงศ์ฮินดู ที่ผ่านมาเมื่อกษัตริย์ยิ่งใหญ่เป็นพุทธ ตอนนี้เป็นฮินดู

กษัตริย์คุปตะนี้ แม้จะเป็นฮินดูก็จริง แต่ต้องอาศัยชาวพุทธมาเป็นมหาอำมาตย์ เป็นผู้วางแผนในการปกครอง เป็นต้น เพราะวาทอนนั้นชาวพุทธเป็นผู้มีการศึกษาดีมาก เพราะฉะนั้น

มหาอำมาตย์ส่วนมากหรือแทบทั้งหมดของราชวงศ์คุปตะเป็นพุทธ
ตอนปลายๆ นั้นกษัตริย์คุปตะหลายองค์ก็เปลี่ยนมาเป็นพุทธเลย

ราชวงศ์คุปตะครองอำนาจอยู่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๘๖๓
ถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ตอนแรกก็ครองที่ปาตลีบุตรเหมือนกัน ที่เมือง
หลวงเดียวกับพระเจ้าอโศก แต่ต่อมาได้ย้ายไปที่เมืองอโยธยาซึ่ง
อยู่ใกล้เมืองกุสินารา เจียงไปทางตะวันตกนิดหน่อย คนไทยเรา
เรียกเมืองหลวงเก่าของเราว่า อโยธยา เลียนศัพท์มาจากของ
อินเดียนี้เอง อโยธยาเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์คุปตะ อยู่ใกล้ๆ
กับเมืองกุสินาราที่เราไปมาแล้ว

ราชวงศ์คุปตะแม้จะเป็นฮินดู แต่อาศัยชาวพุทธมาก และ
ในเวลานั้นพุทธศาสนาตั้งมั่นคงแล้ว จนกระทั่งว่าไม่มีใครจะทำ
อะไรได้ เป็นอันว่า แม้ฮินดูจะมีอำนาจขึ้น พุทธศาสนาก็เจริญมา
ด้วยกัน และราชวงศ์คุปตะก็ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาไปด้วย
เช่นว่า มหาวิทยาลัยนาลันทา ตอนนั้นรุ่งเรืองอยู่แล้ว พระเจ้าแผ่นดิน
คุปตะก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัยนาลันทาแทบทุกพระองค์
จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ราชวงศ์คุปตะก็สิ้นสุดลง เหตุที่สิ้นสุดก็
เพราะมีต่างชาติรุกราน ต่างชาตินี้คือชนชาติฮั่น

ชนชาติฮั่นบุกเข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย
พอบุกเข้ามาก็ทำลายหมด ทำลายทุกอย่าง โดยเฉพาะด้าน
ทำลายพุทธศาสนามาก ต้นทางที่เริ่มเข้ามาก็คือ ตักศิลา

ตักศิลา ปัจจุบันนี้อยู่ในปากีสถาน ตักศิลาเคยรุ่งเรืองมาก
เราได้ยินจากในคัมภีร์พุทธศาสนาว่าเป็นดินแดนทิศปาโมกข์ พอ
หลังพุทธกาลไม่นานก็เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา มีวัดวา

อารามมากมาย พอพวกฮั่นบุกเข้ามา ก็ทำลายตักสิลาราบไปเลย เผาผลาญหมด พวกฮั่นบุกเข้ามาระยะ พ.ศ. ๑๐๔๓ - ๑๐๙๓ ก็ทำให้อินเดียหัวน้ไหว แตกเป็นอาณาจักรเล็กๆ น้อยๆ มากมาย แต่ว่าตอนนั้นอินเดียยังพอต้านศัตรูไว้ได้ เข้ามาไม่ได้ลึกมาก ผลที่สุดฮั่นก็ต้องออกไป แต่ว่าได้ทำลายพุทธศาสนาย่อยยับไปมากทีเดียว

พอด้านพวกฮั่นได้แล้ว พวกกษัตริย์ในอินเดียก็พยายามจะชิงอำนาจกันเอง จนกระทั่งมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งรวบรวมแคว้นแคว้นได้มากหน่อยชื่อ **พระเจ้าหรรษวรวรรณะ**

พระเจ้าหรรษวรวรรณะเป็นกษัตริย์ชาวพุทธ แต่พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นเป็นมหายานส่วนมากแล้ว เพราะฉะนั้น พระเจ้าหรรษวรวรรณะที่ว่า เป็นชาวพุทธ และได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ ก็กลายเป็นอุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๑๙๐ เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองกระโนช เทียบปัจจุบันอยู่ระหว่างทางเมืองล็กเนาไปเมืองอัครา

พระเจ้าหรรษวรวรรณะได้ฟื้นฟูอินเดียขึ้นมาหลังจากยุคที่พวกฮั่นบุก เป็นพระเจ้าแผ่นดินพุทธ ก็ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนามาก และไม่เบียดเบียนศาสนาอื่นๆ แต่ตอนปลายรัชกาลก็ปรากฏว่าถูกลองพระชนม์ อำมาตย์พวกฮินดูพวกพราหมณ์จัดการลอบปลงพระชนม์ ครั้งแรกไม่สำเร็จ พระเจ้าหรรษวรวรรณะก็ใจดี เถอปลงพระชนม์ฉันไม่สำเร็จ มันเป็นอย่างนี้ ไม่พอใจอะไรก็ว่ากันดีๆ ก็ยกโทษให้ พอยกโทษให้พวกนี้ก็เลยสมคบกันใหม่ คราวที่ ๒ ปลงพระชนม์สำเร็จ พระเจ้าหรรษวรวรรณะก็สิ้น พวกฮินดูจึงรุ่งเรืองขึ้นมาอีก

เหตุการณ์ผ่านมา อินเดียก็แตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย อีกร้างชิงอำนาจกันมากมาย แต่ไม่มีใครที่มีอำนาจยิ่งใหญ่จริงๆ ในตอนนี้ก็มีราชวงศ์หนึ่งอยู่ทางตะวันออก แถวๆ แคว้นมคธที่พอจะรวบรวมแคว้นใหญ่ขึ้นมา คือ ราชวงศ์ปาละ เช่น พระเจ้าธรรมบาล ยุคนี้ตกในราว พ.ศ. ๑๓๐๐ - ๑๖๘๕ พุดง่าย ๆ ทีเสียดว่า ๑๓๐๐ - ๑๗๐๐ พระเจ้าแผ่นดินก็ครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร และเป็นราชวงศ์พุทธ

วงศ์นี้ได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา อุดหนุนมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทั้งแห่งเก่าที่นาลันทา และที่ตั้งใหม่ มีมหาวิทยาลัยโศทันตปุระ วิกรมศิลา เป็นต้น อีกรหลายแห่ง พุทธศาสนาก็รุ่งเรืองมาได้ อีกร แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบกลายๆ คือมหายานผสมฮินดู

ลืมนเล่าไปนิดหนึ่ง ตอนยุคพระเจ้าหรรษวรรณะ มีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดีย แล้วเล่าเรื่องการเดินทางสืบสานพระศาสนาในอินเดียเอาไวด้ด้วย คือ พระถังซำจั๋ง ในเรื่องไซอิ๋ว หลายท่านรู้จักดี

พระถังซำจั๋งเดินทางเข้ามาในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๑๙๐ แล้วก็เล่าเรื่องราวไว้มากมาย เขาพระไตรปิฎกจากไซที่ หรือประเทศตะวันตกของจีน คืออินเดียนั่นเอง นำเอาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์พระพุทธศาสนากลับไป เมืองเซียงฮาน แล้วไปแปลออกเป็นภาษาจีน

พระถังซำจั๋งเป็นปราชญ์แห่งราชวงศ์ถัง เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมาก ทางประวัติศาสตร์เรียกหลวงจีน เหียนจ้ง ท่านเรียนที่

มหาวิทยาลัยนาลันทาด้วย และได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับนาลันทาไว้มากมาย

เมื่อสิ้นสุดยุคพระเจ้าหรรษวรรณะนั้นมา จนถึงราชวงศ์ปาละ เพราะเหตุที่อินเดียแตกแยกเป็นแคว้นเล็กน้อยมากมาย ก็จึงชิงอำนาจกันเองเกิดความอ่อนแอ พอดีตอนนี้มีมุสลิมก็บุกเข้ามา มุสลิมบุกเข้ามาเรื่อยๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๐๐ เข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือ ดีเข้ามาได้ที่ละน้อยๆ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ดีได้ถึงแคว้นมคธ หรือแคว้นพิหารในปัจจุบัน

ตอนที่มุสลิมเข้าตีมคธคราวนี้ ราชวงศ์ปาละสิ้นสุดไปแล้ว เพิ่งสิ้นสุดไป มีราชวงศ์ใหม่เป็นฮินดูชื่อ ราชวงศ์เสนะ ราชวงศ์เสนะก็ถูกมุสลิมทำลาย ทหารมุสลิมทำลายล้างเรียบ ไม่มีเหลือ ถ้าเป็นวัดก็เป็นอันว่าเผาหมด พระสงฆ์มากก็ถูกฆ่า หรือไม่ก็หนีไป

ตอนนั้น นักประวัติศาสตร์ของพวกมุสลิมเล่าไว้ด้วยความภาคภูมิใจว่า เขาไปไหนมาก็ได้ทรัพย์สมบัติมากมาย และเขาก็เอาดาบไปฆ่าผู้คน เมื่อปราบเสร็จแล้วเขาก็ให้เล็อกเอาระหว่างดาบกับพระอัลเลาะห์ จะเอาอะไร ถ้าเอาอัลเลาะห์ ก็อยู่ ถ้าไม่เอาอัลเลาะห์ ก็ดาบ คือถูกฆ่า เพราะฉะนั้น

ผลที่สุดพุทธศาสนาก็สูญสิ้นจากอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ เป็นต้นมา นี่ก็คือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาโดยย่อ

อาตมภาพเล่าให้เห็นภาพคร่าวๆ โยมอาจจะยังเห็นไม่ชัดนัก แต่คงพอทราบว่าเป็นมาอย่างไร พุทธศาสนาในตอนหลังๆ แผ่ไปทั่วอินเดียหมดแล้ว พอถึงพระเจ้าอโศก ก็แผ่ไปหมด พระเจ้าอโศกครองแผ่นดินที่กว้างขวางเป็นมหาอาณาจักร หลังพระเจ้าอโศกไม่นานก็เกิดถ้ำอย่างอชันดา ขึ้นมา

อักษรรูปร่างก็เกิดระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐ - ๑๒๐๐ เป็นถ้ำของ พุทธศาสนาล้วนๆ เป็นถ้ำของฝ่ายเถรวาทอยู่ ๕ ถ้ำ นอกจากนั้น เป็นมหายาน และที่อีกภูเขาคือ *เอลโลว์* หรือภาษาอินเดีย เขาเรียกว่าเอลลูว์ ก็สร้างระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๓๐๐ ยุคที่มี ถ้ำพุทธศาสนา คือ ๑๑๐๐ - ๑๓๐๐ ยุคถ้ำฮินดู ราว ๑๑๕๐ - ๑๔๕๐ ยุคถ้ำของเซน ราว ๑๓๕๐ - ๑๕๕๐ หลังจากนั้นทั้งหมด คง ถึงยุคหนึ่งสงครามถูกมุสลิมบุก

ส่วนมหาวิทยาลัยนาลันทา ก็เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่เริ่มขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๐ รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะ จนกระทั่งพุทธศาสนาสิ้นสูญจากอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ถูกเผา รียบเรียบไป รวมแล้วรุ่งเรืองอยู่นานเกือบ ๑,๐๐๐ ปี

เมื่อมุสลิมได้เข้ามาครอบครองประเทศอินเดียแล้ว ก็มี ราชวงศ์มุสลิมหลายราชวงศ์เหมือนกัน แต่ที่ยิ่งใหญ่ก็ครองอำนาจ กันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ - ๒๒๕๐

พอถึงประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๐ เศษ *อังกฤษ* พวกนักล่า อาณานิคมจากตะวันตก ก็เข้ามาแย่งชิงดินแดนในอินเดีย ผลที่สุด อังกฤษรบชนะกษัตริย์มุสลิม ครอบครองอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๐ มาจนถึงอินเดียได้รับเอกราชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตั้งแต่นั้นมา ก็ถึง ยุคอินเดียสมัยปัจจุบัน

นี่เป็นประวัติศาสตร์อินเดียโดยย่อ

เป็นอันว่า พุทธศาสนาก็ได้สิ้นสูญไปแล้ว เหลือแต่ศาสนา อิสลามสู้กับฮินดูสู้มา แต่ทั้งหมดก็พ่ายแพ้แก่อังกฤษ แล้วทำยที่สุด อังกฤษก็เลิกไปอีกทีหนึ่ง

เราได้เห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์ตลอดเวลาเป็นพันๆ ปี มีราชวงศ์เล็กๆ น้อย ๆ เกิดขึ้นมากมาย แล้วก็แย่งชิงอำนาจกันล้มหายไป มีมหาอาณาจักรใหญ่ๆ เกิดขึ้นมา แล้วมหาอาณาจักรน้อยใหญ่เหล่านี้ก็สิ้นสูญไปตามกาลเวลาบ้าง โดยการทำลายบ้าง มีอาณาจักรเล็กๆ เกิดขึ้นกระจายไป แล้วก็รวมกันได้อีก แล้วแตกสลายไปอีก หมุนเวียนเปลี่ยนไป เป็นคติธรรมดา

ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจจังนี้ ถ้าหากพิจารณาในแง่ของธรรมะคือ *ไตรลักษณ์* ก็เป็นเรื่องที่ควรแก่การ *สังเวช* ใจด้วย

เป็นอันว่า ดินแดนทั้งหมดที่เราได้ไปดูมา ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพุทธศาสนาทั้งนั้น เราจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม อย่างที่อาตมภาพได้บอกไว้ว่า ส่วนนอกเหนือจากพุทธภูมิมาแล้ว คือเลยจากสาวัดต้อออกมา เป็นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลังพุทธกาล *อชันดา เอลโลว์* ก็เกี่ยวข้อง *เดลี* ก็เกี่ยวข้อง เพราะที่นั่นเป็น *เมืองอินทปัตถ์* อยู่ในแคว้นกุรุ พระพุทธเจ้าเคยแสดงมหาสติปัญญาสูตรที่นั่น

แม้แต่ที่ *แคชเมียร์* หรือ *กัษมีระ* ซึ่งเราไปที่เมืองศรีนคร ที่นั่นพุทธศาสนาก็เคยแพร่หลายอยู่ ประชาชนแถวนั้นก็เคยนับถือพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันเป็นมุสลิมไปเกือบทั้งหมดแล้ว พุทธศาสนาเคยรุ่งเรืองที่นั่น เช่น *เมืองสาละ* ของพระเจ้ามิลินท์ ก็อยู่ห่างจากที่นั่นประมาณ ๒๐๐ กว่ากิโลเมตร หรือ *เมืองปุรุषะปุระ* ของพระเจ้ากนิษกะ ก็อยู่ห่างจากที่นั่นสัก ๓๐๐ กม. ดินแดนแถวนั้น ล้วนเคยเป็นถิ่นของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งถึงอัฟกานิสถาน

และปากีสถานทั้งหมด ก็เคยเป็นประเทศพุทธศาสนามาก่อน แต่
ปัจจุบันนี้พุทธศาสนาแทบไม่มีเหลืออยู่เลย

ที่กัษมีระ เราได้เลยเข้าไปนิดหนึ่งในแดนหิมพานต์ หิมพานต์
นั่นก็เป็นดินแดนที่มีเรื่องราวในพุทธศาสนา มาก เช่นเมื่อคราวที่
พวกเจ้าศากยะจะไปรบไปฆ่ากันระหว่างพี่น้อง ในสงครามใหญ่
ระหว่างโกถิยะ กับศากยะ เมื่อพระพุทธเจ้าไปห้ามทัพเสร็จเจ้า
ชายที่จะไปรบ ก็เปลี่ยนเป็นบวช ก็ได้บวชกันจำนวนมากมายพระ
พุทธเจ้าก็พาพระใหม่เหล่านั้นไปเที่ยวแดนหิมพานต์กันพักใหญ่
เรื่องราวในชาดกก็เยอะแยะที่เกี่ยวกับเรื่องแดนหิมพานต์

ในคัมภีร์อรรถกถา ท่านพูดถึงแดนหิมพานต์ไว้ว่า มีภูเขา
เป็นเทือกใหญ่ๆ ทั้งหมด ๗ เทือก ล้อมภูเขาคันธมาหน มีเนื้อที่
สามแสนโยชน์ มียอดทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ ยอด มีทะเลสาบใหญ่ที่ไม่
เคยร้อนด้วยแสงแดดเลย ๗ ทะเลสาบ

ปัจจุบันนี้ ก็ขอให้ดูแผนที่เอาเองว่า หิมพานต์นั้นกว้าง
ใหญ่ขนาดไหน อาตมภาพเองก็ยังไม่ได้ดูว่าเขาบอกไว้ว่ามีเนื้อที่กี่
ล้านเอเคอร์ หรือกี่ล้านไร่ อันนี้เราไปมาแล้ว โยมก็พูดได้ว่าเข้าไป
ในดินแดนหิมพานต์แล้วนิดหน่อย

เหตุให้พระพุทธานุศาสนาสถูญลี้้นจากอินเดีย

ข้อที่ควรจะกล่าวในที่นี้สักหน่อย เป็นคติในทางธรรมะ ก็คือ เรื่องพระพุทธานุศาสนาสถูญลี้้นไปจากอินเดีย ควรกล่าวถึง เหตุทั้งหลาย ที่ให้พุทธานุศาสนาต้องสูญลี้้นไปจากประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ชัดเจนเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐

๑. เหตุอันแรก ที่เราเห็นได้ พุดง่าย ๆ ว่า ชาวพุทธเราใจกว้าง แต่ศาสนาอื่นเขาไม่ใจกว้างด้วย นี่ก็เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธานุศาสนาสถูญลี้้นไป เพราะว่าเมื่อพระพุทธานุศาสนาเกิดขึ้นนั้นก็สอนแต่เพียงแต่หลักธรรมเป็นกลางๆ ให้คนประพฤติดี ทำความดี จะนับถือหรือไม่นับถือ ก็ไม่ได้ว่าอะไร ถ้าเป็นคนดีแล้วก็ไปสู่คติที่ดีหมด ไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นชาวพุทธจึงจะไปสวรรค์ได้ หรือว่าชาวพุทธที่มานับถือแล้วทำตัวไม่ดี ก็ไปนรกเหมือนกัน อะไรทำนองนี้

ที่นี้เมื่อชาวพุทธได้เป็นใหญ่ เช่น อย่างพระเจ้าอโศก มหาราชครองแผ่นดิน ก็อุปถัมภ์ทุกศาสนาเหมือนกันหมด แต่ผู้ที่ได้รับอุปถัมภ์เขาไม่ได้ใจกว้างตามด้วย เพราะฉะนั้น พวกอำมาตย์พราหมณ์ของราชวงศ์อโศกเอง ก็เป็นผู้กำจัตราชวงศ์อโศก จะเห็นว่าอำมาตย์ที่ชื่อ ปุชยมิตร ก็ได้ปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินที่เป็นหลานของพระเจ้าอโศก แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ที่กำจัตราชาวพุทธ อย่างที่เล่าเมื่อกี้ แต่ก็กำจัตไม่เสร็จลี้้น มีมาเรื่อย จนกระทั่งถึงพระเจ้าหรรษวรรณะครองราชย์ อำมาตย์ที่เป็นฮินดูก็กำจัตพระองค์เสียอีก ก็เป็นมาอย่างนี้ จนในที่สุดมุสลิมก็เข้ามาบุกกำจัตเรียบไปเลย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ นี่ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่เราเห็นได้ง่าย

ยังมีเหตุอื่นอีก ชาวพุทธเองก็เป็นเหตุด้วย อย่าไปว่าแต่คนอื่นเขา

ข้อที่หนึ่ง ความใจกว้างของชาวพุทธนั้น บางทีก็กว้างเลยเถิดไป จนกลายเป็นใจกว้างลึมหัก หรือใจกว้างอย่างไม่มีหลัก ไม่ยึดหลักของตัวเองไว้ กว้างไปกว้างมา เลยกลายเป็นกลมกลืนกับเขา จนศาสนาของตัวเองหายไปเลย ที่หายไปให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ ไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดู

ตอนที่มุสลิมยังไม่เข้ามา ศาสนาพุทธเราก็อ่อนมากแล้ว เพราะไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดูมาก ปล่อยให้ความเชื่อถือของฮินดูเข้ามาปะปน อย่างในถ้ำอชันตานั่น เป็นที่แสดงประวัติพุทธศาสนาได้อย่างดี จะเห็นได้ตั้งแต่เจริญจนถึงเสียม

ตอนต้นจะเห็นว่า เดิมก็บริสุทธิ์ดี เป็นพุทธศาสนาเถรวาท ต่อมาก็กลายเป็นมหายาน มีคติความเชื่อของทางฮินดูเข้ามาปะปนมากขึ้น ผลที่สุดพุทธหมด จะเห็นได้ที่เอลโลว์รา ผลที่สุดเหลือแต่ถ้ำฮินดู ถ้ำพุทธถูกกลืนหมด

เพราะฉะนั้น ก็เป็นคติสอนใจอันหนึ่งที่ว่า **ใจกว้างจนลึมหัก** ไม่ยึดรักษาหลักของตัวเองไว้ กลมกลืนจนกระทั่งตัวเองสูญหายไป

ในความใจกว้างและกลมกลืนนั้น มีเรื่องหนึ่งที่น่าจะกล่าวไว้ คือ ลักษณะการกลมกลืนกับศาสนาฮินดู ศาสนาฮินดูนั้นมีลักษณะสำคัญคือ การเชื่อเรื่องฤทธิ เรื่องปาฏิหาริย์ เรื่องการดลบันดาลอย่างนั้น สัปกันอย่างนั้น เอาฤทธิมาใช้ทำลายกันต่าง ๆ โดยมากเป็นเรื่องของโลกะ โทสะ โมหะ พุทธศาสนาในยุคหลังก็

ทำให้คนไปหวังพึ่งเรื่องฤทธิ์ เรื่องเทพเจ้าอะไรต่ออะไรมากขึ้น จนลืมหลักของตัวเอง

๒. ในทางพุทธศาสนานั้น จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าก็มีฤทธิ์ เหมือนกัน เป็นปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งในบรรดาปาฏิหาริย์ ๓ แต่ต้อง ยืนหลักไว้เสมอว่า ปาฏิหาริย์ที่สำคัญที่สุดคือ *อนุศาสนีปาฏิหาริย์* ปาฏิหาริย์ที่เป็นหลักคำสอน ไม่ใช่ปาฏิหาริย์ที่เป็นการแสดงฤทธิ์ ต่างๆ

ในทางพุทธศาสนาให้ถือการกระทำของเราเป็นหลัก ส่วน ฤทธิ์หรือเทพเจ้านั้นจะมาเป็นตัวประกอบ หรือช่วยเสริมการ กระทำของเรา จะต้องเอาการกระทำของตัวเองเป็นหลักเสียก่อน ถ้าหากว่าเราไม่เอาการกระทำหรือกรรมเป็นหลัก เราก็คงจะไปหวัง พึ่งการดลบันดาลของเทพเจ้า หวังพึ่งฤทธิ์ของผู้อื่นมาทำให้ ไม่ ต้องกระทำด้วยตนเอง ถึงมืองอเท้า มันก็มีแต่ความเสื่อมไป

จุดที่เสื่อมก็คือ ตอนที่ *ชาวพุทธลืมหลักกรรม ไม่เอาการ กระทำของตัวเองเป็นหลัก ไปหวังพึ่งเทพเจ้า ไปหวังพึ่งฤทธิ์ พึ่ง ปาฏิหาริย์*

ตราบดีที่เรายืนหลักได้ คือเอากกรรม เอาการกระทำเป็น หลักแล้ว ถ้าจะไปนับถือฤทธิ์ปาฏิหาริย์บ้าง ฤทธิ์ปาฏิหาริย์นั้นก็ มาประกอบมาเสริมการกระทำ ก็ยังพอยอม แต่ถ้าใครใจแข็งพอ ก็ ไม่ต้องพึ่งฤทธิ์ ไม่ต้องพึ่งปาฏิหาริย์อะไรทั้งสิ้น เพราะพุทธศาสนา นั้น ถ้าเราเอากกรรมหรือการกระทำเป็นหลักแล้ว ก็จะยืนหยัดอยู่ได้ เสมอ ยกตัวอย่างเรื่อง อนาคตปิณฑกสิคะชฎี ซึ่งเป็นชาวพุทธใน สมัยพุทธกาล

อนาถบิณฑิกเศรษฐี^๑ นั้น ที่บ้านหรือที่ปราสาทของท่าน ก็มี เทวดามาอยู่ เทวดานี้มีความลำบากมาก เพราะพระพุทธเจ้ากับ พระสงฆ์เสด็จมาที่บ้านของท่านเศรษฐีบ่อยๆ ด้วยความเคารพ พระสงฆ์ เทวดาก็ต้องผินใจลงมาจากหุ้มประตูป้าน ลงมาข้างล่าง

เทวดามีความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญใจ ก็เลยมาอุบาย อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า ท่านก็จนลงทุกวัน เพราะถวายทานแก่พระ พุทธเจ้าและพระสงฆ์ อย่าเลย อย่าทำลายทรัพย์สินสมบัติเลย เลิก นับถือพระพุทธเจ้าเถอะ เลิกถวายทาน เทวดานี้มาสอนให้ทำไม่ดี เทวดาก็มีทั้งเทวดาดี และเทวดาไม่ดี

ที่นี่ อนาถบิณฑิกเศรษฐี^๑ นั้น เป็นผู้มั่นในพระรัตนตรัยแล้ว มั่นในคุณธรรม ไม่เอาด้วย บอกเทวดาว่า ท่านเป็นใครกัน เรื่อง อะไรมาชวนข้าพเจ้าในเรื่องไม่เข้าท่าเข้าทาง เทวดาก็บอกว่า ข้าพเจ้าอยู่ที่หุ้มประตูป้านท่านนี่แหละ มีความหวังดีต่อท่าน อยากให้ท่านร่ำรวย ไม่ยากจนเพราะการสละทรัพย์สินสมบัติ

เศรษฐีก็บอกว่า ต่อแต่นี้ไปท่านอย่าอยู่ที่นี้เลยนะ ไปอยู่ที่อื่นดีกว่า อยู่ที่นี้คงไม่ดี เพราะความเห็นไม่ตรงกัน ท่านไม่ตั้งอยู่ใน ธรรม มาชักชวนในทางไม่ถูกต้อง

เทวดาก็เดือดร้อนเพราะเจ้าของบ้านไล่ เลยต้องไปหา เทวดาผู้ใหญ่ให้มาอ้อนวอนอนาถบิณฑิกเศรษฐี เทียวได้ไปหาเทพ เจ้าใหญ่ๆ จนถึงพระอินทร์ ให้มาช่วยอ้อนวอนเศรษฐี ขอให้ อนุญาตให้กลับเข้าบ้านได้ตามเดิม

ผลที่สุดพระอินทร์ก็บอกว่า พระอินทร์เองก็ช่วยไม่ได้ อยู่ที่ ตัวเศรษฐีเขาจะยอมไม่ยอม แต่เอาละ ลองหาอุบายไปให้เขายอม

ดูซิ พระอินทร์ก็ได้แต่แนะนำอุบายให้ บอกว่า นี่ลองไปหาดูซิที่ไหน มีขุมทรัพย์ดีๆ ไปบอกเศรษฐี

เทวดาไปเจอขุมทรัพย์แห่งหนึ่ง ก็เลยเอามาบอกเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีครับ ที่นั่นมีขุมทรัพย์ใหญ่อยู่ ท่านมีทางที่จะได้ทรัพย์สมบัติมาทำบุญอีกเยอะ เศรษฐีบอกว่า เทวดาแนะนำอย่างนี้ พอใช้ได้ ก็เลยอนุญาตให้อยู่บ้านได้ต่อไป

หมายความว่า เทวดากับมนุษย์นั้น อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ใครจะต้องยอมใคร ก็อยู่ที่ว่าใครมีคุณธรรมสูงกว่า ถ้าใครมีในคุณธรรมมากกว่า อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องยอม เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้คนเรามั่นใจในกรรม มั่นใจในการกระทำความดีของตนเอง แล้วเทวดาก็ต้องยอมเรา

มีเรื่องในชาดกว่า เทวดาทำนายแล้วมนุษย์ก็ยิ่งฝันได้ แม้แต่พระอินทร์ทำนาย โดยฤาษีเป็นสื่อให้บอกพระเจ้าแผ่นดิน ๒ ฝ่ายที่จะรบกัน ฝ่ายนี้จะชนะ ฝ่ายนั้นจะแพ้ ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายจากพระอินทร์ว่าจะชนะ ก็ประมาทมัวเมา สนุกสนาน ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายว่าแพ้ เกิดหัวหน้าคือมหาจักรีชัยเป็นคนไม่ประมาท มีจิตใจเข้มแข็ง เตรียมการต่อสู้เต็มที่ เหตุการณ์ก็กลายเป็นว่าฝ่ายที่ได้รับคำทำนายว่าแพ้กลับเป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายที่ว่าจะชนะกลับเป็นฝ่ายแพ้ อย่างนี้ก็มี

ฝ่ายที่แพ้ก็ไปด่าพระฤาษี บอกว่า ฤาษีโกหก ฤาษีก็เหนื่อยใจไปต่อว่าพระอินทร์ว่า ทำไมท่านแกล้งข้าพเจ้า พระอินทร์บอกว่า ไม่ได้แกล้ง แล้วก็กล่าวคติออกมาว่า “ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น เทวดาก็เกียดกันไม่ได้”

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาถือการกระทำ หรือกรรม เป็นสำคัญ เทวดาจะต้องมาเสริมมาช่วยการกระทำที่ดีของเรา ฤทธิ์จะต้องมาประกอบการกระทำ เอากการกระทำ เอาความเพียร พยายามหรือเอากการกระทำที่ดีเป็นหลัก ไม่ใช่ว่าจะเลยการกระทำ ปล่อยทิ้งกรรม แล้วไปมัวหวังพึ่งอำนาจพึ่งฤทธิ์ รอคารดลบันดาล ของเทพเจ้าต่างๆ เสียหลักนี้เมื่อไร พุทธศาสนาก็เสื่อม

นี่ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า เมื่อจับหลักของ ตัวไม่ถูก เสียหลักแล้ว ก็กลายเป็นการกลมกลืนกับอินดู กลมกลืน ไปมา ผลที่สุดตัวเองก็หายไปหมดเลย กลายเป็นเชื่อเทวดาโน่นนี่ มาดลบันดาลต่างๆ โดยไม่ต้องทำ ไม่ต้องเพียรพยายาม

๓. อีกอย่างหนึ่งที่ควรระวัง คือ *พอมิภัยหรือเรื่องกระทบ กระเทือนส่วนรวม ชาวพุทธไม่น้อยมีลักษณะที่วางเฉย ไม่เอา เรื่อง แล้วเห็นลักษณะนี้เป็นดีไป* เห็นว่าใครไม่เอาเรื่องเอาราว มี อะไรเกิดขึ้นก็เฉยๆ ไม่เอาเรื่อง กลายเป็นดี ไม่มีกิเลส เห็นอย่างนี้ ไปก็มี

ในทางตรงกันข้าม ถ้าไปยุ่ง ก็แสดงว่ามีกิเลส อันนี้อาจจะ พลาดจากคติพุทธศาสนาไปเสียแล้ว และจะกลายเป็นเหยื่อเขา

ในทางพุทธศาสนานั้น ผู้ไม่มีกิเลส ท่านอยู่กับเรื่องที่กระทบ กระเทือนกิจการส่วนร่วม แต่การยุ่งของท่านมีลักษณะที่ไม่เป็นไป ด้วยกิเลส คือ ทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งพระพุทธรเจ้าก็ได้ทำเป็นคติ ไว้แล้ว ตั้งแต่สมัยพุทธกาล

อาตมภาพขอยกตัวอย่าง เรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธรเจ้า ดำรงพระชนม์อยู่เอง สมัยหนึ่งพระพุทธรเจ้าตรัสไล่พระภิกษุกลุ่ม

หนึ่งที่ทำให้เสียงอีกทีก แล้วได้ปรารภกับพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ ว่า “นี่แน่ะ... สารีบุตรและโมคคัลลาน์ เธอเห็นอย่างไร เมื่อเราไล่พระสงฆ์กลุ่มนั้น”

พระสารีบุตรก็กราบทูลว่า

“ต่อไปนี้พระองค์จักเป็นผู้ชวนชวายน้อย (เป็นศัพท์ทางพระหมายความว่า จะทรงเล็กลงเกี่ยวกับกิจการส่วนรวม การปกครอง คณะสงฆ์จะไม่เอาแล้ว วางมือเสียที) พระองค์จักเป็นผู้ชวนชวายน้อย ข้าพระองค์ทั้งสอง สารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ก็จักเป็นผู้ชวนชวายน้อยด้วย”

พระพุทธเจ้าก็ตรัสห้ามไม่ให้คิดอย่างนั้น แล้วก็ตรัสถามพระโมคคัลลาน์ต่อไปว่า “เธอ..โมคคัลลาน์จะเห็นอย่างไร”

พระโมคคัลลาน์ก็ได้กราบทูลว่า

“ถ้าพระองค์ผู้เป็นธรรมสามี หมายความว่า เป็นเจ้าของธรรม เป็นหัวหน้าผู้ประดิษฐานธรรมะ เป็นประมุขของพระศาสนา จะมีความชวนชวายน้อย วางมือจากการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ไม่เอาธุระแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสอง โมคคัลลาน์และสารีบุตรจะทำหน้าที่นั้นต่อไป”

พระพุทธเจ้าก็อนุโมทนาว่า

“ดีแล้ว... โมคคัลลาน์ ควรจะเป็นเช่นนั้น”*

นี่ก็เป็นคติให้เห็นว่า พระอรหันต์เป็นตัวอย่างของผู้ที่จะต้องเอาใจใส่กิจการของส่วนรวม ไม่ใช่ไม่ยุ่งไม่เกี่ยว

*

ม.ม. ๑๓/๑๘๙/๑๙๗

มีคติรายอื่นเป็นตัวอย่างต่อมาอีกเรื่อยๆ เช่น พระมหา กัสสปะ แม้จะเป็นพระอรหันต์ฝ่ายป่า ท่านอยู่ป่าเรื่อย ออกไป ถูงดุรงค์ เป็นเขตทัคคะทางดุรงค์ ดูคล้ายๆ กับไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่ที่จริง ถ้าเป็นกิจการส่วนรวม ท่านต้องยุ่งต้องเอาใจใส่

เราจะเห็นว่า เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระมหา กัสสปะเป็นผู้นำเลยทีเดียวน ในการทำสังคายนา โดยที่ท่านได้ ปวารณาว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีผู้กล่าวจ้วงจาบพระธรรม วินัย คือ พระสุภทัตพุทธมบรรพชิต จึงจะต้องรีบทำสังคายनावาง หลักการไว้ให้แน่นอน ไม่ให้คนที่คิดร้ายได้ช่องที่จะประพฤติไขว้ เขวออกไป

และถ้าสืบต่อไปอีก การทำสังคายนานี้ ใครเป็นผู้ริเริ่มไว้ ก่อน ก็คือพระสารีบุตร พระสารีบุตรนั้นเคยทำสังคายนาไว้เป็นตัวอย่างก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยซ้ำ ทำไว้ตอนที่นิครนถนาฏ บุตรสิ้นชีพ ตอนนั้นสาวกของนิครนถ์แตกกัน พระสารีบุตรก็ ปวารณาว่า เห็นไหมสาวกในบางศาสนา พอศาสนาด้าน เขาก็แตกกัน ไม่มีหลักมีเกณฑ์ เพราะฉะนั้น เราควรจะทำสังคายนาพระธรรม วินัยไว้เป็นหลักเป็นฐาน เป็นแบบแผนอันเดียวกัน จะได้ยึดถือ ปฏิบัติต่อไป ก็จึงได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้ ปรากฏอยู่ในพระ ไตรปิฎก เรียกว่า สังคีตีสูต^{*}

ส่วนพระมหา กัสสปะเป็นพระป่า พอพระพุทธเจ้าปรินิพพานก็เป็นหัวหน้าจัดประชุมทำสังคายนาเป็นครั้งแรก เป็นคดีแก่ พระอรหันต์สมัยต่อๆ มา ที่จะต้องยุ่งเกี่ยวกับกิจการส่วนรวม เช่น

* ที่.ปา. ๑๑/๒๒๑-๓๖๓/๒๒๒-๒๘๗

พระอุปัชฌาย์คุณเถระ ท่านไปจำพรรษาบำเพ็ญฌานอยู่ในที่ไกลผู้คน ตอนนั้นพระศาสนาเดือดร้อน มีการประชุมครั้งใหญ่ของพระเจ้าอโศก ต้องการความร่วมมือเพียงของผู้ที่จะทำกิจการส่วนรวม

พระอรหันต์ทั้งหลายก็ประชุมกัน พิจารณาว่ามีพระอรหันต์อุปัชฌาย์นี้ไปทำสมาธิบำเพ็ญฌานปลีกตัวเงียบอยู่ ก็มีมติดังโทษเลย มติที่ประชุมให้ลงโทษเรียกว่า ทำทัณฑกรรมแก่ พระอรหันต์อุปัชฌาย์ ให้มารับหน้าที่ในการปกป้องดูแลกิจการสมโภชมหาวิหารของพระเจ้าอโศก

หรืออย่างตอนที่ พระเจ้ามิลินท์ กำลังเบียดเบียนพุทธศาสนา และทุกศาสนาด้วยการทำไต่वाที่ทั่วไปหมด ใครๆ ก็แพ้ไปหมดสิ้น พุทธศาสนาก็จะแย่ เพราะไม่มีปราชญ์ไปสู้พระเจ้ามิลินท์ พระผู้ใหญ่ทั้งหลายก็มาประชุมกันหาทางแก้ไขว่า จะต้องหาคนดี มีปัญญามาสู้พระเจ้ามิลินท์

เวลานั้น มีพระอรหันต์องค์หนึ่งไปอยู่ในป่า ไม่มาร่วมในที่ประชุม ที่ประชุมก็ลงโทษพระอรหันต์องค์นั้นเลย ทำทัณฑกรรมให้พระอรหันต์องค์นี้มารับมอบหน้าที่จากที่ประชุม โดยที่ประชุมร่วมกันหา และกำหนดตัวบุคคลที่จะเอามาสู้พระยามิลินท์ แล้วให้พระอรหันต์องค์นี้คอยเป็นอาจารย์ให้การศึกษา เตรียมพร้อมเพื่อจะได้มาสู้กับพระเจ้ามิลินท์ ก็เลยได้ พระนาคเสน มา

นี่เป็นตัวอย่าง

คือกิจการส่วนรวมเป็นเรื่องที่จะต้องร่วมกันพิจารณาเอาใจใส่ นี่เป็นคติทางพุทธศาสนา แต่ในบางยุคบางสมัย เราไปถึงว่าไม่เอาธุระ จะมีเรื่องราววาระทบทวนเถื่อน มีภัยเกิดกับส่วนรวม ก็

ไม่ยุ่งไม่เกี่ยวอะไรต่างๆ แล้วเห็นเป็นว่าไม่มีกิเลสไปก็มี อย่างนี้เป็นทางหนึ่งของความเลื่อมในพระพุทธานุศาสนานะ

๔. อีกอย่างหนึ่ง คือ การฝากศาสนาไว้กับพระ ชาวพุทธจำนวนมากทีเดียว ชอบฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว แทนที่จะถือตามคติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระศาสนานั้นอยู่ด้วยบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ใช่บริษัทใดบริษัทหนึ่ง แต่จะต้องช่วยกัน

ที่นี้พวกเรามักจะมองว่าพระศาสนาเป็นเรื่องของพระ บางทีเมื่อมีพระประพฤติไม่ดี ชาวบ้านบางคนบอกว่าไม่ยกนับถือแล้ว พุทธศาสนา อย่างนี้ก็มิ แทนที่จะเห็นว่า พระพุทธานุศาสนานี้เป็นของเรา พระองค์นี้ประพฤติไม่ดี เราต้องช่วยกันแก้ ต้องเอาออกไป แทนที่จะคิดอย่างนั้น กลับกลายเป็นว่า เรายกศาสนาให้พระองค์นั้น พระองค์ที่ไม่ดีก็เลยดีใจ กลายเป็นเจ้าของศาสนา เรายกให้แล้ว บอกไม่เอาแล้วศาสนานี้ เป็นอย่างนี้ก็มิ นี่เป็นทัศนคติที่ผิด

ชาวพุทธเราทั่วไปไม่น่าจะมีความคิดแบบนี้ ทำเหมือนกับว่าพระพุทธานุศาสนานี้เป็นเรื่องของพระ เราก็ไม่ต้องรู้ด้วย

ยิ่งกว่านั้น ชาวพุทธมักไม่มีข้อปฏิบัติประจำตัว ของตัวเอง อย่างในศาสนาอื่น ยกตัวอย่างชาวมุสลิม เขาต้องมีละหมาดวันละ ๕ ครั้ง เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้นๆ

แต่ชาวพุทธคุณุสถ์ของเราไม่ค่อยมีข้อปฏิบัติของตัวเองที่ชัดออกมากว่า ถ้าเป็นชาวพุทธจะต้องปฏิบัติตัว ต้องรักษาข้อปฏิบัติอะไรบ้าง ดังนั้น เมื่อไม่มีพระเป็นหลัก ศาสนาก็หมด

ตอนนั้นมุสลิมมา ซ่าพระหมด ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ไม่มีหลัก เลยถูกฮินดูกินหมด เพราะฉะนั้น ที่ว่าสูญสิ้นนั้น คือ หนึ่ง ถูกเขาปราบทำลาย สอง ถูกเขากลืนไปง่าย ๆ นี่เป็นเพราะฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว นี่เป็นอีกข้อหนึ่ง

นอกนั้นก็มึเบ็ดเตล็ดอีกหลายอย่าง เช่นที่เขาบอกว่า ทางอินเดียอาจจะถือว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนต่างชาติ เขาเลยพยายามกำจัดอยู่เรื่อย

พระพุทธเจ้าก็มีนักปราชญ์สันนิษฐานว่า เป็นเชื้อชาติมกโกล คือแบบพวกเรานี้ ไม่ใช่เชื้อชาติอินเดียอย่างนั้น เพราะเกิดในถิ่นที่ปัจจุบันเรียกว่าเนปาล คนเนปาลก็รูปร่างหน้าตาเหมือนคนไทยเป็นมกโกลเหมือนกัน* พวกอินเดียเลยไม่ชอบ เพราะฉะนั้นพระเจ้าอโศก แม้จะยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่ถ้าฝรั่งไม่มาขุดค้นโบราณสถานแสดงหลักฐานให้ปรากฏแล้ว อินเดียไม่รู้จักเลย เขาลืมกันหมดเรียบร้อยแล้ว จนกระทั่งฝรั่งมาขุดค้นโบราณวัตถุเจอ พระเจ้าอโศกจึงปรากฏเกียรติยศขึ้นมาว่าเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

หรืออย่างพระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็เป็นมกโกลอีก ไม่ใช่ชาวอินเดียแท้ มหาอำมาตย์ที่ปรึกษาของราชวงศ์คุปตะ ส่วนมากเป็นชาวพุทธ ราชวงศ์คุปตะ เลือกชาวพุทธ เพราะเป็นผู้มีความรู้ดี และมหาอำมาตย์พวกนั้นเป็นต่างชาติทั้งนั้น ไม่ใช่ชาวอินเดีย อาจจะเป็นได้ว่ากษัตริย์ฮินดู หรือชาวอินเดีย พยายามที่จะตัดรอนพุทธศาสนา เพราะถือว่าไม่ใช่ชาวอินเดียที่แท้จริง

* บางท่านว่า คนเนปาลปัจจุบันไม่ใช่เผ่าศากยะดั้งเดิม แต่เป็นชนเผ่าใหม่ในถิ่นเก่า หมายความว่า ศากยะเป็นอารยัน

อีกข้อหนึ่งที่โน้มไปทางที่ทำให้เกิดการกลมกลืนได้ง่าย ก็คือ ตอนที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่แล้ว และราชวงศ์ฮินดูขึ้นครองราชย์ มีอำนาจเข้มแข็ง เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา ชาวพุทธก็ใจอ่อนเพราะความใจกว้างอยู่แล้ว ก็เอาใจผู้ปกครอง มักจะผ่อนปรนประนีประนอมจนเสียหลักของตัว เช่นว่า อย่างนี้ก็ได้อ่างนั้นก็ได้ ยังไงก็ได้ ไปๆ มาๆ เลยกลายเป็นหายไปเลย กลมกลืนกันไปหมด แต่ไปรวมอยู่ข้างในศาสนาฮินดู พระพุทธเจ้ากลายเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์

อีกข้อหนึ่งก็คือ พระ พอได้รับการอุปถัมภ์มาก มีความสุขสบาย บางส่วนก็มีความประพฤติด้อยหย่อน และอาจจะเห็นห่างจากประชาชนทั่วๆ ไป เพราะว่าได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

อย่างที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ที่ว่ารุ่งเรืองนั้น มีความเสื่อมอยู่ด้วยในตัว พระเจ้าแผ่นดินยกหมู่บ้านที่อยู่รอบบริเวณนั้นเก็บภาษีถวายบำรุงมหาวิทยาลัยนาลันทา พระสงฆ์ก็เลยไม่ได้เกี่ยวข้องกับประชาชน อาศัยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินอยู่สบาย เรียนหนังสือไป เป็นนักปรัชญาอะไรต่ออะไร ถกเถียงกันไปห่างประชาชน นานๆ เข้า พุทธศาสนาก็หมดความหมายไปจากประชาชน

ต่อจากนั้นก็มาถึง คติการก่อสร้างสิ่งใหญ่โต ให้สังเกตว่าเมื่อมีการสร้างสิ่งใหญ่โตมากๆ ไม่ช้าศาสนาจะค่อยๆ สิ้น มักจะเป็นเช่นนี้มาตลอด อชันดา เอลโลว์ ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง

การสร้างสิ่งอะไรใหญ่ๆ โดๆ มักจะเป็นระยะที่ว่าต่อนั้นไม่นานนัก มักจะเกิดความเสื่อมขึ้นมา ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณารายละเอียดว่าเป็นเพราะอะไร แต่อย่างไรก็ตามในการสร้างสิ่งใหญ่โตจะต้องคำนึงเสมอว่า จะต้องมีคนไว้ใช้สิ่งก่อสร้างนั้น เอาไว้รักษาบ้าง เอาไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์บ้าง เพราะสร้างขึ้นมาทำไม ถ้าไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์

ที่นี่ คนที่จะใช้ ก็ต้องเป็นคนที่มีธรรมะ เป็นผู้ปฏิบัติตามธรรมะ เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหญ่โต ก็ต้องสร้างคนไปด้วย สร้างคนดีที่จะมาใช้มารักษาสีงที่สร้างนั้น

การล้มสร้างคนนี้ อาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงไป เพราะฉะนั้น สิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โตนั้น เมื่อเหลือหลงมา ก็กลายเป็นเหยื่อของผู้อื่นต่อไป หนึ่ง ก็กลายเป็นสิ่งไม่มีค่า สอง เขาก็เอาไปใช้ในศาสนาของเขา ถ้าไม่ใช้ เขาก็เอามาลบหลู่ให้เป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนจิตใจแก่พวกเรา อย่างที่ได้ไปเห็นกันหลายๆ แห่ง

คติจากอนิจจัง

รวมความทั้งหมดนี้ เมื่อพระพุทธศาสนาสูญสิ้นไป ก็ดี ดาวารวัตตสูญสิ้นไป ก็ดี มหาอาณาจักรน้อยใหญ่สูญสิ้นทำลายไป ก็ดี ก็ได้คติธรรมตามหลักอนิจจัง ที่เป็นไตรลักษณ์ หลักอนิจจังนั้น ให้คติ ๒ อย่างในทางธรรมะ

คติที่ ๑ ก็คือว่า ทำให้เราปลงธรรมสังเวช การปลงธรรมสังเวช ก็คือ เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนภายในใจของเราให้คิดได้

ให้คิดได้ คือให้เห็นคติธรรมดาของสังขาร ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมสลาย และสูญสิ้นไป ถ้าเรารู้เข้าใจคติธรรมดาอย่างนี้แล้ว ใจเราก็จะได้ไม่เศร้าโศกเสียใจ มีใจผ่องใสเบิกบานอยู่ได้

เราไปเห็นสถานที่ทางพุทธศาสนาที่เคยรุ่งเรืองอยู่นานถึง ๑๗๐๐ ปี ยิ่งใหญ่ขนาดไหน แต่ทำไมเดี๋ยวนี้สูญสิ้นไป เหลือแต่ซากบางแห่งซากก็ไม่มีเหลือ อย่างวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซากก็หาไม่ได้ วัดบุพพารามที่นางวิสาขาสร้างขึ้น ก็ถูกแม่น้ำอจิรวดีพัดพาไปหมด ไม่มีเหลือเลยแม้แต่ซาก ถ้าใจของเราไม่รู้เท่าทันไตรลักษณ์ เราก็อาจจะเศร้าโศกมัวหมองก็ได้

เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ธรรมดาของสังขารอย่างนี้แล้ว ถึงจะมองเห็นความเกิดขึ้นเสื่อมสูญไป ใจเราก็ผ่องใสเบิกบานอยู่ได้เป็นอิสระ อันนี้ก็เป็น การปรับใจภายใน ทำให้ใจได้ดี นี่เป็นประการหนึ่ง

ต่อไป คติที่ ๒ ก็คือว่า เป็นเครื่องเตือนใจให้ได้คิด โดย เป็นบทเรียนให้ไม่ประมาท เพราะสิ่งอย่างนี้ หรือความเสื่อมความสูญสิ้นนั้น ไม่ควรให้เกิดขึ้นบ่อยๆ ไม่ควรให้เกิดขึ้นอีก และไม่ควรให้เกิดขึ้นโดยง่าย คือ ไม่ควรปล่อยหรือไม่ควรยอมให้เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่เกิดขึ้นมาในอดีต แล้วเป็นเหตุแห่งความเสื่อม สิ่งนั้นเราควรหลีกเลี่ยง สิ่งใดเป็นเหตุแห่งความเจริญ เราก็ช่วยกันสร้างสรรค์ต่อไป นี่เป็นคติของความไม่ประมาท

พระพุทธรเจ้าเมื่อสอน มักสอนทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ สอนข้อที่หนึ่ง เพื่อให้ใจของเราเป็นอิสระอยู่ได้ ผ่องใสเบิกบาน ไม่เศร้าโศก และก็สอนข้อที่สอง เพื่อให้บทเรียนที่จะทำให้เกิดความไม่ประมาท โดยแสดงออกมาเป็นการกระทำที่จะปรับปรุงภายนอกให้มันดี ให้มันเจริญงอกงามต่อไปด้วย

บางที่เราได้อันเดียว พวกหนึ่ง ได้แต่ปรับใจภายใน ทำใจไม่ให้เศร้าโศก แล้วก็ปรับปรุงข้างนอก เกิดความประมาท ก็ปล่อยปละละเลย ก็เสื่อมอีกๆ มีแต่เสื่อมเรื่อยไปจนสูญหมด ส่วนอีกบางพวก ก็เอาแต่ไม่ประมาท จะต้องแก้ไขปรับปรุง โดยที่ในใจก็อาจจะเศร้าหมอง

เพราะฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๒ อย่าง เมื่อชาวพุทธปฏิบัติธรรมไม่ครบ พุทธศาสนาเองก็จะเสื่อม

หนึ่ง ใจต้องเป็นอิสระ ผ่องใสเบิกบานเสมอ

สอง ต้องได้ความไม่ประมาท ที่จะกระทำการเพื่อหลีกเลี่ยงความเสื่อม และสร้างความดีงาม ความเจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

นี่ก็เป็นคติที่ได้จากเรื่อง *สังเวชนียสถาน* ที่ผ่านมา ก็เข้ากับคติคำว่า *สังเวช* ที่อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วว่า

สังเวช นั้นแปลว่า กระตุ้นใจให้ได้ความคิด คิดอะไร

- คิดรู้เท่าทันความจริง ปลงใจวางใจได้ อย่างหนึ่ง
- คิดที่จะไม่ประมาท ที่จะเร่งป้องกัน และแก้ไขปรับปรุง ให้มีแต่ความเจริญงอกงามมั่นคง และความดีงาม อย่างหนึ่ง

นี่ อันเดียวก็ผ่านไปแล้ว ความเสื่อม ความพินาศสูญสิ้นก็ได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นบพทธรรม และบพทสอนธรรมอันยิ่งใหญ่

พระพุทธานุศาสนาก็อยู่ในประเทศไทย ในโลกเขาก็ยังถือว่า พุทธศาสนานี้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทย ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา ก็นับว่าเรามีโชคคติที่เป็นที่รองรับ เป็นแหล่งใหญ่ของพระพุทธานุศาสนา แม้ว่าบ้านเมืองของเรา พุทธศาสนาบางครั้งจะเจริญบ้าง เสื่อมบ้างเป็นคติธรรมดา แต่เราก็ต้องพยายามช่วย

กันรักษาไว้สืบต่อไป

เราจะเห็นว่า บางคราวพุทธศาสนาในเมืองเสื่อมไป แต่พระในป่าก็ยังช่วยรักษาพุทธศาสนาไว้ แต่พระในป่าก็ต้องเตือนท่านเหมือนกันว่า

ต้องเอาธุระกับการส่วนรวมด้วย อย่าถือคติไม่ยุ่งไม่เกี่ยว และต้องสอนต้องชักจูงชาวบ้านให้มีทัศนคติทางธรรมที่ถูกต้อง เอากิจเอาการของส่วนรวม อะไรเข้ามากระทบกระทั่งอันพระศาสนา ก็ต้องชวนช่วยป้องกัน แก้ไข พระพุทธศาสนาจึงจะรักษาอยู่ได้ด้วยดี

เอาละ อาตมภาพจะปิดรายการละ เป็นอันว่า พุทธศาสนาในเมืองไทยนี้ ก็ให้เราช่วยกันรักษาไว้ แต่การที่จะรักษาด้วยดีนั้น เราก็ต้องเรียนคติที่ได้รับจากอดีต มีบทเรียนมาช่วยด้วย

ความรู้ในอดีตนั้นแหละจะมาช่วยเรา อาตมภาพกล่าวไว้ อย่างหนึ่งแล้ว ก็ขอกล่าวต่อไป ไหนๆ ก็เลยเวลามาแล้ว เคยพูดไว้ ที่หนึ่งว่า การที่จะเข้าใจพุทธศาสนาให้ได้ดีนั้น ไม่ใช่เพราะเรียนหลักคำสอนเท่านั้น จะต้องรู้เหตุการณ์ความเป็นมาด้วย อันนั้นจะช่วยให้เราเข้าใจได้ดีขึ้น เพราะว่า การที่จะเข้าใจคำสอนที่เป็นตัวการหลักของพระพุทธานั้น องค์ประกอบอย่างหนึ่งก็คือเราจะต้องมีการตีความ คนเรานี้อ่านอะไรก็ตาม เรียนอะไรก็ตาม เราจะมี การตีความด้วย

ที่นี้ การตีความ นั้น ก็มักจะอาศัยภูมิหลัง คือความรู้ในเหตุการณ์ความเป็นมาของเราเข้าไปประกอบ ยกตัวอย่างง่ายๆ เมื่อเราไปอินเดีย เรามีภูมิหลัง มีประสบการณ์ของเรา เราไปพบคนอื่นเดีย เราก็ตีความตามภูมิหลังของเรา ชาวอินเดียโคลงหัว

เรานึกว่าเขาปฏิเสธ นี่ก็คือตีความตามภูมิหลังประสบการณ์ที่เรามี แต่อินเดียเขาโคลงหัว หมายความว่า เขารับ ใช้ใหม่ มันตรงข้าม เพราะฉะนั้น เราต้องเรียนรู้เหตุการณ์ความเป็นไป ภูมิหลังวัฒนธรรมของอินเดียด้วย เราจึงจะเข้าใจถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ความหมายทางคำสอนก็ต้องเรียนด้วย ต้องประกอบกันทั้งคู่ ไม่เช่นนั้น การตีความก็อาจจะผิด เช่นอย่างในเรื่องพระผู้ที่ตีความไปตามเหตุการณ์ หรือตามประสบการณ์ ถ้าถามว่าความหมายของ สมณะ คืออะไร สมณะในพุทธศาสนา คืออะไร อย่างที่อาตมภาพเคยกล่าวไว้ในวันมาฆบูชา สมณะมีความหมายว่าอะไร ถ้าเราไม่มีหลัก ก็อาจจะยุ่ง

ภาพของความเป็นสมณะอยู่ที่ไหน พวกหนึ่งอาจจะมองว่า พระได้แก่ผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ อยู่ที่ซังข์ อย่างนี้ก็มี หมายถึงว่า ถ้าเป็นพระ เป็นนักบวช ก็ต้องเป็นผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ พวกนี้ก็จะหวังฤทธิ์ หวังปาฏิหาริย์จากพระ

ที่นี้ บางคนในสมัยปัจจุบัน อาจจะมองพระเป็นนักเรียไรก็ได้ ถ้าเห็นพระก็ว่า นักเรียไรมาแล้ว มีหวังจะเสียเงินอีกแล้ว

นี่คือภาพของพระที่อยู่ในใจของคนที่แตกต่างกันไป แต่ภาพของพระในประวัติของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงคืออะไร คือผู้สงบ ผู้ไม่มีภัยอันตรายใดๆ ตามโอวาทปาฏิโมกข์ที่เราพูดกันในวันมาฆบูชา น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรุปรมาติ สมฺโณ โหติ ปรี วิหเจยนฺโต ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่เป็นสมณะ

หมายความว่า ภาพของสมณะในความหมายของเราตามหลักของพระพุทธศาสนา คือผู้ไม่มีภัยอันตราย ไปที่ไหนก็มีแต่ทำให้เกิดความสงบ ความปลอดภัยไปรุ่งโรจน์ใจ

พระเป็นเครื่องหมายของความไม่มีภัย พระไปที่ไหน คนก็รู้สึกร่มเย็น มีความปลอดภัยไปรุ่งโรจน์ใจ ไม่ต้องระแวงภัย เพราะฉะนั้น ถ้าเราช่วยกันรักษาภาพอันนี้ไว้ได้ สมณะในพระพุทธศาสนาก็อยู่ในความหมายที่แท้จริง

สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องเรียนรู้ไว้ ทั้งเหตุการณ์ความเป็นมา และหลักคำสอนที่แท้จริง เอามาใช้เพื่อจะบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่ต่อไป

การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคง เราต้องรักษาตัวหลักธรรมที่แท้จริงไว้ให้ได้ คือความให้ถูกต้อง เข้าใจให้ถ่องแท้ ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง

นี่ก็คือคติจากทั้งหมดที่ได้ผ่านมา ทั้งที่ดูรู้เห็นด้วยตาตนเอง และที่อาตมภาพได้กล่าวเสริม

บัดนี้ก็พอสมควรแก่เวลา ต่อแต่นี้ไป ก็ขอให้โยมได้ดูแลให้ดี เป็นภาคที่ ๒ ของการประชุมในวันนี้

อินเดีย แดนเทวดา

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์ ท่านผู้ปฏิบัติงาน และนักศึกษาผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพได้รับนิมนต์มาพูด โดยตั้งหัวข้อว่า “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” เรื่องนี้เกิดสืบเนื่องมาจากการที่อาตมภาพได้เดินทางไปประเทศอินเดีย เมื่อ ๒-๓ เดือนที่แล้วมา คุณหมอกาญจน^{*} ผู้ติดต่อนิมนต์ ก็เลยสนับสนุนให้พูดเกี่ยวกับประเทศอินเดีย เพราะเดินทางกลับมาใหม่ๆ

อาตมภาพเองก็ได้ช่วยคิดชื่อให้เป็นที่อินเดียระหว่างและหลังพุทธกาล แต่เมื่อตั้งชื่อไปแล้ว ก็มานึกอีกทีว่า เรื่องนี้ที่จริงเป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญ ต้องรู้เรื่องอินเดียมากที่สุดทีเดียว และจะต้องมาเล่าประวัติศาสตร์กันยืดยาวนาน ไม่ใช่เรื่องที่จะพูดกันในระยะเวลาสั้นๆ อาตมภาพนั้นเพิ่งเคยไปอินเดียจริงๆ ครั้งเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น จะไปรู้เรื่องอินเดียเข้าถึงทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้ ก็ต้องทำใจกันไว้ก่อนว่า ที่มาพูดวันนั้นนั้น เป็นการมาเล่าความคิดคำนึง แสดงความคิดเห็นบางอย่าง โดยที่ว่าไม่ต้องไปมุ่งเอาความจริงที่ลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์อะไร มุ่งเอาแต่สิ่งที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

^{*} แพทย์หญิงกาญจน เกษสอาด โรงพยาบาลศิริราช

การที่อาตมภาพได้รับนิมนต์ไปอินเดียนั้น ก็เนื่องจากว่า โยมผู้หวังดีนิมนต์ให้ไปพักผ่อน แต่ในการไปพักผ่อนนี้ ก็ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถาน พร้อมทั้งสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อได้ไปเช่นนี้แล้ว จะได้พักผ่อน หรือไม่ได้พักผ่อนก็ตาม ถือว่าได้ประโยชน์คุ้มค่าอยู่ในตัว

เรื่องการไปประเทศอินเดียนี้ แม้ว่าอาตมภาพจะไปเป็นครั้งแรก จะถือว่ารู้จักน้อยก็จริงในแง่ของการได้พบได้เห็น แต่ในแง่ของการสดับตรับฟังแล้วละก็ ได้ยินมานาน มีท่านที่รู้จักเป็นพระบ้าง เป็นคฤหัสถ์บ้าง โดยเฉพาะพระที่ท่านไปศึกษาเล่าเรียนอยู่ประเทศอินเดียนานๆ กลับมาแล้ว ท่านก็เล่าให้ฟัง

เพราะฉะนั้น ก็ได้ยินเรื่องประเทศอินเดียมาไม่น้อยเหมือนกัน โดยมากจะเป็นเสียงพูดในทางไม่ค่อยดี เช่น เมื่อพูดถึงดินแดนประเทศอินเดีย ก็พูดถึงความแห้งแล้ง ความยากจน ความสกปรก ความไม่สะดวกสบายต่างๆ อาหารที่รับประทานได้ยาก ไม่ถูกปากคนไทย ถ้าพูดถึงผู้คน ก็ว่า คนอินเดียนั้น นอกจากจะยากจนแล้ว ก็ขี้เหนียว ใจแคบ อะไรต่างๆ ก็พูดถึงว่าแห้งแล้งทั้งแผ่นดิน แห้งแล้งทั้งน้ำใจ อันนี้ก็เป็นเสียงที่ได้ยินมาก่อน

ก็เลยเป็นอันว่า ได้ยินในทางไม่ค่อยดีเกี่ยวกับประเทศอินเดียไว้มากทีเดียว บางท่านที่เป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ที่นับถือ ได้ยินอาตมภาพไปอินเดีย ท่านบอกว่า อินเดียไม่ใช่เป็นประเทศสำหรับไปพักผ่อน ถ้าหากจะไปดูไปศึกษาละก็ได้ เป็นประโยชน์ ตัวท่านเองเคยไปอินเดียมาแล้ว บอกว่าเป็นการเดินทางที่ลำบากยากแค้นที่สุดในชีวิต ก็ไม่มีความปรารถนาจะไปอีก นอกจากว่าเพื่อการศึกษ อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ได้ยินเกี่ยวกับประเทศอินเดียมาก่อน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องราวที่ตัวไปเห็นว่าเป็นอย่างไร อยากจะขอแทรกสักนิดหนึ่ง ที่พูดเมื่อกี้ว่าเดินทางไปนี้ ก็ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถาน สังเวชนียสถาน ก็เป็นที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา แปลกันว่า สถานที่ตั้งแห่งความสังเวช

ถ้าเป็นชาวพุทธไป ก็ต้องมุ่งไปที่ **สังเวชนียสถาน ๔** แห่ง คือ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ สถานที่พระองค์ตรัสรู้ สถานที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้อที่อยากจะพูดแทรกในที่นี้ ก็คือความหมายของคำว่าสังเวช รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไข ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

คำว่า **สังเวช** ในภาษาไทย มักจะมองกันในแง่ของความสลดหดหู่ใจ หรือไม่ก็ห่อเหี่ยวไปเลย ซึ่งความหมายเดิมในบาลีไม่ใช่อย่างนั้น

“สังเวช” นี้ แปลว่า กระตุ่นเตือน หรือเร้าใจ คือ เร้าใจให้คิดได้หรือได้คิด ให้สำนึกที่จะเลิกละความผิดพลาดและให้หันมาอยากทำความดี ให้ไม่ประมาท

ความหมายของคำหลายคำในภาษาบาลี เดียวนี้มันตรงกันข้ามกับความหมายในภาษาไทย ต้องแก้กันใหม่ เช่น อย่างพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงเรื่อง สังเวชนียสถาน ๔ นั้น ในพระไตรปิฎก ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสังเวชนียสถาน ๔ โดยใช้คำควบบว่าเป็นทัศนียสถานด้วยว่า **ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ จานานิ** สถานที่อันเป็นทัศนียะ เป็นสังเวชนียะ ๔ ที่นี้ เราเอาเฉพาะคำหลังก็เหลืออยู่แต่สังเวชนียะ

พระพุทธเจ้าตรัสโดยปรารภว่า เมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระภิกษุทั้งหลายเดินทางมาจากที่ไกลๆ มุ่งจะมาได้พบเห็น สนทนาปราศรัยกับพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (มโนภาวนีโย) เพราะว่าเมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ บริสุทธิ์ทรงคุณธรรมต่างๆ อยู่ด้วยมากมาย แต่เมื่อพระองค์เสด็จ ดับขันธล่วงลับไปแล้ว ก็จะได้ไม่ได้โอกาสเช่นนั้น ก็เลยให้มาดูสถานที่ ทั้ง ๔ นี้

เมื่อมาดูแล้ว ก็อาจจะเกิดความรู้สึกได้หลายอย่าง อาจจะ รู้สึกในแง่หนึ่ง คือ ปลง มองเห็นไตรลักษณ์ โดยเฉพาะความไม่เที่ยงว่า พระวรกายของพระองค์ก็ตกอยู่ในอำนาจของคติธรรมดา ต้องแตกสลายเสื่อมโทรมไป

หรือจะมองในแง่ว่า เกิดความรู้สึกปีติยินดี ทำให้เห็นว่ ื่อ...นี่สถานที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงว่า พระพุทธ เจ้าของเราเมื่ออยู่จริง พระองค์ได้เคยประทับในสถานที่นี้ เามาถึง สถานที่ที่พระองค์เคยประทับ เคยทรงใช้สอย เคยเสด็จมา เราก็เกิด ุเอิบอímใจ ุปลาบปลื้มปีติยินดีขึ้นมา แล้วก็มีความกำลังใจในการ ุประพฤติปฏิบัติดีงาม

ไม่ว่าจะนึกในแง่ไหนก็ตาม ถ้าทำให้เกิดความไม่ประมาท ุคิดชวนชววยจะทำความดีงามแล้ว ุความรู้สึกเร้าใจเตือนใจอย่าง นั้นท่านเรียกว่า ‘ความสังเวช’

ถ้าหากเราประสบเรื่องความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ุความตายแล้ว มีความรู้สึกที่จะไม่ประมาทเร่งชวนชววยทำความดี ุงานนั้น เรียกว่าเกิดความสังเวช

ถ้าหากว่าเกิดความสลดหดหู่ใจ จะเป็นคุณธรรมได้อย่างไร มันไม่เป็นกุศลแล้ว สลดหดหู่ใจนั้นเป็นกิเลส เรียกว่า นีวรณ เป็น ถีนมิทระ ไม่ดีแน่ๆ

เพราะฉะนั้น อาตมภาพเลยพูดแทรกขึ้นมา เรื่องความหมายของคำว่าสังเวช ขอผ่านไป

เมื่อเดินทางไป สังเกตดูในหมู่ท่านที่อยู่ในคณะเดินทางเอง สิ่งทีละละความรู้สึก ก็เป็นเรื่องทั้งของความแห้งแล้งของแผ่นดิน ทั้งบนฟ้าและทั้งบนใบหน้าคน หมายความว่า บนผืนแผ่นดินนั้นก็หาน้ำได้ยาก แห้งแล้ง ต้นไม้เขียวๆ ก็ไม่ค่อยจะมี ดูหน้าผู้คนที่ผ่านไป ตั้งแต่เล็กจนเป็นผู้ใหญ่ ก็แห้งไปหมด นี่...เป็นสิ่งที่กระทบความรู้สึกในเบื้องต้นแรก มีขอทานมากมายเต็มไปหมด

ในแม่น้ำ แทนที่จะมีน้ำ ก็มีแต่ทราย เช่น แม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับและได้ตรัสรู้อยู่บนริมฝั่งแม่น้ำนี้ บัดนี้ไม่มีน้ำสักหยดเดียว มีแต่ทรายเต็มไปหมด บนภูเขาที่ไม่มีต้นไม้ หาดต้นไม้ได้ยาก มีแต่หินแต่ทราย มีแต่ดินสีแดง อะไรพวกนี้

อาตมภาพผ่านไปในพื้นที่เหล่านี้ จิตใจก็ทวนนึกมาถึงเมืองไทยอยู่เสมอ มานึกถึงว่า เอ...ประเทศไทยของเรานี้กำลังเดินไปสู่สภาวะจะเป็นอย่างนั้นหรือไม่ เช่น มีการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ต่อไปเมืองไทยเราจะแห้งแล้งอย่างนั้น น้ำจะเหลือแต่ทราย ภูเขาจะเหลือแต่ดินแดงหรือเปล่า มีความรู้สึกเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา

นี่ก็เป็นความรู้สึกที่ได้เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สึก เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องพูดถึงเหตุผล ห้ามไม่ได้ ยังไม่ใช่เรื่องถูกเรื่อง

ผิด ว่ากันไป เห็นแล้วก็รู้สึกอย่างนั้น ไม่ว่าจะใครที่ไปในคณะ ก็รู้สึกคล้ายๆ กันอย่างนี้ อย่างไรก็ตาม เรื่องความรู้สึกอย่างเดี๋ยวนี้นี้ไม่พอ เราจะต้องพูดกันถึงเนื้อหาสาระเหตุผลต่อไป

อาตมภาพอยากพูดสรุปโดยรวบรัด เพราะเวลาเรามีน้อย ถึงภาวะของประเทศอินเดียตามหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” ถ้าพูดโดยย่อแล้ว ก็มี ๒ ฝ่าย คือ สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม กับ สิ่งเหมือนเดิม

อินเดียที่ไม่เหมือนเดิม อินเดียที่เหมือนเดิม

เอาสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อน สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม โดยสภาพธรรมชาติ ก็คล้ายกับที่ได้กล่าวมาแล้วคือ เรื่องต้นไม้ แม่น้ำ ธรรมชาติแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ที่เดี๋ยวนั้นมันไม่เป็นอย่างนั้น

ถ้าเรามองย้อนไปในสมัยพุทธกาล โดยศึกษาจากคัมภีร์วรรณคดีพุทธศาสนาที่กล่าวถึง ก็เข้าใจว่า จะต้องมีความอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้จะไม่สมบูรณ์มากนัก แต่ก็ต้องดีกว่าสมัยนี้

เช่นอย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ก็เป็นป่า คือ ปาลุมพินี ดงไม้สาละ บัดนี้ มันไม่เป็นป่าแล้ว มันเป็นที่โล่ง

อย่างแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับทำความเพียรจนตรัสรู้ นั่น ก็มีคำบรรยายไว้ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงธรรมชาติที่สวยงาม ต้นไม้ที่ร่มรื่นเขียวชอุ่ม มีทำนน้ำ มีแม่น้ำ กระจ่าย ไสแจ้ว เป็นที่รื่นรมย์ใจ พระพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสแล้ว ก็ไป

ลอยถาดที่แม่น้ำเนรัญชรา แต่บัดนี้ แม่น้ำเนรัญชราก็มีแต่ทราย พระพุทธเจ้าจะไปลอยถาดอย่างไร เฉพาะเดือน ๖ ไม่มีน้ำให้ลอย ถาดแน่นอน

พูดถึงสภาพผู้คนที่มองเห็นโดยทั่วไปก็คือ สภาพความยากจน และเรื่องการศึกษา มีคนไม่รู้หนังสือมากมาย

ถ้าเรามองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ มีภิกษุสงฆ์แล้ว ต่อมาก็มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ก็มีผู้ทรงความรู้ ภิกษุณีสงฆ์ก็มีพระเถรีที่ทรงปัญญา เป็นถึงอัครสาวิกา มีอุบาสกเป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจ แม้แต่สาวิกาฝ่ายอุบาสิกา เป็นคฤหิณี ก็มีผู้ที่เป็นเอตทัคคะในทางพหุสูต เป็นผู้คงแก่เรียน แสดงว่าในสมัยพุทธกาล อย่างน้อยพุทธศาสนาก็ทำให้คนทั่วไป รวมทั้งสตรี ได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอันมาก

ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าอโศก ที่เป็นกษัตริย์นับถือพระพุทธศาสนา ฝรั่งเขียนหนังสือสันนิษฐานว่า สมัยนั้นมีการรู้หนังสือเป็นเปอร์เซ็นต์สูงเหลือเกิน แต่มาในสมัยปัจจุบัน อินเดียเสื่อมลงในด้านการศึกษา มีการศึกษาน้อย โดยเฉพาะก่อนที่จะปรับปรุงประเทศ ถึงแม้ตอนนี้จะปรับปรุงประเทศแล้ว ก็ยังไม่ก้าวหน้าไปมากนัก เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ก็ถือว่าเป็นความไม่เหมือนกัน

ต่อไป ด้านที่เหมือนเดิม ที่ว่าเหมือนเดิมก็คือ มีมาแต่ก่อน พุทธกาลอย่างไร เดียวนี้ก็เป็นอย่างนั้น

ว่าถึงในแง่เหมือนเดิมนี่ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีหรือ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าพยายามแก้ไข แต่มันก็ไม่หมดสิ้นไป เหลืออยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ เช่น *การบำเพ็ญตบะ* ทราบว่าที่อินเดียนั้น คนก็

ยังบำเพ็ญทุกกรกิริยา มีความเชื่อเหล่านี้กันมาก นักบวชในลัทธิต่างๆ ก็ยังบำเพ็ญตบะกัน ยืนขาเดียวเหนี่ยวกิ่งไม้ นอนบนหนาม อดอาหาร ถอนผมทีละเส้นจนหมดศีรษะ ยืนกลางแดด อะไรต่างๆ เพื่อบรรลุมโงกษะ ยังทำกันอยู่ โยคีในประเทศอินเดีย ยังถือมาเป็นพันๆ ปี ไม่ได้ต่างออกไป

ถัดไปก็เรื่อง **วรรณะ** ที่เป็นเครื่องแบ่งคนออกเป็นชนชั้น มี กษัตริย์ มีพราหมณ์ มีแพศย์ มีคหบดี เกิดมาอย่างไรก็ต้องอยู่ในสถานะ ในฐานะนั้นๆ ตลอดชาติ

พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมา ก็พยายามแก้ไข ให้ถือว่า คนเรานี้จะสูงจะต่ำ มิใช่เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะการกระทำ ความประพฤติ มีการตั้งคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะใครจะมาจากวรรณะไหน เมื่อมาบวชแล้ว ก็เป็นสมณศากยบุตรเสมอกัน พยายามแก้ไขมา แต่ศาสนาเดิมเขาก็พยายามดำรงรักษาระบบนั้นไว้ จนกระทั่งต่อมา ภายหลังพุทธศาสนาก็เสื่อม ระบบวรรณะก็กลับยิ่งเข้มงวดกว่าเก่า กลับรุนแรงยิ่งขึ้น

จนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้ว่าในทางกฎหมาย รัฐบาลอินเดีย จะให้ถือว่าไม่มีชนชั้นวรรณะ แต่ในทางปฏิบัติ ก็ยังถือชั้นวรรณะอยู่ตามเดิม เวลาที่ผ่านไปมาแล้ว อินเดียก็ยังคงอยู่อย่างเดิมในเรื่องวรรณะ

อีกอย่างหนึ่ง คือ การบวงสรวง**อन्नวอนเทพเจ้า** อินเดีย เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดา มีเทพเจ้ามากมาย มีพระพรหม พระปชาบดี ต่อมา มีพระศิวะ พระนารายณ์ เป็นเทพใหญ่ แยกกันเป็นนิกายต่างๆ

พวกหนึ่งถือพระศิวะ ก็เป็นนิกาย *ไศวะ* ก็นับถือว่าพระศิวะ ยิ่งใหญ่ที่สุด อีกพวกหนึ่งนับถือพระวิษณุ ถือว่าพระนารายณ์ยิ่งใหญ่กว่า ก็เป็นนิกาย *ไวษณพ* หรือ *ไวษณะ* เป็นต้น

แล้วก็มีเทวดาต่างๆ เล็กน้อยลงไปมากมาย มีอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เยอะเยะ เดียวนี้ก็ยังมีการบวงสรวงอ้อนวอนเทวดากันทั่วไป นี่ก็เหมือนเดิม

สิ่งที่ไม่เหมือนเดิมซัดๆ ก็คือ **พุทธศาสนา** เองนั้นแหละ เคยอยู่ในประเทศอินเดียเจริญรุ่งเรือง บัดนี้ก็สูญสิ้นไปจากประเทศอินเดียเสียแล้ว นี่แสดงว่าไม่เหมือนแน่ๆ

แต่มีนักปราชญ์กล่าวว่า ถึงแม้พุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปจากอินเดียแล้วก็ตาม (เดี๋ยวนี้อาจจะเริ่มกลับไปบ้างแล้วนิดๆ หน่อยๆ) แต่อิทธิพลของพุทธศาสนา สิ่งที่พระพุทธรูปศาสนาสอนไว้หาได้สูญสูญไปไม่ กลับมีอิทธิพลต่อศาสนาในท้องถิ่นเดิม

อย่างศาสนาฮินดู ก็ต้องปรับปรุงตัว ต้องรับเอาคำสอนในพุทธศาสนาเข้าไป ที่เห็นชัดๆ ได้แก่ *หลักอหิงสา*

ศาสนาพราหมณ์ที่มาเป็นศาสนาฮินดูนั้น เดิมเป็นศาสนาแห่งการบูชายักษ์ ฆ่าสัตว์ ตลอดจนจนกระทั่งฆ่าคนบูชายักษ์ ทีนี้ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา สั่งสอนเรื่องความเมตตากรุณา ความช่วยเหลือกัน การงดเว้นจากการเบียดเบียน คำสอนเหล่านี้ ก็ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องปรับปรุงตัวเอง กระทั่งภายหลังศาสนาฮินดูกลายเป็นศาสนาแห่งการไม่กินเนื้อสัตว์ไป

คนแขกโดยทั่วไป ชาวฮินดูไม่กินเนื้อสัตว์ อาจจะเป็นด้วยว่าต้องการแข่งกับพุทธศาสนาให้เห็นว่า ฉันทืออหิงสายิ่งกว่าในพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป

นี่ก็เป็นเรื่องต่างๆ ที่นำมากล่าว แต่ภาพหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมา ก็คือความรู้สึกที่ว่า อินเดียเป็นตู้โชว์อดีต คือใครไปอินเดียก็มุ่งจะไปดูภาพความเจริญซึ่งเป็นอารยธรรมในอดีต ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี ๑,๐๐๐ กว่าปี ๕๐๐-๖๐๐ ปีมาแล้ว คนที่ต้องการไปที่อินเดียเพื่อดูภาพปัจจุบันนี้หายาก

หมายความว่า ถ้าไม่มีซากของอดีตที่แสดงว่าอินเดียเคยเจริญรุ่งเรือง มีอารยธรรม คนก็ไม่รู้จะไปประเทศอินเดียทำไม เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ก็เลยเรียกว่าเป็นตู้โชว์ของอดีต

อินเดียแค่เช่นเทวดา มาไทยได้แถมสุรา

อยากจะพูดถึงเรื่องที่ควรเน้นสักนิดหน่อยในเวลาอันจำกัด ต้องยกประเด็นอันน่าจะพูดขึ้นมาพูดเป็นเรื่องๆ ที่นี้ ในบรรดาเรื่องที่ผ่านมา ที่ว่าเหมือนและไม่เหมือน อะไรต่างๆ ในครั้งพุทธกาลกับครั้งปัจจุบันนั้น ก็มีเรื่องที่น่าสนใจในความรู้สึกของสภาพเมื่อเดินทางไปประเทศอินเดีย ๒ เรื่อง หรือ ๒ สิ่ง

แต่ ๒ เรื่องนี้ อาจจะเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ เพราะบางที ๒ อย่าง แต่เป็นเรื่องเดียวกันก็มี ในที่นี้ก็มี ๒ อย่างที่น่าสนใจ

เรื่องที่หนึ่งคือ **ความแห้งแล้ง**

สองก็เรื่อง **เทวดา**

ไปในอินเดีย ภาพสองอย่างนี้มีมาก ทำให้เด่นในความรู้สึกเรื่องความแห้งแล้งกับเทวดานั้น เป็น ๒ อย่างก็จริง แต่อาจสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ ถ้าเอามาบรรจบกัน ลองพุดดู ก็

อาจจะบอกว่า ในประเทศอินเดียนั้น บนแผ่นดิน ก็เต็มไปด้วย
ความแห้งแล้งยากจน บนผืนฟ้า ก็เต็มไปด้วยเทวดาผู้ทรงฤทธิ์

เมื่อเอามาบรรจบกันอย่างนี้แล้วจะได้อะไรมาคิดอย่างไร

ข้อที่หนึ่ง บางท่านก็อาจจะคิดว่า ประเทศอินเดียก็มี
เทวดายิ่งใหญ่ ทรงฤทธิ์อำนาจมาก มีทั้งพระพรหม พระศิวะ พระ
นารายณ์ ทำไมจึงปล่อยให้ประเทศอินเดียให้โทรม ทำไมไม่ช่วยแก้ไข
ให้เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เพราะเทพที่นั่นล้วนใหญ่โต
เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง คนอินเดียก็บวง
สรวงบูชานับถือท่านเหลือเกินด้วย ทำไมท่านปล่อยให้ประเทศ
อินเดียให้มันแห้งแล้ง ยากไร้อย่างนั้น นี่ก็เป็นแง่ที่หนึ่งที่จะคิด
ขึ้นมา แง่นี้ขอผ่านไปก่อน

ขอแทรกตรงนี้หน่อยว่า เช่นอย่าง **พระพรหม** นั้น เวลา
ในเมืองไทยก็นับถือเช่นสรวงบูชาท่านมาก คนบางคนก็รู้เห็นพฤติ
กรรมของท่านดี อาจจะตัดพ้อท่านขึ้นมาได้ว่า ท่านรับเครื่องเช่น
สังเวทในอินเดียมานาน จนเวลานี้อินเดียแห้งแล้งหมด จะไม่มี
อะไรเช่นไหว้อีกแล้ว และทั้งๆ ที่เขาก็ยังนับถือบูชาท่านอยู่ ท่านก็
ละทิ้งเขาเสีย มารับเครื่องเช่นสรวงบูชาต่อที่เมืองไทย ปล่อยให้
อินเดียซุบโทรมผจญชะตากรรมไปตามลำพัง

ต่อไปภายหน้า พอเครื่องเช่นสรวงบูชาที่เมืองไทยร่อยหรอ
แผ่นดินไทยแห้งแล้งยากไร้ลง ท่านก็คงละทิ้งแผ่นดินไทยไปหา
เครื่องเช่น ณ ที่ใหม่ในดินแดนอื่น เช่นที่ท่านได้ทำมาแล้วกับ
อินเดีย

แง่ที่สอง อาจจะมีความสัมพันธ์เป็นวงจรแบบปฏิจจสมุปบาท คือว่า คนมีความหวังพึ่งเทวดามาก ก็สวดอ้อนวอนรอความช่วยเหลือ ไม่ทำการทํางาน ไม่เพียรพยายามด้วยตนเอง เมื่อไม่เพียรพยายามด้วยตนเอง ก็ยิ่งยากจนขึ้นแค่นลง ยิ่งยากจนขึ้นแค่นลง ไม่มีใครช่วยเหลือได้ ก็ยิ่งหวังพึ่งเทวดามากขึ้น หวังพึ่งเทวดามากขึ้น ไม่ทำอะไร มันก็ยิ่งยากจน เพราะฉะนั้น มันก็สนับสนุนซึ่งกันและกันให้ยิ่งหนักลงๆ กลายเป็นวงจรแบบปฏิจจสมุปบาทไป

ก็เลยนึกว่า คนอินเดียปลอบใจตัวด้วยเทวดา แล้วก็มานึกถึงเมืองไทยว่า เหมือนคนไทยปลอบใจตัวด้วยสุราและการพนัน

นี่เป็นข้อคิดอันหนึ่ง คือเป็นลักษณะของการปลอบใจตัวอยู่ด้วยความหวัง ที่ทำให้ไม่เพียรพยายามขวนขวายที่จะแก้ไขปรับปรุงทำการงาน ฝ้าแต่รอคอยผลที่จะลอยมา อันนี้ก็จะป็นทางแห่งความเสื่อม จะเป็นการปลอบใจตัวด้วยเทวดา หรือจะปลอบใจด้วยสุราและการพนัน ก็จะมีผลออกมาคล้ายๆ กัน

ทีนี้ เมื่อมานึกถึง เมืองไทยเราเนี่ย มันจะหนักขึ้นไปอีก เดี่ยวจะเพิ่มการปลอบใจตัวด้วยเทวดาเข้ามาอีกหนึ่ง ก็เป็นสาม คือ ปลอบใจตัว ทั้งด้วยเทวดา ทั้งด้วยสุราและการพนัน ถ้าอย่างนี้ก็ไม่รู้ว่า จะพัฒนาประเทศกันได้อย่างไร

นี่ก็เป็นข้อคิดต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นมา

อย่างเรื่องเทวดาของอินเดีย ท่านมีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มากมายเหลือเกิน เทพเจ้า ๒ องค์ อาจจะมีมารบกัน ยกทัพมามีพละนิกายเป็นแสน เป็นล้าน เป็นโกฏิ ยกทัพมาแล้ว ก็แสดงฤทธิ์กัน

เทพองค์ ก. อาจจะคลบับันดาลด้วยอิทธิฤทธิ์ให้เทพองค์ ข. ตกจากสวรรค์ลงไปใต้บาดาล เทพองค์ ข. นั้นตกไปได้บาดาลแล้วก็แสดงฤทธิ์ บันดาลให้ตัวใหญ่โตขึ้นมา สูงจากบาดาลขึ้นมาถึงสวรรค์ ตัวใหญ่มาก ก็จับเทพองค์ ก. เทพองค์ ก. ก็เอาพระขรรค์ขว้างไปถูกเทพองค์ ข. เสียงดังเบรียงปร้าง พระเคียรขาดอะไร ทำนองนี้ ก็เป็นเรื่องตื่นเต้นสนุกสนานอัศจรรย์คึกคักดี

คนที่นับถือฟังเรื่องเหล่านี้ ก็ทำให้ลืมความทุกข์ยากไปได้ชั่วคราว สนุกสนานตื่นเต้น ก็เลยมีความหวังกับเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ นี้ก็เป็นเรื่องของเทวดาที่มีมาในคติของฮินดู

คำประกาศอิสรภาพของมนุษย์ แห่งองค์พุทธะ

ในพุทธศาสนา เราก็กล่าวถึงเรื่องเทวดาเหมือนกัน ดูเหมือนว่าในสมัยปัจจุบันนี้ การเกี่ยวข้องกับเทวดาชักจะมากขึ้น เราน่าจะมาพูดถึงทัศนคติทำที่ของพุทธศาสนาต่อเทวดาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะว่า มันต่างจากความนับถือของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูอย่างไร มิฉะนั้นแล้ว ชาวพุทธจะไขว้เขว การแยกการปฏิบัติให้ถูกต้อง เป็นเรื่องสำคัญมาก

อยากจะยกพุทธพจน์ข้อหนึ่งขึ้นมาอ้างไว้ก่อน เมื่อพระพุทเจ้าประสูติ ท่านเล่าว่า พระองค์ได้เปล่งอาสภิวาจา หรือวาจาอันอาจหาญ ประกาศว่า

อภุคฺคิหฺมสมฺมิ โลกสฺส, เขฎฺฐโฆหฺมสมฺมิ โลกสฺส, เสฎฺฐโฆหฺมสมฺมิ โลกสฺส

แปลว่า **เราเป็นอัครบุคคลแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งโลก**
เราเป็นผู้ประเสริฐสุดของโลก

บางท่านว่า พระพุทธเจ้าทำไมไปประกาศพระองค์ยิ่งใหญ่
อย่างนี้ละ ที่จริงอาจตามภาพมองว่า นี่คือ *การประกาศอิสรภาพของ*
มนุษย์

คำต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าประกาศในอาสภิวาจา นั้น แต่ก่อน
นั้น เป็นคำที่ศาสนาพราหมณ์เขาใช้แสดงความยิ่งใหญ่ของพระผู้
เป็นเจ้าของนั้น

หมายความว่า ก่อนพุทธกาลนั้น คนทั้งหลายยอมตนต่อ
เทพเจ้าไปหมด มีแต่เทพเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ดูแล
บันดาลทุกอย่าง มนุษย์ได้แต่พากันบูชาัญญ บวงสรวงอ้อนวอน
ด้วยประการต่างๆ ฝากชะตากรรมไว้กับการดลบันดาลของเทพเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ก็ประกาศอิสรภาพว่า
มนุษย์นี้แหละสามารถฝึกตนให้ประเสริฐ เป็นพระพุทธเจ้าที่เลิศยิ่ง
กว่าเทพเจ้าทั้งหลายทั้งหมด เทวดา มาร พรหม ต้องบูชาพระพุทธ
เจ้าทั้งสิ้น นี่เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์

แต่เราได้คิดอันนี้หรือเปล่า นี่เป็นข้อที่น่าพิจารณา

หลักการในพระพุทธศาสนานั้น ท่านเปลี่ยนจากการหวัง
พึ่งเทวดา มาเชื่อกรรม เชื่อกรรมก็คือเชื่อการกระทำ

หมายความว่า เราต้องการผล ก็ต้องทำเหตุ เราเชื่อการ
กระทำใหม่ มั่นใจในการทำความดีใหม่ หรือจะเชื่อจะหวังการอ้อน
วอน นี่เป็นเรื่องสำคัญ นี่เป็นจุดตัดสินใจว่าเป็นพุทธ หรือเป็น
พราหมณ์

ทำที่แบบพุทธต่อเทวดา

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเทวดา อันนี้เป็นข้อที่ต้องพิจารณากันอันหนึ่ง แล้วก็ได้ให้เป็นปฏิบัติต่อเทวดา แต่ท่านมีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจนในเรื่องเทวดา คือให้อยู่ร่วมกันกับเทวดา ด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ สุานเพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น จะเหมือนญาติ หรือเหมือนมิตรร่วมโลกก็แล้วแต่ แล้วท่านก็สอนตัวอย่างมากมายให้ชาวพุทธปฏิบัติให้ถูกต้องในเรื่องเทวดา แต่บางทีเราก็ไม่ได้สังเกตว่าท่านสอนไว้อย่างไร

อาตมภาพจะเล่าเรื่องที่ท่านสอนไว้สัก ๓ เรื่อง แล้วจะสรุปเป็นข้อปฏิบัติของชาวพุทธต่อเทวดาได้

เรื่องหนึ่ง คือ เรื่อง มหาชนกชาดก หรือมหาชนกในทศชาติ **มหาชนก แสดงวิริยบารมี** คือความเพียรพยายาม ท่านเล่าว่า

มหาชนกเดินทางไปในเรือเดินสมุทร แล้วเรือแตก เมื่อเรือแตกกลางทะเลนั้น คนก็ระส่ำระสาย บางพวกก็ได้แต่ร้องไห้เศร้าโศก บางพวกก็แสดงความท้อแท้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต บางพวกก็อ่อนวอนเทพเจ้าที่ตนนับถือขอให้มาช่วย แต่มหาชนกโพธิสัตว์หากกระทำเช่นนั้นไม่ ท่านใช้ปัญญาของมนุษย์พิจารณาว่าเมื่อปัญหาเกิดขึ้นเช่นนี้ เราจะแก้ปัญหอย่างไร แล้วท่านก็หาทางออก

ในที่สุด ท่านก็หาได้ก่อนไม้ท่อนใหญ่มาอันหนึ่ง พอเรือแตกไม่นาน คนอื่นก็ตายหมด แต่มหาชนกอาศัยท่อนไม้นั้นเกาะ

ลอยไปในทะเล เพียรพยายามว่ายไปเรื่อยไม่รู้จักสิ้นสุด จนกระทั่งนางมณีเมขลา เทพธิดาประจำมหาสมุทร ได้มองเห็นและตามดูพฤติกรรมของท้าวมหาชนกนี้ว่า ทำไมจึงเพียรพยายามอยู่ได้อย่างนั้น แล้วก็เลยมาแก้งทศสอบดู นางเทพธิดาทถามว่า

“ใครนั่นนะ มาเพียรพยายามว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง ถ้าขึ้นพยายามอย่างนี้ต่อไปไม่เห็นจุดหมาย ก็คงตายเสียเปล่า”

มหาชนกโพธิสัตว์ก็ตอบว่า

“เราจะตายก็ไม่ใช่ไร ถ้าเราได้เพียรพยายามทำหน้าที่ของคนแล้ว ถึงจะตาย ก็ตายไปอย่างไม่เป็นหนี้ใคร ถ้าได้ทำกิจหรือหน้าที่ของลูกผู้ชายแล้ว จะเป็นอย่างไร ก็ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องเดือดร้อนใจ”

ท่านว่าอย่างนี้ แล้วก็โต้ตอบกันไปมา ในที่สุดนางมณีเมขลา ก็เลยช่วยพาขึ้นฝั่งไป นี่เป็นเรื่องที่ ๑ เดียวจะสรุปว่าท่านสอนอะไรบ้าง

เรื่องที่ ๒ มีกษัตริย์ ๒ เมือง ยกทัพมาตั้งเตรียมพร้อมที่จะรบกัน ตอนนั้นก็เลยเล้าลือว่า พระฤๅษีท่านหนึ่ง ตั้งอาศรมอยู่ริมแม่น้ำคงคา ติดต่อกับพระอินทร์ได้ แล้วก็ถามพระอินทร์ได้ว่าเหตุการณ์ภายหน้าจะเป็นอย่างไร

ในเมื่อมีเสียงเล้าลืออย่างนี้ กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็อยากจะรู้ว่าใครจะชนะ ใครจะแพ้ ก็เลยหาโอกาสลอบไปถามพระฤๅษีนี้ปรากฏว่าไปถามคนละครั้ง กษัตริย์ฝ่าย ก. ไปถาม พระฤๅษีก็นัดให้มาวันนั้น ฉะนั้นจะพบกับพระอินทร์ก่อน แล้วค่อยมาเอาคำตอบ พอ

มารับคำตอบ ท่านก็บอกว่า กษัตริย์ ก. ชนะ ต่อมา กษัตริย์ ข. มาถามบ้าง ฤๅษีก็บอกว่า ท่านจะแพ้

ที่นี้ กษัตริย์ฝ่าย ก. ได้รับคำทำนายว่าจะชนะ มาบอกเสนาข้าทหาร ก็เลยสนุกสนานเปลิดเพลินเลี้ยงดูกันใหญ่ หมู่ทหารมามากหลับไหลกันเต็มที ฝ่ายกษัตริย์ ข. ได้รับคำทำนายว่าจะแพ้ แต่เป็นกษัตริย์ที่ไม่ยอมย่อท้อ ก็เลยยิ่งระวังตัวใหญ่ เตรียมทหารมากยิ่งขึ้น เพียรพยายามกระทำการด้วยความรอบคอบ วางแผนอย่างดี ผลที่สุด เมื่อรบกันจริง ก็ปรากฏว่ากษัตริย์ฝ่าย ข. ชนะ

กษัตริย์ฝ่าย ก. ก็เสียใจ โกรธเคืองพระฤๅษีมาก ว่าฤๅษีหลอกต้ม เมื่อหนีทัพไป วิ่งมาผ่านอาศรมพระฤๅษี ก็ร้องตะโกนว่า ฤๅษีโกหก

ฝ่ายพระฤๅษีก็น้อยใจว่า พระอินทร์ทำไมมาหลอกเรานะ ทำให้เราเสียชื่อในหมู่มนุษย์ รอเวลาพระอินทร์ลงมา ก็เลยต่อว่าพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้คติออกมาบอกว่า *“ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็แยกกันไม่ได้”*

นี่เป็นคติทางพุทธศาสนาในเรื่องเทวดาอย่างหนึ่ง

เรื่องที่ ๓ มีครอบครัวหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนา พระภิกษุที่ตระกูลนี้บำรุงอยู่เป็นประจำนั้น ท่านไปอยู่ปฏิบัติธรรมในป่า เทวดาที่อยู่ในบริเวณนั้นก็มีความอึดอัดใจ เพราะมีผู้ทรงศีลทรงคุณธรรมมาอาศัยอยู่ ตนอยู่ จะทำอะไรก็ไม่ค่อยสะดวก ก็เลยอยากจะแกล้ง หาทางไล่ให้พระภิกษุของคณีนี้นี้ไปเสีย แต่ต้องทำให้ท่านเสียศีลก่อน จึงจะไล่ได้

ในที่สุด เทวดาก็ใช้วิธีไปบีบคั้นเอาทางครอบครัวที่บำรุง โดยไปสิงในร่างของลูกชายของตระกูลนั้น ทำให้คบคิด แล้วก็บอก แก่อุบาสกพ่อบ้านว่า ท่านจะต้องให้พระภิกษุรูปนั้นทำอย่างนั้นๆ ซึ่งเป็นการทำให้เสียศีล แล้วฉันจึงจะออก อุบาสกเป็นผู้มั่นคงใน ธรรมะก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ลูกฉันจะตายก็ยอมละ แต่ฉันจะไม่ ยอมประพฤติดละเมิดธรรมเป็นอันขาด ผลที่สุด ด้วยอำนาจของ คุณธรรม ความมั่นในธรรมของอุบาสกผู้นั้น เทวดาก็เป็นฝ่ายแพ้ไป

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่เป็นเศรษฐีใหญ่ในสมัย พุทธกาล และเป็นอุบาสกใหญ่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยเล่าแล้ว ก็เหมือนกัน อันนั้นเทวดาที่อยู่ในเขตบ้านของท่าน มาชวนให้เลิก ทำบุญทำทานอะไร เศรษฐีก็ไม่ยอม และขับไล่เทวดาออกจากบ้าน เทวดาเดือดร้อน ต้องไปหาทางคิดดี เอาอกเอาใจท่านเศรษฐีต่างๆ ท่านจึงยอมให้กลับเข้าไปอยู่ในบ้านได้

อันนี้ก็เป็นคติในทางพุทธศาสนา

จะสรุปท่าทีของพุทธศาสนาที่มีต่อเทวดา ก็มีดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตร อย่างผู้ ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตา มีไมตรีจิตต่อกัน ไม่เบียด เบียนกัน ให้เกียรติต่อกัน เคารพนับถือกันเหมือนอย่างญาติมิตร หรือผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวังพึ่งอันนอนกันอยู่

มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป เราต้องเพียรทำ กิจหน้าที่ของเราให้เต็มที่ ไม่ต้องรอการอันนอน หรือหวังพึ่ง เทวดา ถ้าเทวดามีคุณธรรมเป็นเทวดาดี เขาเห็นควรช่วย เขาก็จะ

มาช่วยเอง นั่นก็เป็นเรื่องความดีของเขา ถ้าเทวดาไม่ดี ไม่มีคุณธรรม ไม่มีเทวดาดีมาช่วย ก็ให้มันรู้ไป

ก็เหมือนอย่างกรณีมหาชนก ท่านทำความเพียรของท่านไป ไม่ต้องคำนึงถึงเทวดาหรืออะไรทั้งนั้น เห็นโดยเหตุผลว่าถูกต้องควรทำแน่นอน ก็ทำไป นางมณีเมขลาเป็นเทวดายังมีคุณธรรมอยู่ อดรันทนไม่ได้ ก็ต้องมาช่วย อันนั้นเป็นเรื่องของเทวดาเอง เมื่อเขามีคุณธรรม เขาก็มาช่วย ไม่มีคุณธรรม ก็ไม่มาช่วย ก็แล้วไป

ประการที่ ๒ ที่บอกไว้ชัดในเรื่องที่ ๒ คือเรื่องความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็เกียดกันไม่ได้

เอาตมภาพไปมองภาพอินเดียแล้ว ก็นึกถึงชาวยิว เป็นเรื่องความคิดคำนึง อาจจริงหรือไม่จริงก็เล่าให้กันฟัง คนยิวนั้นหวังฟังการกระทำของมนุษย์ แต่คนอินเดียหวังฟังการกระทำของเทวดา รอคอยการช่วยเหลือของเทวดา

หวังฟังการกระทำของมนุษย์อย่างไร คือหวังฟังตัวเอง ได้ทราบจากคนที่ไปเมืองยิวมาว่า คนเมืองยิวเขาฝึกกันมาอย่างดี ทุกคนทำได้ทุกอย่าง จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม ถ้าลงเรือก็ขับเรือได้ ถ้าขึ้นรถก็ขับรถได้ ขึ้นเครื่องบินก็ขับเครื่องบินได้ มีกรณีต้องมีช่าง ต้องซ่อมอะไร ทำได้ทุกอย่าง หมายความว่า คนเดียวทำได้เหมือนกับคนชาติอื่น ๑๐ คน เพราะฉะนั้น รบกับคนชาติอื่น มีกำลังมากกว่า ๑๐ เท่า ๒๐ เท่า เขาก็เอาชนะได้

ที่จริง ยิวนับถือเทวดาเหมือนกัน แต่เทวดาคือ พระยะโฮวา ท่านให้แผ่นดินแห่งสัญญาไว้ในกาลภายหน้าอีกนาน ที่นี้จะมาช่วยในอีกกี่พันปี ก็หมื่นปี ก็ไม่รู้ ตอนนี่เธอต้องช่วยตัวเองไปก่อน

เพราะฉะนั้น พวกยิวก็ต้องช่วยตัวเอง ก็เลยทำกันเต็มที่ ใช้ความเพียรของมนุษย์อย่างสุดกำลัง ไม่รอความหวังจากเทวดา

จุดสำคัญก็คือ มนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังพึ่งการกระทำของตน พระพุทธศาสนาสอนไว้แล้ว ให้เชื่อการกระทำ ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอ้อนวอนพระเจ้าอยู่

ประการที่ ๓ ในเรื่องการปฏิบัติต่อเทวดาก็คือ ในบรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม เทวดามีจิตวิญญูเป็นต้น พวกนี้อาจจะมาล่อหลอกมนุษย์ ให้มนุษย์ประพฤติดิฉิตธรรม หรือว่ามาช่วยเหลือมนุษย์เพียงหวังเครื่องเซ่นสังเวศ เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้น ชาวพุทธก็ไม่ยอม

ต้องถือว่าธรรมะเป็นสำคัญ ยึดเอาหลักการไว้ ไม่ยอมแม้แต่เทวดา ถ้าหากเขาประพฤติดิฉิตธรรม

นี่ก็เป็นคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ แต่ว่าสอนให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

อยากพูดอีกอย่างหนึ่งคือ ความจริงบทบาทของเทวดานั้น ก็คล้ายกับบทบาทของผู้ใหญ่ ในสังคมนั้นก็ผู้ใหญ่และผู้ย่อย ในแง่หนึ่งผู้ใหญ่อะไรก็เปรียบเหมือนเทวดา แต่แบ่งออกไปก็มีผู้ใหญ่ที่เป็นแบบเทวดาฮินดู กับผู้ใหญ่แบบเทวดาพุทธ

ถ้าเป็นผู้ใหญ่แบบเทวดาฮินดู ก็เป็นผู้ใหญ่แบบที่มองหาเครื่องเซ่น อาจจะไม่ต้องเป็นเครื่องเซ่นสินบนอะไร อย่างอ่อนๆ ก็อาจจะเป็นการเอาอกเอาใจการพะเน้าพะนอ แค่นี้ก็ถือเป็นเทวดารอเครื่องเซ่น เรียกว่า *เทวดาแบบฮินดู*

ที่นี้ เทวดาแบบพุทธเป็นอย่างไร เทวดาแบบพุทธนั้น ก็คอยดูแลสอดส่องว่า มีใครทำความดีบ้าง ใครทำความดี ก็เข้าไปโอบอุ้มสนับสนุน ไม่ต้องรอให้เขามาพะเน้าพะนอเอาใจ

เหมือนอย่างเรื่องมหาชน ก็เป็นตัวอย่างที่ได้สอนแล้วว่า บทบาทของผู้ใหญ่ในทางพุทธเป็นอย่างไร เทวดาที่ดีต้องคอยสอดส่องมนุษย์ที่ทำความดี แล้วไปช่วยเหลือเขาเอง ไม่ใช่รอให้มนุษย์ไปอ่อนนวย หรือเช่นสรวงสังเวญเอาอกเอาใจ

เพราะฉะนั้น ผู้ใหญ่ก็เช่นเดียว ถ้าเราถือเทวดาตามคติฮินดู ต่อไปผู้ใหญ่ของเราก็จะเป็นแบบเทวดาฮินดู คือเป็นผู้ใหญ่ที่รอการเอาใจ แต่ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกตามหลักพุทธศาสนา เราก็จะมีผู้ใหญ่ในสังคมประเภทที่คอยสอดส่องการกระทำความดีของผู้น้อย แล้วไปช่วยโอบอุ้มสนับสนุน

ความจริง เรื่องนี้ก็เป็นวงจรปฏิจจุสมุปบาท มันย้อนกลับไป แล้วก็ย้อนกลับมา ถ้าหากว่ามนุษย์นั้นคอยจะหวังพึ่งเทวดา เช่นสรวงบุชา ต่อมาเราก็จะมีเทวดาชนิดที่ชอบเครื่องเซ่น หรือเทวดาที่ชอบเครื่องเซ่นก็จะมาอยู่ใกล้มนุษย์ เทวดาดี ๆ ที่จะช่วยเหลือผู้มีคุณธรรม ก็อาจจะหนีหายไป หรือเข้ามาไม่ถึง มันเป็นวงจรกลับไปอย่างนี้

ที่นี้ เมื่อเทวดามาคอยรอเครื่องเซ่น แล้วจึงจะช่วย ก็ยิ่งทำให้มนุษย์ยิ่งเช่นสรวงมากยิ่งขึ้น แล้วเทวดาก็ช่วยด้วยเห็นเครื่องเซ่น ไม่ใช่ช่วยด้วยเห็นความดี แล้วมนุษย์ก็ป่นกันหาว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี คนไม่ทำดีก็ได้ดี วิบริตไปหมด

ฉะนั้น จึงต้องหาทางที่จะแหวกวงล้อมทำลายวงจรปฏิจ-
สมุปบาทแบบนี้ออกไปเสีย

ในสังคมเดียวกันก็เหมือนกัน เมื่อผู้ใหญ่รอการเอาอกเอาใจ
ก็จะมีผู้น้อยประเภทไม่ชอบทำการทำงาน ก็อยากมาคอยเอาใจผู้
ใหญ่ ผู้น้อยชอบเอาใจผู้ใหญ่ ต่อมาเราก็จะได้แต่ผู้ใหญ่ที่รอคอย
การเอาอกเอาใจของผู้น้อย มันกลับไปกลับมา

ทีนี้ จะแก้จุดไหนก็แก้ได้ทั้งสิ้น มันก็ทำให้วงจรนี้ขาดไป

ทั้งหมดนี้เป็นคติต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องเทวดา แต่โดยสรุปก็
ถือว่า อาตมภาพได้ไปอินเดียมา ซึ่งอินเดียนี้ก็เป็นดินแดนแห่ง
แดนโกฏิเทวดา

ก่อนพุทธกาลนั้น เทวดายิ่งใหญ่มาก ก็เป็นเจ้านายมนุษย์
ครั้งมาถึงพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของ
มนุษย์ มาอยู่ร่วมกันฉันมิตร

ครั้งภายหลังพุทธกาล ต่อมาอีกไม่นาน เทวดาก็เริ่มขยาย
จำนวนมีมากมายขึ้น แล้วก็มีคามยิ่งใหญ่มาก จนกระทั่งในที่สุด
แม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้กลายเป็นนารายณ์อวตารปางหนึ่งไป เมื่อ
พระพุทธเจ้ากลายเป็นเพียงอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่
สุด ศาสนาพราหมณ์หรือเทวดา ก็เลยเบียดพุทธศาสนาตกจาก
ประเทศอินเดียไป อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

วาระต่อไป ก็ต้องมาดูกันว่า ประเทศไทยเรานี้กำลังเดิน
ทางไปในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พุทธศาสนาก็
อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทยเช่นเดียวกัน

นี่เป็นคติที่อาตมภาพว่า เขาเรื่องเดียวก็พอ ในการที่ได้ไปอินเดีย ขอให้มาช่วยกันคิดว่า ทำอย่างไรจะให้เราปฏิบัติกันได้ถูกต้องในเรื่องของเทวดานี้ เป็นต้น ซึ่งมีความหมายรวมมาถึงการปฏิบัติต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในสังคมด้วย

เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว มนุษย์ก็จะอยู่ดี และเราก็จะชอบให้เทวดาเป็นผู้รักษาคุณธรรมของเทวดาไว้ได้ด้วย

เมื่อได้มาพูดถึงตรงนี้ ก็เป็นเวลาพอสมควร

ในที่สุคนี อาตมภาพขออาราธนาคุณพระรัตนตรัยอวยชัยให้พรแต่ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่านในที่ประชุมนี้ ขอจงเป็นผู้ส่งออกงามด้วยคุณธรรม และเจริญด้วยประโยชน์สุขจากการปฏิบัติธรรมโดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

ภาคผนวก

คำปรารภ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ในช่วงระหว่างวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ถึง ๑๕ มีนาคม ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเดินทางไปพุทธสังเวชนียสถานและเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งในประเทศอินเดียเป็นครั้งแรก

การเดินทางครั้งนี้ เกิดจากกุศลเจตนาของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ซึ่งมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าพักผ่อนจากศาสนกิจ ด้วยการเดินทางจาริกที่หวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่วรรณกรรมทางศาสนาในภายหน้าต่อไปด้วย โยมคุณหญิงกระจ่างศรีได้อาราธนาและจัดเตรียมการต่างๆ สำหรับการเดินทางอย่างพร้อมพร้อมทุกประการ พร้อมกันนั้น คุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ก็ได้อุปถัมภ์ในด้านพาหนะค่าเครื่องบินโดยสารทั้งหมด

ในการเดินทาง นอกจากพระภิกษุ ๒ รูป คือ พระถวัลย์ สมจิตโต และข้าพเจ้า พร้อมด้วยคณะญาติโยม ๑๐ ท่าน ที่เดินทางไปจากประเทศไทยแล้ว ยังมีพระภิกษุและคฤหัสถ์ชาวไทยอีกหลายท่านที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอินเดีย ร่วมสมทบเดินทางบุญจาริกด้วย โดยหลายท่านได้ร่วมเดินทางเพียงบางส่วน ท่านที่ร่วมเดินทางด้วยตลอด คือ พระครูปลัดทวี กิตติปัญญา Ph.D. แห่งมหาวิทยาลัยอินดูพาราณสี ซึ่งเป็นผู้อำนวยการการเดินทางและจัดเตรียมอำนวยความสะดวกทุกอย่าง

ณ พุทธสังเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญหลายแห่งที่ไปถึง นอกจากคณะเดินทางจะได้ทำวัตรสวดมนต์ และเจริญจิตตภาวนา

แล้วข้าพเจ้าได้กล่าวธรรมกถาที่สมควรแก่สถานที่นั้นๆ ด้วย เพื่อเป็นเครื่องเจริญศรัทธาและเพิ่มพูนธรรมสุตะแก่คณะบุญจาริกยิ่งๆ ขึ้นไป

ภายหลังการเดินทางกลับถึงประเทศไทยแล้วโยมบางท่านมีจิตศรัทธาที่จะจัดพิมพ์ธรรมกถาที่กล่าวข้างต้นนั้นเผยแพร่ โดยเฉพาะคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ประสงค์จะพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในวันทำบุญอายุมงคลครบรอบวันเกิดของท่าน ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๘

ทางด้านต้นฉบับ คุณพินิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มีฉันทะและความเสียสละช่วยรับภาระจัดการลอกธรรมกถาทั้งหมดจากแถบบันทึกเสียง พิมพ์ตีต้นฉบับที่ตรวจแก้เสร็จแล้ว และดำเนินการส่งเรียงพิมพ์ พร้อมทั้งจัดอาร์ตเวิร์คไว้เสร็จเรียบร้อยนับได้ว่าพร้อมที่จะจัดพิมพ์ได้

อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเองได้มีความคิดว่า ควรจะจัดทำหนังสือ "ตามทางพุทธกิจ" นี้ให้มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์ และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุด โดยเฉพาะให้ความรู้แก่กุลผู้จะเดินทางไปนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดียให้มากที่สุด จึงดำริว่าจะรวบรวมเรียบเรียงเนื้อหาเพิ่มเติมเข้าในหนังสืออนันต์ให้มีหมวดตอนต่างๆ ว่าด้วยความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ พร้อมทั้งพระสูตรและพระพุทธรูปต่างๆ ที่ตรัส ณ สถานที่เหล่านั้น จึงร้องขอการจัดพิมพ์ไว้ก่อน เพื่อจัดทำต้นฉบับส่วนที่จะเพิ่มให้สมบูรณ์ แต่ปรากฏว่างานต่างๆ ได้ประดังท่วมท้น จนไม่มีเวลาที่จะเขียนส่วนเพิ่มเติมตามที่คิดหมาย ในที่สุดวันเกิดของคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ก็ผ่านพ้นไปโดยมิได้มีการตีพิมพ์หนังสือตามทางพุทธกิจ

บัดนี้ วันเวลาได้ล่วงเลยไปอีกถึง ๓ ปีเศษ จนผ่านพ้นวันเกิดของคุณโยมหม่อมจรรยา ผลนิवास ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยที่ระหว่างนี้ข้าพเจ้าก็ยังไม่มีความและโอกาสที่จะเขียนเพิ่มเติมเนื้อหาต่างๆ ที่ได้ดำริไว้ ในที่สุดจึงคิดว่า ไม่ควรรอเวลาต่อไปอีก ควรจัดพิมพ์ธรรมกถา

ส่วนที่มีอยู่แล้วนั้นออกไปครั้งหนึ่งก่อน ต่อไปภายหน้าเมื่อมีเวลาเขียนเพิ่มเติม จึงค่อยจัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ใหม่ภายหลังเมื่อตัดสินใจดังนี้แล้ว จึงได้รื้อฟื้นงานเฉพาะส่วนธรรมกถาเหล่านั้นขึ้นมาดำเนินการต่อ และจัดพิมพ์จนสำเร็จเป็นรูปเล่มดังปรากฏอยู่นี้

อนึ่ง ในระหว่างการจัดพิมพ์หนังสือนี้ยังคงค้างอยู่ โยมมารดาของข้าพเจ้าได้ถึงแก่กรรมลง ต่อมา บุตรธิดา ได้ตกลงกันว่า จะจัดงานปลงศพของท่านในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๑ พร้อมทั้งจะจัดพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทาน และเป็นอนุสรณ์แห่งงานจำนวนหนึ่งด้วย เมื่อพิจารณาเลือกหนังสือที่จะพิมพ์ในโอกาสนั้น ก็เห็นว่าหนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” มีเนื้อหาสาระเหมาะกับงานเพราะนอกจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับองค์พระพุทธรเจ้าและพุทธธรรมอันเป็นที่เคารพบูชาแล้ว เนื้อความส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเล่า มีธรรมสอดแทรกหรือบรรยายสลับซึ่งไม่ยากสำหรับผู้อ่านทั่วไป ควรแก่การเผยแพร่ในวาระเช่นนี้จึงตกลงพิมพ์หนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” เป็นหนังสืออนุสรณ์สำหรับงาน ...

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

สิงหาคม ๒๕๓๑

